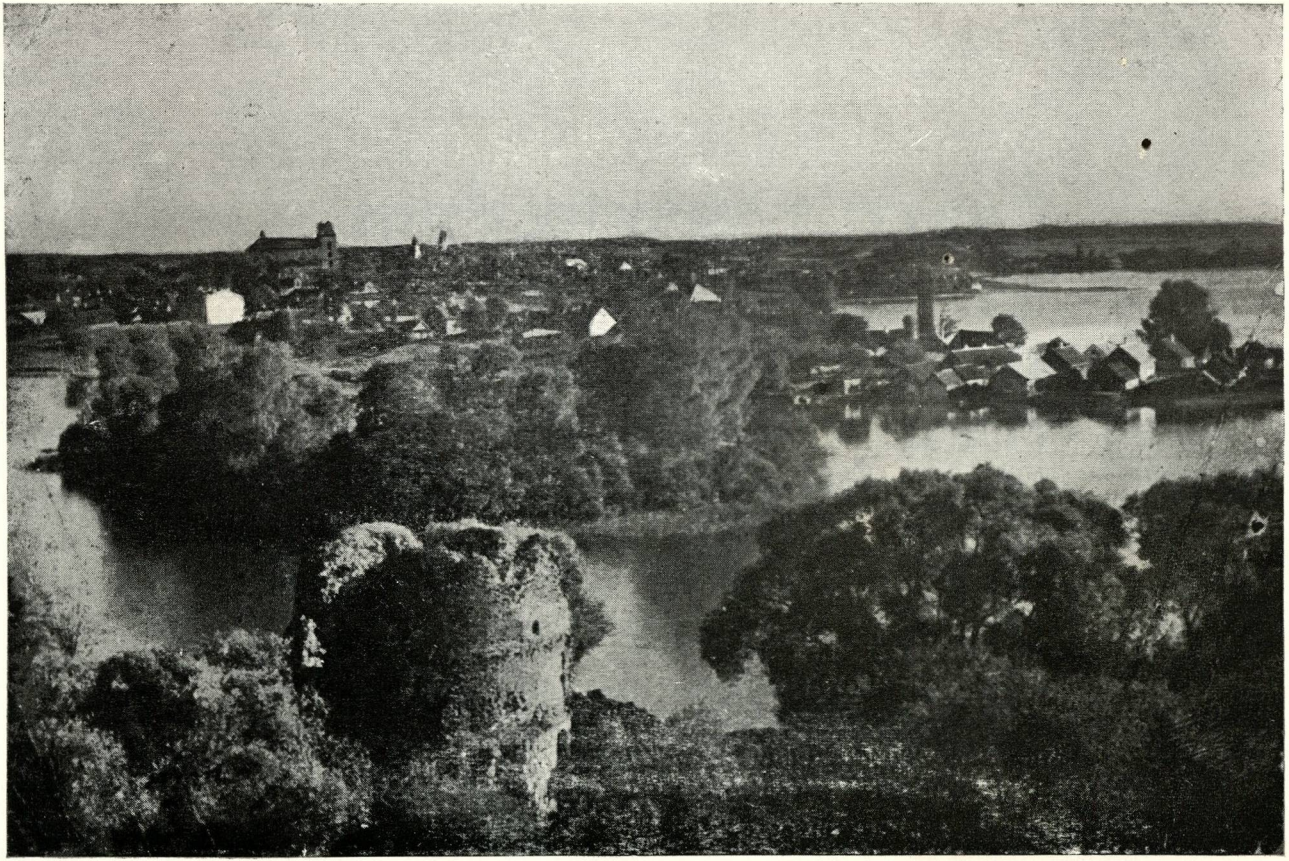
טרוקי

טרוקי

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

דפוס קואופרטיבי „אחדות" בע"מ, תל־אביב

טרוקי — מראה כללי

בשנה הששית לתקופת
מדינת ישראל המחודשת
זו השנה השלש עשרה ל
השמדת קהלת טרוקי פלך
ירושלים דליטא על ידי מדי
נת אשכנז הטמאה מעליס
אנו יוצאי טרוקי בארץ ובחו"ל
את זכר הקהלה שחיתה ואיננה

עם הספר

מזה שנים הורגש אצלנו, אנשי טרוקי, הצורך הנפשי להנציח את זכר קהילתנו הקדושה, שהיתה בין הראשונות להשמדה ע"י הקלגסים הנאציים במלחמת־העולם השניה. ברם, הערפל הכבד שירד על אותה טרגדיה בעיירתנו ללא השאיר שריד שיעיד על פרפוריה של הקהילה, גסיסתה וכליונה — הוא שמנע מאתנו להחיש את ציון המאורע הטראגי הזה עלי־גליון. חשבנו, היססנו: אולי עוד יופיע השריד, העד החי לדרמה זו, יימצא הגואל לחידת־הדמים ויספר לנו על מות־הגיבורים של קרובינו בגוף ובנפש. בינתיים עברו שנים והפחד מפני הטשטוש והשכחה התחיל להעיק על הנשמה. אמרנו: יש להציל משיני הזמן מה שניתן להציל!

והנה הספר המונח לפנינו. אנו יודעים כמה מצומצם החומר וכמה דלה התמונה, שאין בה כדי מתן מושג חי על קהילה היסטורית בישראל ועל מסכת של חיים מגוונים, אך בדלית ברירה עשינו את המוטל עלינו בהתאם לתנאים. ואולי יבואו היסטוריונים וישלימו. פרשת הקראים עצמה דייה לגרות את החוקרים שיגשו לעיצוב דמות טרוקי ביתר הרחבה. אך אנו לא להיסטוריה ולמחקר פנינו, אלא להנצחת החיים שקופדו באכזריות, חיי עיירה שקטה, אידילית שמשכה את חוט קיומה בצניעות ובפשטות, בעמל ובחזון לימים יותר טובים — ושתתה את קובעת כוס התרעלה עד תומה, ללא חטא ועוון. ואם הצלחנו כמה שהצלחנו במילוי תפקידנו — הרי את המינימום ודאי שעשינו.

פועמת בנו ההרגשה, שאנו הנותרים מקהילה קדושה בישראל, וכיתומים עלינו לומר את ה„קדיש" בדחילו־ורחימו, ללא מליצה ספרותית, שאגב היא מאתנו והלאה. ואם ידפוק אפילו לב אחד לִכְתוב בחוברת זו ויתחמץ על הדם הטהור שנשפך ועל קהילה שנכרתה ויביא את כאבו לדור בא — הרי את תפקידנו מילאנו וציוּננו ייִרָצה.

המערכת

ז. שניאור / ט ר ו ק י

(מתוך הפואימה „וילנה")

אָהַבְתִּי אֶת טְרוֹקִי, עֲיָרָה נִפְלָאָה, אֲחוֹרֵי הָרֵיחַ,
וְשָׁבָעָה יְאוֹרוֹת מִסְּבִיבָה, בָּם תַּשְׁקִיף וְלֹא תִשְׂבַּע אֶת יָפְיָהּ,
אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי־הַקָּרָאִים — אַחֵינוּ הַחוֹרְגִים - נְחֹתִים,
יְהוּדִים וְאֵינָם יְהוּדִים. בְּעֵינֵיהֶם הַבּוֹלְטוֹת וְזָרוֹת
יַבִּיטוּ וְלֹא יַכִּירוּנוּ...
חַן רוּת לִבְנוֹתֵיהֶם, מוֹאָבִי וְשָׁזוּף, אַךְ הֵן לֹא תֻלַּכְנָה
אַחֲרֵי בְּנֵי בֹּעַז וּנְכָרָיו. תְּפִלּוֹת עִבְרִיוֹת עַל שְׂפָתָן,
וְעֵינֵיהֶן הַשְּׁחוֹרוֹת לִבְנֵי עַם־הָאָרֶץ תֵּאָרְבָנָה.

יֵשׁ תָּבוֹא לִשְׁמֹעַ תְּפִלָּתָם בְּבֵית־כְּנֶסְתָּם הַטָּהוֹר;
רְנָנָה מְמַשָּׁכָה כְּבָכִי, עַד לִיצִיאַת־נְשָׁמָה עֲצֻבָה,
מוֹצָצַת, וְגַוָּן לָהּ אֶחָד וּמְבֻטָּא תֵּימָנִי גּוֹעֵשׁ;
קוֹל אֵבֶר שְׁנִקְרַע מֵעַם אֲדֹנָי וְהוּא מְפַרְכֵּס בְּכְאֵבוֹ,
גַּם לְחָיוֹת גַּם לָמוּת לֹא יוּכַל, וְאֵיךְ תִּרְפָּאֵנוּ?
רַק רַעְיוֹן יֵשׁ יַחֲלֹף כַּבָּרָק וְגַאֲוָה עַתִּיקָה תְּזַקְפֵּךְ:
אִם אֵבֶר מְדַלְדֵּל זֶה יַעֲרֹג — מֶה עָמְקוּ הַחַיִּים בַּגּוּיָה!
אִם זַלְזַל הַנִּתָּז עוֹד יָנוּב — הַגֶּפֶן לֹא חִגַּם תְּיַחֵל.

מרכז העירה, המגדל ועליו טבלה ותאריך יום היוסדה

אשר שומרוני־שטרז, אינג׳ / טרוקי, עיירה יהודית לשעבר...

הנוף

חבויה בתוך אגמים נרחבים וירוקים שוכנת מערבית לווילנה העיירה טרוקי. איים רבים זרועים בתוך אגמים אלה — אגמי־טרוקי — והעיירה עצמה אינה בעצם אלא אִי החוֹצה אגם מדרום לצפון והוא מחובר ליבשת על־ידי פס־אדמה שרחבו כמה מאות מטר מצד דרום, ועל־ידי גשר־חול צר מצד צפון. לפנים היה זה גשר־עץ ושרידי העמודים שלו עדיין מבצבצים מן המים לאורך גשר־החול החדש.

ברם, לפני שנתקיימו הגשרים היתה העיירה כעין לשון ארוכה שנתקעה לתוך האגם הגדול, אשר כמעט נחצה לשנים: מערב ומזרח. החלק המערבי לא היה אלא אגן־מים גדול, שעל חופיו הצפוניים השתרעו גינות־ירק פוריות שהגיעו עד לבתי העיירה לאורך הרחוב הראשי היחיד שלה. ואילו מעברו השני נמצאו: יער „ירונצובה", שדותיהם של הקראים, וכן בית־הקברות שלהם עם המצבות הנאות והיקרות. „קֶרֶח" היה חלק זה של האגם, לא היו בו איים ולא עטרוהו עצים, ואף סירות לא הילכו בו, פרט לסירות־הדייגים, שאף אלו, על שום היות האגם מעוט־דגים, היו יוצאות בו ימים אחדים בשנה בלבד. לעומת־זה, היה הצד המזרחי של האגם גדוש איים גדולים וקטנים ששיוו לו הוד בלתי־מצוי.

בימות־הקיץ היו האיים עוטפים ירק ולובן פרחים ומשמשים מקור לא־אכזב של שמחה ועונג לעין רואים. האגם היה שופע סירות, השטות לאַטן מאֵי לאֵי על־פני מי־הבדולח לארכו ולרחבו. ואילו בימות־החורף היה האגם מתכסה שכבת־קרח עבה. על־פי רוב היה השלג מכסה את הקרח, וכל שטח האגם היה הופך למישור עצום לבן וחדגוני. אך קרה שהשלג היה נמס, ואז היה הופך הקרח לשיש חלק, שקוף ומנומר — שחור, שחרחר, אפור, לבנבן ועד לבן מבהיק. הסירות היו מוצאות לחוף, ובמקום השיט היו מקטן ועד גדול נוהרים על מחליקיהם אל האגם הנרחב ליהנות מספורט־החורף.

חורבות של מבצרים הנמצאים על אחד האיים שבאגם — אִי־„הטירה", ושרידי חומות עתיקות שבגן־העיירה היפה, המוקף מים מכל עבריו, ושבמרכזו הר גבוה ותלול — הר־„הטירה", מעידים על עברה החשוב והמפואר מתקופת היותה מקום־מושבם של הנסיכים הגדולים של ליטא.

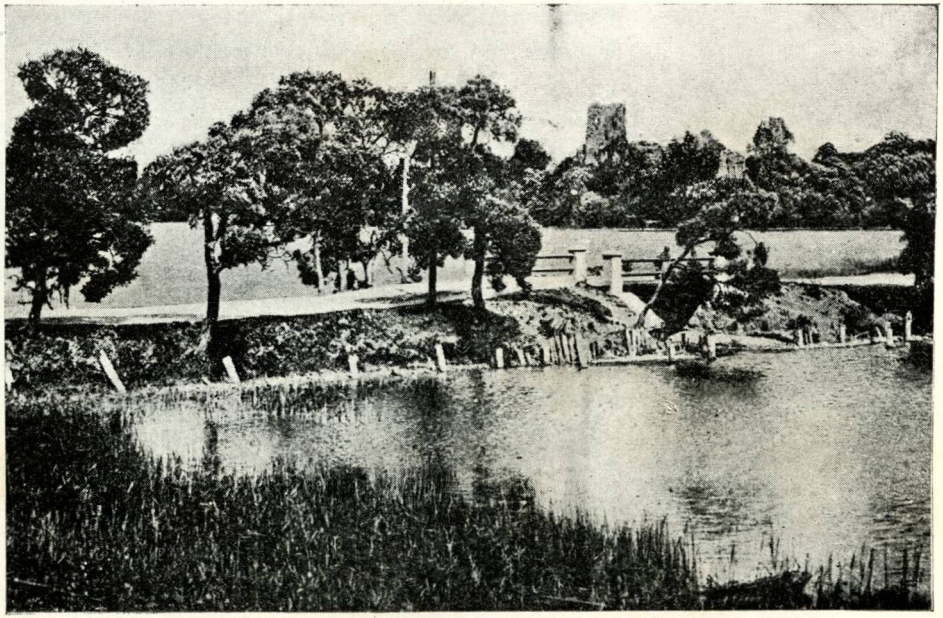
ואף־על־פי־כן היתה העיירה שופעת חיים ורעננה יותר מכל עיירה אחרת בסביבה. אפילו בתיה זקופים וישרים היו ומרוחקים זה מזה. לכל בית צורה משלו, ואף פעם לא ראית שם בית שח או מט לנפול; וגגות הבתים לא של קש אלא של רעפי־עץ חלקים ומצוחצחים שאין בהם סימני זקנה. בגלל שטחה הצר לא היו בעיירה רחובות רבים, ואילו הרחוב הראשי היחידי העובר לאורך העיירה — היה סלול, על דרך הערים המתוקנות, אבני כביש, ומשני עבריו מדרכות למעבר הולכי־רגל. וכדי לפצותה על מיעוט הרחובות, ניתנו לרחוב יחידי זה שני שמות: „רחוב וילנה" — לחלקו הדרומי, ו„רחוב קובנו" — לחלקו הצפוני...

האוכלוסיה

קראים

אוכלוסיתה של טרוקי — כ־3000 נפש — היתה שונה בהרכבה מזו שבעיירות אחרות באותה סביבה, שהיו מורכבות מנוצרים ויהודים. כאן נתקיימה מזה מאות בשנים קהילה קראית מפורסמת, שבידיה היה השלטון הרוחני על כל „העם" הקראי שבמזרח־אירופה. הקראים

הגישר עשוי סוללה

הובאו לטרוקי בשלהי המאה ה־14 ע"י הנסיך הגדול הליטאי ויטולד, שהרחיב את גבולות ארצו עד לים־השחור ולקרים, בה ישבה קהילה קראית גדולה. יחד עם השבויים הטטרים הועברו ע"י הכובש קבוצות של קראים — שדיברו גם הם טטרית — ויושבו בגליליה השונים של קיסריותו — בלוצק שבווהלין, בהאַליטש שבגליציה, בקראַסני־אוסטרוב שבגליל למברג, ובטרוקי.

לקראים שנאחזו בטרוקי הוענקו רוב אדמות העיירה ונוסף לכך זכויות ופריבילגיות שנונות. מלבד חקלאות התעסקו הם גם במסחר, אך בזה נתקלו בהתחרותם התקיפה של היהודים, שישבו בליטא וסחרו בה כבר לפני בואם של הקראים. ההתחרות הכלכלית גרמה גם להעלאת ניגודים לאומיים, ולאט־לאט אם־כי בהתמדה, התחילו הקראים פורשים מכל שותפות עם היהודים עד שהגיעו להפרדה גמורה ואף הכריזו על עצמם כבני „דת" אחרת. הניגודים הפכו לשנאה, ובמשך מאות בשנים היו הקראים מציקים ליהודים ויורדים לחייהם בלי־רחם.

ברם, שנאתם את היהודים לא הביאה לקראים אהבה מצד הגויים: נערכו בהם, בתקופה קדומה, אותן הפרעות כביהודים ממש. והועללה עליהם גם עלילת־הדם. אז, בימי המאה ה־17, לא שיערו לגמרי, כי עתידים הם לצהול אלי־גיל, בתקופה מאוחרת יותר, לעלילת הדם על ביליס... כן לא עלה על דעתם, בהתנפל עליהם פורעים בשלהי המאה ה־18, ובהרסם את בית־הכנסת שלהם עד היסוד, כי עוד עתידים הם לרוות נחת מחורבנם של בתי־כנסת יהודיים על־ידי המונים משתוללים... בינתיים היתה בהם יד המלחמות וגם מגיפת־הדבר של שלהי המאה ה־17 ועשו בהם שמות, כך שמכל קהילתם לא נשארו אלא 3 משפחות בלבד...

אולם, על אף כל אלה פיתחו הקראים חיי רוח ותרבות והעמידו

תלמידי־חכמים, סופרים והוגי־דעות ידועי־שם. מהמפורסמים ביניהם — יצחק טרוקי, (מאה 16), חוקר והיסטוריון מפורסם, שקנה את עולמו בספרו „חיזוק האמונה", המכיל בקורת חריפה על הברית־החדשה ועל הנצרות כולה. שלמה טרוקי, מחבר ספר חשוב „אפריון" על יסודות הקראיות, נתן טרוקי, שעמד בקשרים עם הפילוסוף והמתמטיקאי היהודי המפורסם — תלמידו של גלילי — יוסף־שלמה דלמדיגו (מאה 17).

עם חלוקת פולין וסיפוחו של הגליל לרוסיה בסוף המאה ה־18, מתחילה תקופה חדשה בחיי העדה הקראית. בעוד שהשלטון הפולני־ליטאי לא העדיף את הקראים על היהודים, הטיל על כולם חובות שוות והעניק לכולם זכויות שוות, הצליח אברהם פירקוביץ — אחד המנהיגים המוכשרים ביותר של הקראים — לשכנע את השליטים הרוסים ביתרונותיהם של הקראים, חריצותם ונאמנותם לשלטון. כתוצאה מזה הוענקו לקראים זכויות נרחבות, שעלו בהרבה גם על אלו של הנוצרים הקתוליים. הקראים התחילו עולים בסולם הסוציאלי בקצב מפתיע. נפתחה בפניהם הדרך למשרות ממשלתיות שונות ואף לקצונה הצבאית. בכושרם להסתגל לשלטון, הגיעו ממש לשיא: סיגלו לעצמם את השפה הרוסית ולא רק בחיי־החולין אלא אף בבית־הכנסת היו מתנהלים הדיונים והאסיפות ברוסית בלבד. שפת־הלימוד בבית־הספר הדתי שלהם — היתה גם היא רוסית, ואילו שפתם הטטרית היתה הולכת ומשתכחת מיום ליום ולא נשאר לה כמעט זכר בחיי הציבור אלא בטקס־הנישואים, שה„כתובה" היתה נכתבת ונקראת בלשון זו (בדומה ל„כתובה" אצל היהודים, הנכתבת עד היום בלשון הארמית). יתר על כן, עצם הזיקה לדת פחתה אצלם, ואף כי רובם בעלי־השכלה היו, הרי מספר המבינים את תכנן של התפילות — שבעברית — צומצם ונתמעט מדור לדור.

בתקופה האחרונה חלה בקרב הקראים התפתחות כלכלית מיוחדת: משנפתחו לפניהם שערי הפקידות הממשלתית והקצונה, אבד להם הענין במסחר; קמעה־קמעה עזבו עמדה זו, שעליה נלחמו כל־כך משך שנים, ולעומתה פיתחו ירקנות שהגיעה לאומנות כמעט. שדותיהם שהשתרעו לאורך חופי האגמים והושקו ממימיהם, הניבו ירקות משובחים מכל המינים, ביחוד מלפפונים, שבשל טעמם הטוב ובשל עסיסיותם יצאו להם מוניטין בכל רחבי ליטא.

ברם, שגשוגם מבחינה כלכלית לא השפיע כל השפעה טובה על מצבם הלאומי לא בגשם ולא ברוח. בהיותם סגורים מאות בשנים בחיק עדתם הקטנה ומתחתנים רק ביניהם לבין עצמם, היתה קהילתם מתנוונת והולכת בהתמדה, עד שבתקופה האחרונה לא עלה מספרם על כ־200 נפש בלבד. המקרים של נישואי־תערובת והמרת הדת שפשטו אצלם בעת האחרונה, גרמו גם הם לדלדול לא־קטן של שורותיהם. מחלות־עינים, מחלות רוח, ליקויים גופניים אחרים — היו עוברים כמעט בירושה, והחזיון הטראגי של גוף רקוב, מתנוון ומתפורר, מדכא היה את המבקר בשכונה הקראית „קראימשציזנה", על אף היותה היפה בשכונות העיירה, בעלת בתים לתפארת וגנים מוריקים...

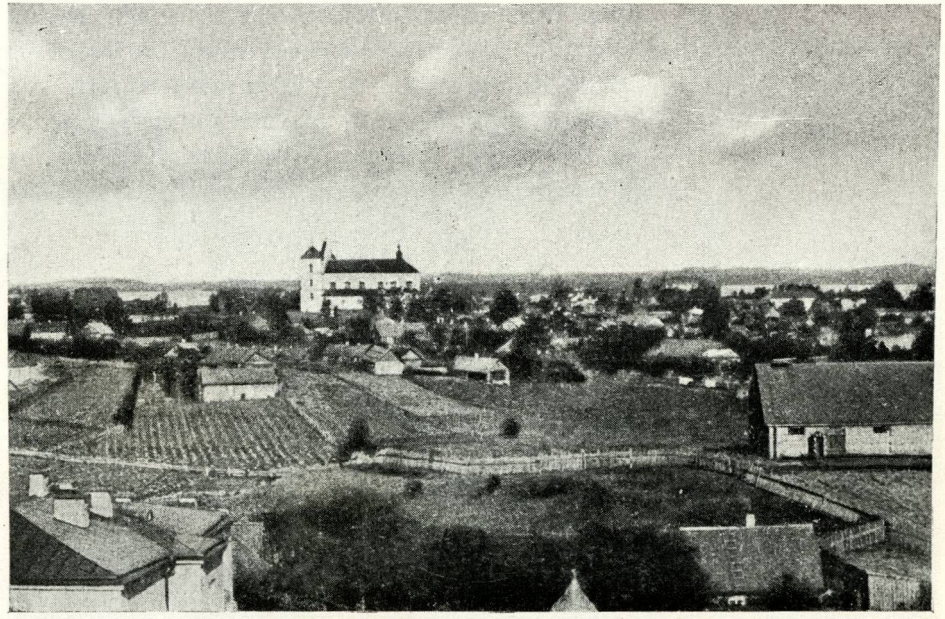
נוצרים — פרבוסלבים וקתולים

הנוצרים, כ־2500 נפש, שהיוו את רוב האוכלוסיה של העיירה, היו ברובם המכריע קתולים. בימי השלטון הרוסי הצארי היתה קיימת בעיירה גם עדה רוסית־פרבוסלבית, שהיתה מורכבת בעיקר מפקידי הרשות, שוטרים, קציני־צבא, מורים וכו'. לעיירה היה אז מעמד של עיר, ראש־נפה של אוכלוסיה של למעלה ממאתיים אלף נפש (ביניהם כעשרת אלפים יהודים), וכל מוסדות השלטון של הנפה היו מרוכזים

בעיירה. לקתולים, ועל אחת כמה וכמה ליהודים — לא ניתנה כמעט דריסת־רגל במוסדות השלטון, היוותה, איפוא, האוכלוסיה הפרבוסלבית את האריסטוקרטיה של העיירה. היתה להם כנסיה יפה להפליא, בעלת פעמונים ענקיים, שבפרוס כל יום־ראשון או יום־חג היו צלילים נישאים למרחקים וקוראים את „ישרי־האמונה" לתפילה.

שני בתי־ספר רוסיים־ממשלתיים היו קיימים בעיר, האחד יסודי

מבט על טרוקי מגבעת בית־הסוהר

בן 4 כיתות והשני „מחוזי" בדרגת מכינה לגמנסיה, בן 4 כיתות אף הוא, ששימש מוסד יחידי להקניית השכלה „מעל ליסוד", שאליו נהרו תלמידים מכל קצוי הנפה.

לאחר גירש הרוסים ב־1915, נתמעטה העדה הרוסית. בתי־הספר נסגרו, והכנסיה היפה — שפעמוניה הורדו ונשלחו לרוסיה עוד קודם־לכן — היתה סגורה אף היא על מנעול רוב ימות השבוע.

הקתולים, אף כי דיברו פולנית והכריזו על עצמם כפולנים — היו לאמיתו של דבר יוצאי חלציהם המעורבים של פולנים, בילורוסים וליטאים, שהתגוררו בחבל־ארץ זה. כאן, בעיירה, כאילו קיים היה גבול אתנוגרפי בין ליטא לרייסן, ובעוד שהשפה הפולנית (שלא היתה בעצם, פרט למקרים נדירים, אלא בילורוסית) שלטת היתה בבתיהם של הקתולים תושבי העיירה או כפרי הסביבה, היו הכפרים והעיירות במרחק של 20—15 קילומטר בלבד, מאוכלסים ליטאים שלא הבינו אף מלה פולנית אחת. האלמנט הפולני הגיע לכאן בתקופה שלאחר כריתת ה„אוניה" הפולנית־ליטאית במאה ה־14, כשפולנים רבים היגרו ממולדתם והתישבו במחוז־„ספר" זה: הם התערבו באוכלוסיה הקיימת — בילורוסים וליטאים — וכתוצאה מכך נוצר גזע מיוחד של ה„ספר" הפולני. בעל תכונות פיסיות ורוחניות מעולות. ואמנם יצאו מהם אישים מפורסמים, משוררים ומדינאים, כגון: אדם מיצקביץ, פילסודסקי ואחרים, שהטביעו חותם בל־ימחה על דברי ימיו של העם הפולני.

עם זה יש לציין, כי אף־על־פי שניבם הפולני של תושבי העיירה, כניבה של כל אוכלוסית ה„ספר", שם אותם ללעג בפי הפולנים בעלי „הדם הטהור" מפולין הקונגרסאית, הרי בהשוואה עם האכרים הליטאים — כמה קילומטרים מערבה — עמדו הם על דרגת־תרבות גבוהה. רבים מהם ידעו קרוא וכתוב, ובניהם, אף של הכפריים,

היו מבקרים בבית־הספר היסודי ולפעמים אף בבית־הספר ה„מחוזי" בעיירה.

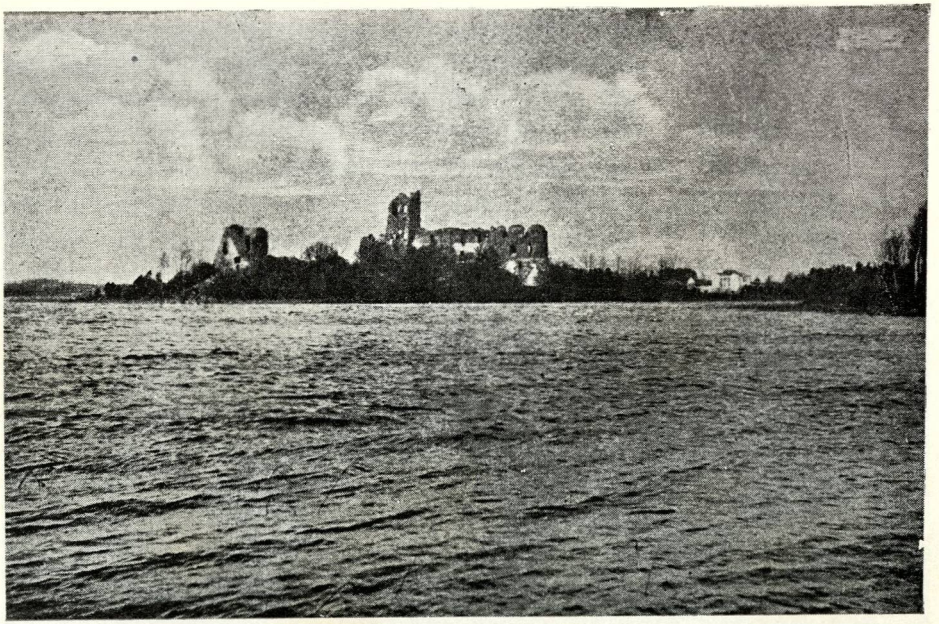
לעומת־זה, היה מצבם הפוליטי של הפולנים בכל רע. שלטון הכיבוש הצארי שהעניק לפולנים שבפולין הקונגרסאית אי־אילו זכויות ואוטונומיה תרבותית, דיכא את הפולנים שבחבל־ארץ זה בלי־רחם. לא היה להם לפולנים אפילו בית־ספר משלהם, ורק פעם לשבוע הורשה לכומר הקתולי לבקר בבית־הספר היסודי הממשלתי כדי להדריך את התלמידים הקתוליים בענייני־דת. שיעורים אלה שהתנהלו בשפה הפולנית, היו זכר יחידי לקיומה של לאומיות פולנית ותרבות פולנית, פרט לכנסיה הקתולית ששפת־החולין שלה היתה פולנית אף היא.

כן היה קשה מצבם הכלכלי של התושבים הפולנים. רק למעטים היו חלקות־אדמה קטנות משלהם, ואילו רובם היו חסרי־קרקע, המוצאים את לחמם בזיעת־אפיים ובעבודה שכירה מפרכת. רבים היו מעבדים את אדמות הקראים, באריסות של מחצה־על־מחצה, או שהיו עובדים יומית בגני־הירק שלהם. אחדים מהם היו מתפרנסים כדייגים שכירים אצל חוכרי־האגמים היהודים או צדים דגים על חשבון עצמם באגמי־העיירה הנרחבים.

הישוב היהודי, צמיחתו וגלגוליו

תולדות הקהילה היהודית בטרוקי גדושות מאורעות דרמטיים, ומרובה לאין־ערוך היה סבלם של היהודים בעיירה מזה שבשאר עיירות שבגולת־ליטא. „זכות" זו נתגלגלה להם בשל המלחמה שאסרו עליהם „אחיהם" הקראים, שהתנכלו להם בכל מיני צורות עד כדי גירושם מהעיירה. עוד לפני בואם של הקראים לטרוקי נמצאו בה יהודים בודדים, שהתקיימו על המסחר והמלאכה. הקראים, שהתעסקו גם הם במסחר, נתקלו, איפוא, בהתחרות חמורה מצד הסוחרים היהודים, וביקשו לכך עזרה מאת השליטים הליטאים, תוך זה גם זכויות מיוחדות. אמנם, אף היהודים לא טמנו ידם בצלחת, וניצלו את השפעתם כדי להשיג פריבילגיות דומות, שלא להיות מופלים לרעה. אשר ליחס המושלים הליטאים לשני חלקי האוכלוסיה, נטו אלה את חסדם פעם ליהודים ופעם לקראים, אך משלא יכלו להתמצא במחלוקת שבין שני שבטי־ישראל אלה, היו מכנים את שניהם, את הקראים ואת היהודים גם יחד — בשם „יהודים" ובשם זה היו משתמשים גם בהצהרות השונות שהיו מפרסמים לטובתם ב„כתבים" השונים. ובמגילת הזכויות שפורסמו על שם יהודי טרוקי או "Judei Cives Nostri de Troki" (אזרחינו היהודים מטרוקי) — לא טרחו השלטונות להבהיר למי הכוונה: ליהודים ממש או לקראים. מעניקי ה„כתבים" לא שיערו כלל, כי עלולים הם ע"י כך לגרום לויכוח ולמחלוקת שתימשך מאות בשנים, ולסבל אין־קץ של שני הצדדים גם יחד. העתיקה בתעודות אלו — „מגילת הזכויות היסודיות", שניתנה ב־1388 ליהודי טרוקי, ומתיחסת, כנראה, גם ליהודים וגם לקראים (אף כי בזה נחלקו דעות החוקרים), היוותה אבן־יסוד לחיי־הציבור היהודיים וליחסיהם עם השלטון ועם שכניהם (התעודה ככתבה וכלשונה נתונה בסוף המאמר בתרגום עברי).

עובדת הימצאם של יהודים בטרוקי מוכחת על־ידי תעודה אחרת מאותה שנה, שנכתבה ליהודי בריסק ושבה נזכר שמם של יהודי טרוקי, שמספרם — כנראה — לא היה רב. ברם, החיים היהודיים בטרוקי לא שקטו על שמריהם. לא עברו אלא קצת יותר מיובל שנים ובה התפתחה קהילה יהודית שוקקת־חיים ורבת־השפעה. לקהילה זו ניתן ב־1441 „כתב" היסטורי נוסף, שהעניק להם את „זכויות־מגדבורג"

הטירה („זאמק")

המפורסמות. לפי „כתב" זה ניתנה ליהודים אוטונומיה פנימית רחבה. המושל (וויאָבוֹדה) היה ממַנה ראש־קהילה (וויט) וכל דין־ודברים שבין האזרחים היהודים היה מובא להכרעתו של ראש־הקהילה. אכן, „תור זהב" זה עד מהרה בא קצו.

התמנותו של אלכסנדר יגאַלוֹ לנסיך־גדול ב־1492 הביאה פורענות גדולה על יהודי העיר. נסיך זה, שהסתבך במלחמות נגד הרוסים והטטרים — נתרוקנה קופתו, ובהיות מעשה הנסיכים הגרמנים מופת לנגד עיניו, החליט (1495) לגרש את היהודים מחבל ליטא ולשדוד את רכושם. יהודי טרוקי ואף הקראים שבה הוכרחו לקחת את מקל־הנדודים. הגזירה באה עליהם כחתף, בלי שיהיה סיפק בידם למכור את רכושם או לקחתו אתם. הקראים נדדו לרותניה (גליציה המזרחית), במקום שהיו קיימות אותה תקופה כמה קהילות קראיות. היהודים, בחלקם נשארו בליטא באופן בלתי־חוקי ובחלקם נדדו לפולין, שם מלך אותו זמן יאַן אולברכט — אחיו של הנסיך אלכסנדר יגאַלו, שקיבל אותם דוקא בסבר פנים יפות.

כמה מהיהודים שנשארו בליטא הצטרפו לכנופיות טטריות, שהיו עורכות התנפלויות על הישובים החקלאיים של פרוסיה המזרחית לשלול שלל ולבוז בז. כ־8 שנים נשארו הגולים מחוץ לעירם, אך ב־1503, כשהוכתר הנסיך אלכסנדר יגאַלו למלך פולין, שינה את דעתו והרשה ליהודים ולקראים לחזור לליטא. שוב קמה לתחיה הקהילה הטרוקאית ואף נהנתה מחסד מיוחד של המלך.

המסים המיוחדים שנתחייבו בהם היהודים — בוטלו, וב„כתב" מ־1507 נקבע שיעור אחד של מסים ליהודים וללא־יהודים. היהודים שוחררו מכל עול נוסף, ביחוד מעבודות־שדה לטובת המלך, שבהן היו מחויבים קודם־לכן. הגבלות התנועה בדרכים בוטלו אף הן והזכות לנסוע בדרכים ולשוט בנהרות, שהוענקה ליהודים בדומה לשאר תושבי העיירה, היתה צעד חשוב לקראת שיווי־זכויות. הלך־הרוח הליברלי ביחס ליהודים מצא ביטוי נוסף בפקודה שניתנה ב־1516 ע"י המלך סיגיזמונד בהתאם לבקשתה של „כל יהדות טרוקי", שלפיה קבע המלך שני „ירידים" לשנה. כדי לשפר שיפור נוסף את סחר העיירה, נצטוו הסוחרים, שהיו נוסעים מוילנה לקובנה בעסקי מסחר, להשתמש לצורך זה אך ורק בדרך העוברת את טרוקי.

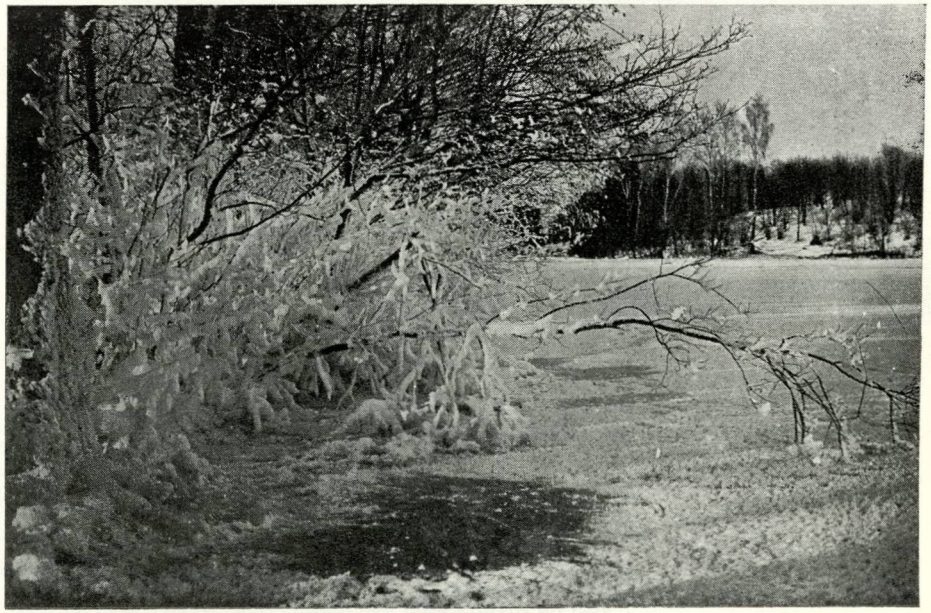
„כתבי" הזכויות שהוענקו ליהודים ולקראים יחד, לא השכינו שלום ביניהם ואולי אף ליבו את אש הקנאה. הקראים השתדלו להפגין בכל עת־מצוא את עובדת פרישתם מהיהדות וביקשו לפרק כל שותפות עם היהודים. הזדמנות רצויה נמצאה להם באותם הימים כשמינה המלך סיגיזמונד (שנת 1514) את מיכאל יוזפוביץ — יהודי מבריסק — כראש היהדות של ליטא והעניק לו את הזכות לייצג את היהודים בפני המלך ואף מינהו שופט היהודים. הקראים התנגדו למינוי זה וסירבו לקבל את מרותו בנמקם — זו הפעם הראשונה — שאין הם בני הדת היהודית. נימוקם נתקבל על־ידי מושל טרוקי מאותו זמן — גסטולד. כן שוחררו הקראים מזיקה ליהודים בתשלום מסים, ומאז היו מכניסים את מסיהם בנפרד לקופת־המלך. נצחון זה היה רק צעד ראשון במלחמתם להשתחרר מכל קשר עם היהודים. אחריו באו עוד צעדים, ובעיני־רוחם של הקראים הצטיירה האפשרות של דחיקת רגלי היהודים ונישולם המוחלט מהעיירה. היתה זו תכנית לאורך־ימים, אך הקראים חתרו אליה בהתמדה, בסבלנות ובעוז. ואמנם, לא עברו אלא כ־130 שנה והם השיגו את מבוקשם: ב־12 לדצמבר 1646 פרסם המלך ולדיסלב הרביעי „כתב", השולל מהיהודים כל זכויות בטרוקי, מתוך אמתלה שה„כתבים" משנת 1441 ו־1507 לא התיחסו מעולם ליהודים ממש אלא ל־Judeorum Trocensium Rithous Karaimici („יהודי טרוקי נוסח קראי")... על היהודים הוטל, איפוא, צו־גירוש, אלא (יש לשער) שצו זה לא הוצא לפועל, והיהודים לא עזבו כלל את העיירה. מובן, שהקראים לא חדלו להתלונן, ומדי פעם בפעם היו מגישים קובלנות על היהודים שהיו רוכשים — כביכול — בתים בעיירה, והיו עושים פעולות מסחריות „לטובת עצמם ולרעת הקראים". כתוצאה מתלונות אלו חידש המלך את פקודתו וציוה על ראש־העיר לגרש את היהודים, ואף איים בעונש־מות בעד אי־מילוי הפקודה. ברם, „מתן בסתר", שהוענק ביד רחבה לראש־העיר, אימץ את לבו לעמוד בסירובו... היהודים נשארו במקום ולא גורשו. ושוב המשיכו הקראים בחתירו־תיהם, אך המלך ולדיסלב רק אישר את זכויות הקראים ותו לא (בשנים 1645, 1670, 1679 ו־1701).

המריבות והחיכוכים בין העדות בטרוקי גרמו להתנגשויות חמורות על רקע כלכלי וחברתי גם בערים ובעיירות אחרות, וזה — מאידך — גרם להרעה נוספת של היחסים בטרוקי. השלטונות נקראו מדי פעם להשליט סדר בין היריבים — לרעת שניהם... יחסים אלה שהחמירו והלכו, אילצו את מנהיגי שתי העדות להתכנס יום אחד ולחפש דרך של פשרה. כתוצאה נחתם בשנת 1714 הסכם הקורא את שני הצדדים לקיים יחסי־שלום ולהימנע מלפגוע בזכויותיו של הזולת ולא לגרום לו כל רע. לפי הסכם זה הוטל חרם על כל יהודי שיפגע בזכויות הקראים, והקראים הוכרזו זכאים ליהנות מכל זכויותיהם העתיקות בכל הכפרים והערים, „ואנו אוסרים על כל יהודי לעולל להם את הנזק הקטן ביותר, במלאכות שבהן הם מוצאים את פרנסתם. גם על הקראים להימנע מלעולל כל רע לאחינו הישראליים במושבותיהם. אם על אף כל אלה יגרום מישהו מאחינו הישראליים עוול לקראים, מחויב הרב הקרוב למקום המעשה להשתמש בכל כוח השפעתו, כולל הטלת עונש כספי או עונש גופני, ולאלץ את העבריין לתקן את הנזק. פסק־דין זה של הרב, דינו כפסק־דין שהוצא ע"י כל הרבנים של ארצנו".

בהסכם זה שחודש ואושר 5 שנים לאחר־מכן, ושוב לאחר 40 שנה — ב־1760, הודגשה במיוחד הזכות הבלעדית של הקראים לגור בטרוקי, היהודים התחייבו לצאת משם ואף קיימו את הבטחתם — אף יהודי לא נשאר בעיירה. קרוב לתשעים שנה קיימו היהודים את ההסכם

ורק ב־1804, משהתחילו השלטונות הרוסיים, שבינתיים סיפחו את הגליל לקיסרותם, לגרש את היהודים מהכפרים, פנו אחדים מהמגורשים „בלי לדעת כלל על זכויותיהם המיוחדות של הקראים" לעבר טרוקי, ובידיעת השלטונות התישבו בה. הקראים לא הביעו בשעת מעשה כל התנגדות ורק לאחר 5 שנים נזכרו בזכויותיהם המיוחדות והרימו קול מחאה. היהודים „החדשים" לא הכירו, כמובן, לא בזכויותיהם של

בית הקברות הקראי, מבט מהאגם בחורף

הקראים ואף לא ב„הסכם" שנחתם לפני שלושה דורות.

המערכה שהתחילה ע"י הקראים ב־1809, בהגשת תביעה לגירוש היהודים, נמשכה שנים רבות; כפות המאזניים עלו וירדו חליפות וגרמו להפתעות ולאכזבות רבות, ודרך ערכאות מדרגות שונות הגיעה לבסוף התביעה ב־1822 לבית־הדין העליון — והיא בוטלה. ששמחתם של היהודים, המגורשים מכפרי מגוריהם, שבקושי מצאו מקום־מנוחה לראשם, לא היה קץ, אך הקראים סרבו לקבל את פסק־הדין ופנו בקובלנה אל הצאר עצמו. מועצת־הצאר, לאחר שדנה בענין, התפלגה בדעותיה: הנסיך גוליצין סבר כי החלטת בית־הדין איננה חוקית, בהיותה מתנגדת לאינטרסים החוקיים של תושבי העיירה — הקראים, אך לעומתו תמך מיניסטר־הכספים קנקרין ביהודים. לקנקרין זה היו שלושה נימוקים: א) זכויותיהם העתיקות של הקראים פקעו עם כיבוש הגליל ע"י רוסיה; ב) היהודים מקימים יחסי־שלום עם הקראים במקומות אחרים ואין כל סיבה לשיבוש יחסים אלה בטרוקי; ג) הרחקת היהודים תגרום להרעת המצב הכלכלי. ההכרעה הועברה, איפוא, ממועצת־הצאר אל הסינט, שדן בתביעה ב־1830. הסינטורים קיבלו החלטה לטובת היהודים, והנצחון היה כמונח בקופסה, אולם הענין קיבל מפנה מפתיע עם העברת ההחלטה לאישור למועצה המלכותית. בהשפעתו של צורר־היהודים נובוסילצב, שהיה יו"ר המועצה, בוטלה החלטת הסינט וניתן פסק־דין של ג י ר ו ש. אכן, לנובוסילצב לב רחום היה והוא ריכך במקצת את חומרת הדין: הגירוש יבוצע כעבור שנה, ולבעלי נכסי־דלא־ניידי ניתנה ארכה של 5 שנים לחיסול רכושם. וכך נאלצה הקהילה בת 192 נפש, שרק לפני דור אחד מצאה כאן מקלט, לקחת שוב את מקל־הנדודים בידה. טרוקי הפכה למרחב מחיתם של בני העדה הקראית בלבד (172 נפש) והיהודים שגורשו — נתפזרו לכפרים ולעיירות הקרובות. מובן,

שהיהודים לא השלימו עם גורלם ודרשו את תיקון המעוות. הם סנו ב־1835 לצאר בכבודו ובעצמו, ועצומתם היתה: היהודים לא קנו מעולם שום אדמות מאת הקראים, הבתים שהקימו היהודים על קרקע שנקנתה מאת הנוצרים הוקמו; כוונתם העיקרית של הקראים (בגירוש היהודים) היתה לרשת את רכוש היהודים — מאין קונים אחרים לרכוש זה זולת הקראים; נישול היהודים ירבה את מספר הקבצנים במדינה ותגרום להקטנת הכנסותיה.

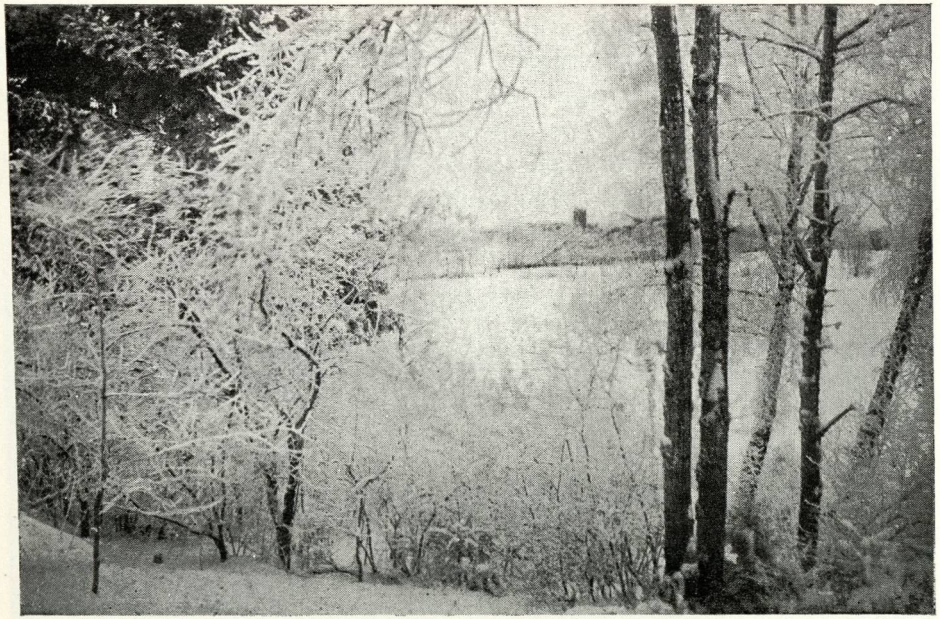
יתכן שטחנות הקיסר טחנו צדק, אך ללא ספק היתה טחינתן אטית למדי... החקירות והדרישות נמשכו בלי־קץ, ורק ב־1862, בימי אלכס־נדר השני, לאחר שבמשך דור שלם היו היהודים מורחקים מבתיהם וממתינים לרשיון לחזור, בוטל צו־הגירוש. המערכה שנמשכה קרוב לארבע מאות שנה — נסתיימה, וליהודים הורשה לחזור לבתיהם (ולאדמתם). המגורשים, שחזרו יחד עם יהודים חדשים, שכנראה הצטרפו אליהם, — התחילו להקים מחדש, ובהצלחה, חיי־קהילה ענפים, ועל סף המאה ה־20 — במשך דור אחד בלבד — עלה כבר מספרם לכדי אלף ומאה נפש — כשליש מכל האוכלוסיה.

חיי הכלכלה

מסחר

כברוב עיירות ה„תחום", היה מקור פרנסתם העיקרי של יהודי טרוקי — המסחר. סוחרים גדולים — של פרוות, יערות וקרונות־תבואה — לא היו בעיירה, והחיים התבססו כאן בעיקר על רוכלות, מסחר־זעיר וחנויות. החנות היתה על־פי רוב באותו בית שבו מצא החנווני גם את דירתו, וזו היתה פתוחה מבוקר עד ערב, מוכנה לשרת את הקונים בכל שעה.

עיקר הטיפול בחנות היה מוטל על שכם האשה, שהיתה אחראית

נוף חרפי

גם למשק ביתה. על דלת החנות היה מותקן פעמון, שהיה מופעל בהיכנס קונה, והאשה היתה מפסיקה את עבודתה במטבח ורצה לחנות לשרת את הקונה. רוב החנויות היו של מכולת, וסחורתן מיועדת ע״פ רוב לסיפוק צרכי האכרים שבסביבה — סוכר, מלח, נפט, דגים מלוחים וכד׳.

אכן, היו גם בעלי־יזמה שהוסיפו לרשימה זו צרכי־משק, כגון:

אתים, חרמשים, חוטי־תפירה, ולפעמים אף תמרוקים. מסוג מיוחד היו חנויות הטכסטיל (מנופקטורה). אלו היו שייכות בעיקר לתושבים הותיקים שבמרכז העיירה ונחשבו כעין „חזקה" של שתים (או שלוש) משפחות — אהרון־קדיש קלויזנר ושמעון בן זלמן־בצלאל. כן היתה קיימת חנות של „תכשיטים", שהיתה שייכת לר' אברהם שוב השען, והיו שם למכירה גם שעונים, שרשרות מוזהבות או מוכספות, כלי־

מרוץ שיט באגם

אוכל מוכספים, סיכות, מסרקים וכן כמה סוגי תכשיטים השווים לכל נפש של בן־כפר, כולל מין נקבה. היתה גם חנות לחמרי־ברזל — מנעולים, צירים, מחרשות — שנשתייכה לבנימין, בנו של אבא־זלמן הלפרין, המסגר, שלא יכול היה — כמובן — להתקיים ממלאכה בלבד; והחנות היא שסיפקה את עיקר הפרנסה.

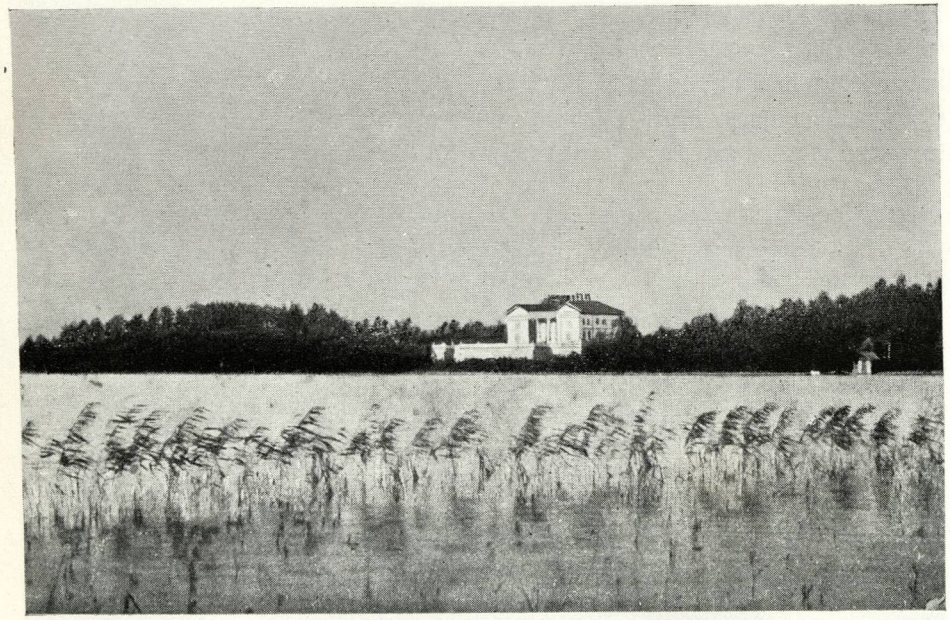
נתקיימו בעיירה שתי חנויות לקמח במכירה סיטונית — האחת של יהושוע זבלודובסקי והשניה של ר' יעקב זנדמן. מהם היו רוב החנוונים קונים קמח למכירה קמעונית או לאפית לחם. היה גם בית־מרזח אחד. הזכות להחזיק עסק כזה לא לכל אדם מישראל ניתנה. יהודי אחד בלבד, יעקב וידצקי, זכה לרשיון למכירת יין־שרף ב„רסטורנט" היחידי שבעיירה, שהיה שייך לו. לעומת זה, הרשיון למכירת בירה ניתן ביתר נדיבות־לב, אך ברור שלא לכל ארחי־פרחי. כדי לקבל רשיון כזה, חייב היה היהודי להיות בעל רכוש — בעל בית משלו. התחכמו יהודים אחדים וקיבלו רשיונות על שמות שכניהם או משרתיהם הרוסים או הפולנים, שהיו זכאים לרשיון גם בלי שיהיה להם בית משלהם... ומלבד זאת עסקו במכירת יין ובירה אף בלי רשיון — בעזרת מתן בסתר, שהיו משלמים לעתים קצובות לידי פקיד־המכס („אקציזניק") והשוטרים...

דיג

הדיג באגמים שמסביב לעיירה היה מקור־פרנסה חשוב לכמה מתושביה היהודים. האגמים היו שייכים בחלקם לעיריה („מגיסטרט") ובחלקם לגרף טישקביץ, ובמשך שנים רבות נמצאו בחכירתו של פולני אחד — מזוליבסקי. והנה, כיון שהאגמים השייכים לעיריה היו מוחכרים בהכרזה פומבית לשנה אחת לכל המרבה במחיר, התאחדו בהכרזה כזו שלושה דייגים יהודים — ר' משה־מנחם פוקרויסקי,

ר׳ שמעון קוטץ ור׳ יוסף פטשניק, הוסיפו על המחיר והוציאו את האגמים מידי הפולני. לאחר שנים אחדות החכיר להם גם הגרף את אגמו וכך נהפך הדיג מאז לעסק י ה ו ד י. ברם, רק מבחינת העסק, שכן הפועלים היו ונשארו ברובם נוצרים, פרט לשנים או שלושה יהודים שהיו מופחים לכך. המפורסם בהם, יעקב חצ׳נסקי, היה ראש קבוצת הדייגים והזקן שבחבורה. כל ימיו בילה הוא על האגמים, היה גברתן ולא עזב את מלאכתו אף לאחר הגיעו לגבורות... הוא הכיר את האגמים לכל פרטיהם והיה קובע את סדר הדיג כאילו לפי „אורים ותומים״. היטיב לדבר גויית (לשון ההמון — בילורוסית) כאחד הנוצרים, היה מעורב עם הגויים יותר מאשר עם יהודים וכל הליכותיו היו כשל בעל־גוף ממש. פקודותיו לפועלים: „משוך!״, „עמוד!״, שהיו ניתנות בקול־רעם אדיר, היו נשמעות על־פני מרחבי האגם, שבו היתה מפוזרת קבוצתו. כוחו הגופני הכביר ובריאותו של האיש הוסיפו לו כבוד רב בעיני פקודיו ובעליו כאחד. אך לשיא תהילתו הגיע כשלאחר מלאת לו שמונים ומעלה, בהיותו כבר סבא לנכדים שהגיעו לפרקם — נשא לו אשה צעירה והוליד בזה אחר זה בן ובת...

ר׳ אהרן אהרנוביץ, שהיה שאר־בשרו של ר׳ יעקב, השתייך גם הוא למעמד הדייגים השכירים; אך משום שחסר היה הופעה גופנית, ולא היו לו גם ידיעותיו־בדיג של בן־משפחתו המפורסם, — לא ניכרה עמדתו בקבוצה. אולם בניגוד ליעקב חצ׳נסקי, היה ר׳ אהרן מעורב עם יהודים, חבר בחברת „חיי־אדם״ ולעתים אף נבחר בה לגבאי. ר׳ אהרן זה שימש לא פעם חומר לליצנות בתחום בית־המדרש. ע״פ רוב משום שהדיג היה גוזל שינה מעיניו בלילה רגיל היה בשעת תפילת־שחרית של שבת להירדם באמצע התפילה או עם קריאת התורה ואף לנחור בקול. ואז היו שכניו־לספסל חומדים לצון, מגישים טבק־

זטרוטשי — ארמונו של הרוזן טישקיביץ

ריחא לאפו ונהנים הנאה משונה לקול התעטשותו הפתאומית... אשת־חיל היתה אשתו לאה. משכורת ר׳ אהרן — כך וכך רובל במזומנים ו„כף״ דגים מהשלל כשווה־כסף — לא הספיקו לכלכלת המשפחה, היתה לאה ה„דייגת״ עוזרת על־יד בעלה בזה שעסקה במכירת דגים בקמעונות או במיקח־וממכר עם הכפריים — ביצים, חמאה, עופות, שהיו מביאים לעיירה ביום־השוק. אשה נפלאה היתה לאה זו, ועל אף

קשי חייה היתה מלאה הומור ובעלת מזג טוב. ביחוד גילתה טוב לבה כשמחלה, אפילו מידבקת, היתה פוקדת אחד מבתי העיר. בלא כל היסוסים ועל אף כל חוקי־הזהירות היתה מבקרת בבית החולה, מחליפה את בני־הבית העייפים ויושבת ליד החולה עצמו שעות רצופות ביום ובלילה, מטפלת בו, מאכילה אותו, רוחצתו ומגישה לו רפואות — וכל זה, כמובן, שלא על מנת לקבל פרס.

במשוטים ובמפרשים — על האגם

חתנו של אהרן — שבתי גליקין — כורך־ספרים היה. מוצאו — גליל ויטבסק, ולטרוקי הגיע לרגל שירותו בצבא הרוסי עם גדודו שחנה בקסרקטיני העיירה. לאחר שהשתחרר לא חזר עוד לביתו, נשא את דינה, בתו של אהרן, לאשה, ופתח כריכית־ספרים. אך תוך חדשים אחדים בלבד כרך את כל הספרים הקרועים שנמצאו בעיירה מאז ומעולם, לרבות ה„לקוטים" וה„סידורים" של בית־הכנסת, ומשלא היו עוד ספרים לכריכה — הצטרף בזכות חותנו לקבוצת הדייגים והשלים את ה„מזומן" של דייגים שכירים יהודים.

תעשיה לא היתה קיימת בעיירה, אם לא להביא בחשבון את „בית־החרושת לכל מיני משקאות מינרליים של י. שטרז", שעל אף שמו המצלצל שהיה מופיע על תויות בקבוקי־הסודה — לא היה אלא תעשיה ביתית צנועה מאוד. כי יש לדעת, „בית־חרושת" זה שהיה מספק מי־סודה גם לעיירות הסביבה, העסיק, מלבד בני־המשפחה, פועלת אחת בלבד. וגם ר' יצחק שטרז עצמו נזקק להוספת פרנסה, והיתה לו חנות בדומה לרוב החנויות, שבה נמכר הכל: החל בלחם שנאפה בידי פסיה זוגתו ועד למשחת־גלגלים לעגלות. כן היה ר' יצחק מתעסק בקצבות: קונה עגלים וכבשים לשחיטה — ומרויח מזה את הבשר לצרכי הבית. או שהיה קונה תבואה מאכרי הסביבה ומוכרה ברווח לסוחרים מוילנה... ברם, הרווחים מכל העסקים הללו, שהיו מספיקים להוצאות־המחיה הרגילות, היו רחוקים מלספק את הצרכים כשהיתה, למשל, בת מגיעה לפרקה והיה הכרח לשקול נדוניה. אוהב־תורה ולומד־תורה היה האיש, אחד המשתתפים הקבועים בשיעור היומי של ש"ס ומשניות, והשתדל לזווג את בנותיו בתלמידי־חכמים; ומשום שדבר זה עלה לו ביוקר, הרי לאחר הוצאות החתונה וסידור ראשון לזוג החדש, היה נשאר כלאחר שריפה...

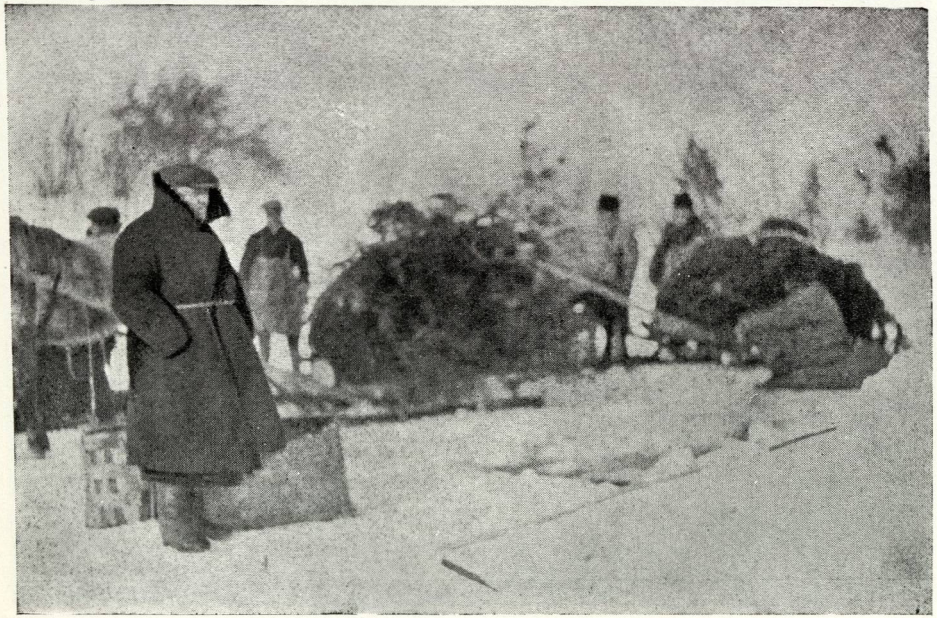
גורל דומה היה מנת־חלקם של תושבים אחרים מאנשי העיירה,

הידועים כסוחרים ובעלי־פרנסה. ר׳ שמעון קוטץ, בעיקרו של דבר קבלן־דיג היה. אך, כידוע, דומה הדיג למשחק־קלפים, שלפעמים מביא רווח ולפעמים — הפסד. והנה, לאחר שבמשך שנה או שנתיים לא הספיק יבול הדגים אלא בקושי להוצאות העסק, כגון דמי־חכירה, שכר־עבודה ומסים ותשלום החובות בעד הרשתות, שע״פ רוב נקנו בהקפה, הרי לא היתה ברירה גם לו אלא לפתוח חנות כדי להשלים את פרנסת המשפחה... ר׳ שמעון זה, אגב, היה תלמיד־חכם — יודע תנ״ך ואפילו ש״ס מחד־גיסא, ובעל ידיעות כלליות, למעלה מהרגיל — מאידך־גיסא. כאחד המעטים שביקר בבית־הספר המחוזי הרוסי היה ר׳ שמעון שולט בשפת־המדינה ומקובל על בני־ברית ושאינם־בני־ברית. שנים אחדות היה גר בווילנה, ואף יצא פעמים אחדות לחוץ־לארץ — דבר שהעלה את כבודו בעיני בני העיירה. ואמנם, לרוב בחרו בו כנציג כלפי השלטון, או כחבר בועד־הקהילה או כגבאי של בית־הכנסת.

היו, איפוא, בעיירה חנויות כמעט כמספר היהודים ואף למעלה מזה, כי גם לכמה נוצרים וקראים היו חנויות. וברור שהחנוונים לא ראו ברכה מרובה בפרנסתם זו. הפדיון בכל ימי השבוע היה מועט ביותר, ורק ביום חמישי, הוא יום־השוק, שבו היו הכפריים מהסביבה באים לעיירה לקנות את צרכיהם — היה המחזור עולה קצת. ומשלא היה בחנויות משום פרנסה בכבוד, הכרח היה לדאוג למקורות של הכנסה נוספת, ומי שלא הצליח בזה והיה סומך על חנותו בלבד — נכונו לו חיי עוני ומחסור.

מלאכה

בעלי־המלאכה שהיוו אחוז לא־מבוטל בתוך העדה, הוסיפו לעיירה גוון משלהם. המקצועות העיקריים היו חייטות וסנדלרות. כ־5—6

הדיג בחורף
בתמונה: ר׳ שמעון קוטץ, הי״ד, עם עובדיו

חייטים היו בעיירה ולכל אחד סוג־לקוחות משלו ואופנה משלו. „זשורנלים״ לתפירה לא היו, כמובן, בנמצא, אף כי בחדר־עבודתם, כלומר בדירתם, היו מודבקות על גבי הקיר תמונות מלפני 20 שנה ויותר של „אדונים״ לבושי־הדר... החייט פקמן היה מהחדשים שבא לעיירה מווילנה — בזמן הכיבוש הגרמני של מלחמת־העולם הראשונה.

קורס לתפירה שאורגן ע"י חברת „זינגר"
מימין לשמאל: 1. יהודית ורשל, 2. אסתר סוירסקי הי"ד, 3. בילה זמיצ'נסקי הי"ד, 4. יענטל גרוזאוויק הי"ד, 5. רבקה אהרונוביץ הי"ד, 6. לא ידוע, 7. יונה לוטר, 8. לאה ברודר, 9. שינה וילקיסקי הי"ד, 10. סוניה קלוויזנר, 11. המדריכה, 12. משה זמלין, 13. השם לא ידוע.

בהיותו בוילנה השתייך לאגודה המקצועית והגיע לרמה מסוימת של אינטליגנציה, ובגלל נועם הליכותיו וידיעתו את המקצוע כאחד רכש לו כלקוחות את בני הדור הצעיר, שהיו מרבים לבקר בביתו אף שלא בעניני־עבודה — לשם גלגול שיחה סתם או אפילו לשם שתית כוסית בצוותא בחג או מועד. לעומתו, היו החייטים האחרים קשישים ממנו, ולקוחותיהם — בעלי־בתים בני־דורם, או כפריים מהסביבה. הזקן שבחבורה, ר' בצלאל אהרנוביץ, היה גם הוא חייט בעל מקצוע, עם זה בעל תכונות אישיות נאות. נזהר במצוות ולא החסיר תפילה ב„מנין" אפילו בימות־השבוע הרגילים. עניו היה ונחבא אל הכלים, ומרוב צניעות נמנע מלעבור לפני התיבה אלא בימי „יאָרצייט".

בן היה לו לר' בצלאל, שבדרך־פלא הגיע לדרגת פרופיזור (רוקח). מקום־מגוריו של הבן היתה וילנה, וכשהיה בא לבקר בעיירה אצל הוריו — היתה נעלמת כל צניעותו של ר' בצלאל ולא היה גבול לגאוותו. „הפרופיזור בא!", היה מספר למכריו. ואל הפרופיזור עצמו לא ידע איך לפנות — בלשון נוכח? היתכן? הרי „פרופיזור" הוא. בלשון נסתר? הרי זה בנו!.. ואילו אשתו, האם, בהיותה שרויה באותה מבוכה, היתה פותרת את הבעיה על־ידי השמטת כל כינויי הגוף ופונה אליו סתמית, למשל: להתרחץ? לאכול? לישון?..

לעומת ר' בצלאל היו חבריו־למקצוע ר' משה באס ור' יצחק ברורר, רחוקים מענווה מופרזת, נהפוך הוא: ניכרת היתה בהם מין יוהרה של מתפרנסים מעמלם ומיגיע כפיהם. חוסר־עבודה כמעט לא היה במקצוע זה, ואם־כי פרנסתם לא הצטיינה בשפע, הרי לחסד זרים לא נזדקקו (פרט לעזרת קרובים מאמריקה, כמובן). בבית־הכנסת היו רגילים לעמוד על זכותם ועל חלקם בכל הכיבודים שניתנו למתפללים. היתה להם כעין „חזקה" לעבור לפני התיבה בתפילת מנחה של שבת כמעט לפי התור, אלא אם כן היה חומר לו לצון ר' יצחק בן ר' שמעון בנו של זלמן בצלאל מילנר, שלא די היה לו להיות ש"ץ בתפילת שחרית של שבת, היה פולש מעשה־קונדס גם ל„חזקה" זו וחוטף את המנחה מפי אחרים...

הסנדלרים בעיירה מעטים היו מהחייטים, אם לא להביא בחשבון את סוחרי־הנעלים, שהיו להם בתי־מלאכה ופועלים נוצרים, ה„חוטפים" גם הם ומדביקים סוליה בהזדמנות... אך פרנסתם עמדה קרוב מאוד לגבול המחסור ואף למטה מזה. חוסר־עבודה היה אורח שכיח אצלם, כי נעלים חדשות היו אנשי העיירה רגילים לקנות בחנויות (מתוצרת וילנה או בתי־מלאכה מקומיים), ושדה־פעולתם של הסנדלרים הקיף בעיקר תיקונים או עשיית מגפיים בהזמנה בשביל הכפריים. סוג מיוחד של לקוחות היו הדייגים שהיו זקוקים למגפיים גבוהים העומדים בפני חדירת מים. מומחה גדול לסוג זה של מגפיים היה ר' יצחק לאטוטע, שבניגוד לשם־משפחתו — בעל־מקצוע מצוין היה, והמגפיים, פרי עבודתו, יצאו להם מוניטין על־פני כל אגמי הסביבה. ר' יצחק היה, אגב, אחת הדמויות המעניינות ביותר שבעיירה. כבעל־מקצוע משובח נזקקו לו לקוחותיו יותר מאשר הוא נזקק להם. בשל כך לא ידע האיש מעודו חנופה מהי. היה לו מוח חריף וזכרון עצום, ואת נסיונו בחיים פיתח והעמיק למין פילוסופיה כוללת. לכל מאורע, הן בחיי הקהילה והן בענינים העומדים ברומו של עולם, היה יודע להמשיל משל מנסיונו שלו, ממעשים שהיו ובעיקר מכתבי־הקודש. ככל בני־דורו, היה ר' יצחק קשור למסורת ולא היה מחסיר תפילה, שאת פירושה הבין הבנה מלאה — לא בבוקר ולא בערב. בכתבי־הקודש, שהיה מעיין בהם לעתים תכופות, מוצא היה תמיד את המוסר־השכל. היה מרבה לצטט מהנביאים: ממשלי ומאיוב, ומפרשם ומסבירם על רקע חיי העיירה ופרנסיה. בלשונו השגונה היה מצליף על־פני מיוחסי העיירה, עשיריה ומנהיגיה, ואף מהרב ומשאר „כלי־קודש" לא הרפה. עם הופעת כתביו של מנדלי מו"ס, הפך מיד לקוראו הנלהב, היה מרבה לצטט מ„סוסתי" ומה„טקסה", ולידידיו הקרובים היה אף משאיל ספרים אלה שלא ניתן להשיגם בתקופה ההיא בשום מקום בעיירה — לקריאה, אם־כי רכשם בקושי על חשבון לחם־חוקו ממש.

הקשישים שבעיירה ידעו לספר על מריבה גדולה שפרצה בין ר' יצחק זה עם אחד „חלבנה" — רוזנטל, מלוה־ברבית מפורסם. חולשה מיוחדת היתה לו ל„חלבנה" זה למפטיר של שבועות, בגלל שירת „יציב פתגם", שהיה אוהב לסלסל. היה מציק לו ר' יצחק לאטוטה עד מות בפזמו לידו את ה„יציב פתגם" בכל מקום שנזדמן, עד שהגיע הדבר לידי מכות ולידי ערכאות של הרשות... כשנתברר הדבר לפני השופט הרוסי, שעם ראש־ה„גוי" שלו לא יכול היה להבין את ה„יציב פתגם" — התנדב ר' יצחק לאטוטה להדגים לו את כל הענין, והתחיל מפזם לפני השופט את השיר כדרך שהיה עושה ל„חלבנה" כדי להקניטו. ובעוד שכל הקהילה, שהיתה נוכחת בבית־המשפט, מתמוגגת מצחוק קפץ „חלבנה" כנשוך־נחש בפני השופט בזעקות: „הנה, אדוני השופט, הנה כך בדיוק היה מעליב אותי תמיד"...

ר' אבא מלץ, סנדלר היה אף הוא, אך מבחינת האופי לא הגיע אף לקרסוליו של יצחק לאטוטה. עני מעונה היה והרעב (ממש) אורח שכיח בביתו. בעניני ציבור לא היה לו כל ענין ומעסקי קהל התרחק. היה מתפלל ע"פ רוב ב„מנין" ראשון בפינה מרוחקת ואינו מתערב עם הרבים. תענוג אחד ויחידי היה לו בכל ימי חלדו — עשית אימומים לנעלים. בימי־החורף הקרים רגיל היה לקום בהשכמה ולהקציע אימומים. את העץ היו מביאים לו אכרי הסביבה תמורת עבודה, אך במקום להסיק בו את התנור ולהפיג את הקור האיום שהיה שורר בבית, היה עושה ממנו אימומים שונים. ברם, כשנזדקק לאימום לעבודתו־הוא — היה קונה אותו בכסף מלא, כי את אימומיו לא היה גומר אף פעם... הוא היה נוסר את העץ וחוטבו בגרזן עד שייראה, דומה לאימום ומניחו ולא גומר. ביתו היה, איפוא, מתמלא והולך גזרי־עץ לאימומים עד אפס מקום, אך נפשו לא ידעה שבעה, וממשיך

היה לקום בוקר־בוקר ולאור קיסם־עץ גוזר „אימומים" וזורקם לערימה. פעם, כשהציקו לו שכניו על מנהגו המוזר, התפרץ: „מה אכפת לכם אימומי? יש הנהגים ממשקה חריף או קלפים, ואני נהנה מעשיית אימומים"!

אך אם יש קורטוב של אמת באגדות על האוצרות שנפלו פעם בגורל עניים והפכום לעשירים ולמאושרים עד סוף ימיהם, הרי נפלו אלה בחלקו של ר׳ אבא מלץ. נדמה היה כי חלום חלם האיש — ובכל כוחו חתר להגשימו: לראות את בניו יודעי־תורה. תקוה זו לא היה לה על מה להתבסס. הוא עצמו, ידיעותיו בתורה היו קלושות למדי ולא יכול היה לשמש מופת לבניו. אף־על־פי־כן העמיס עליו האיש את העול. שבוע־שבוע היה קם יום אחד לפנות־בוקר, מעמיס על שכמו שק עם מעט לחם וקצת תפוחי־אדמה שחסך מפיו ממש, ומביאם לבניו שלמדו בישיבה בוילנה. יתכן כי מסירות זו היא שהשפיעה גם על הילדים והאצילה עליהם מכוח התמדתו ושקידתו של אביהם עד שהגיעו למטרה. שלושה מבניו המשיכו ללמוד תורה, עברו מישיבה לישיבה, נתחבבו על לב רבותיהם והוכתרו בזה אחר זה בכתר־רבנות. וכשהיו באים לבית־אבא לביקור — פחד לבו ורחב מרוב שמחה ואושר.

אריה הסנדלר, „הצהוב" (על שום זקנו האדום), לא הצטיין לא בתכונות אופי ואף לא במסירות לתורה, אך עשוי היה האיש לשמש סנסציה גדולה בעיירתו ובדורו. חשוך־בנים היה האיש במשך כ־20 שנה ובכל־זאת אהב את אשתו וכיבדה ביותר. בכלל היו שניהם טובי־לב ומחישים עזרה וסעד לכל נצרך. קרה המקרה שלביתם הגיעה נערה יתומה והם אכסנוה אצלם וקירבוה. והנה, לא יצאה שנה והעיירה כולה כמרקחה: העלמה הרה ועומדת ללדת. הסנדלר הודה כי אמנם שותף הוא לעניין, אך לא חס־ושלום מתוך מניעים של חטא... הוא היה רק סקרן לדעת אם הוא העקר או אשתו, ומעתה לא יוסיף עוד לחטוא. האשה בטוב לבה הסכימה שהעלמה תישאר בביתם עד שתלד, ולאחר שילדה — שוב לא נתנה לה ללכת, ועזרה לגדל את הילד...

לפנים היו בעיירה גם כמה נפחים יהודים, אך המלאכה הקשה לא משכה את הלב, ומשנסתלקו הזקנים לא באו אחרים במקומם, ולא נשאר באחרונה אלא נפח אחד בלבד — ר׳ אבא מלקינסקי.

ר׳ אבא זה התגורר בקצה ה„רוגטקה", ונוסף על הנפחות היה מתעסק גם במיקח־וממכר עם האכרים הבאים לסדנתו. הוא הכיר בסביבה כל פרה שעמדה להמליט וכל איל שעמד למכירה — והיה הראשון שבא לקנות את העגל או הצאן מאת האכר.

את המשא־ומתן היו מנהלים על־פי רוב בנפחיה, וכל הוספה על המחיר הקודם שהוצע, היה אבא מכריז תוך תקיעה עצומה בכפו הגרומה והמיובלת על כפו של האכר, כך שלא אחת היה האכר מוותר ויתור נוסף כדי להציל את ידו מסכנת ריסוק. ואבא, שהיה יודע את הסוד, היה קורץ לשוליותיו קריצה של שובבות, לאמור: „עוד מכה או שתים והעגל ינתן לי במחיר שלי"...

עיקר פרנסתו באה לו אם־כן לאבא ממסחר, ובמלאכה התעסק משום חיבה למקצוע. אכן, שלט האיש להפליא במקצועו ועשה את כל עבודתו בכלים מעטים בלבד. פטיש, איזמל וצבת שימשו לו לכל עבודה שהיא. היתה לו, אמנם, גם מקדחה, אך מעולם לא הרכיבה והיה מעדיף את האיזמל על המקדחה גם לעשיית חורים. בכלל לא היה חסידה של הטכניקה המודרנית וחלוקת התפקידים במלאכה; לא עלה על דעתו, למשל, לקנות פרסה מוכנה מבית־החרושת ולהוציא עליה כסף מזומן. רגיל היה לעכב את שוליותיו לאחר סיום עבודת יומם, כדי לרקע פרסות אחדות לצרכי יום מחר... אפילו מסמרים היה

נמנע מלקנות והיה מעדיף לעשותם לבדו — עבודת־ידים. אחרי כלי־עבודה מודרניים לא נמשך מעודו והיה רגיל להתפאר בפני שוליותיו, כי בצבת ובפטיש בלבד יעשה כל מכשיר ואפילו שעון... סוף מר ונמהר נועד לו לאיש בעל מזג נפלא זה: אחד משוליותיו בהיותו הולם בקורנס בקצב על מטיל־ברזל חם שהיה מוחזק בידי אבא, טעה והנחית את הקורנס מחוץ לסדן. הברזל הוקפץ, נשמט מהצבת, ופגע בבטנו של אבא. לאחר ימים אחדים שבק אבא חיים לכל חי ושושלת הנפחים היהודים בעיירה הגיעה לקצה.

שני נגרים היו בעיירה, ונגר פירושו גם זגג, אך משום־מה קראו לאחד ולויל „הזגג" ולשני — שמואל־מאיר „הנגר". שמואל־מאיר היה בעל משפחה קטנה מאוד. וכיון שבנם היחיד נדד מעבר־לים, נשארו רק הוא ופיגה אשתו („הסביבון" — על שום שהיתה מרבה לדבר...) לבדם. בעל־מקצוע טוב היה האיש ופרנסתו ברווח, אף כי למותרות לא הגיע מעולם. שמח היה תמיד ורוחו טובה עליו. נעים היה להיפגש ולשוחח אתו שיחה של מה־בכך. לא כן ולויל „הזגג". משפחתו שהקים היתה גדולה, הילדים קטנים ובבית צפיפות. לא הספיק שכרו אפילו ללחם צר בלבד, והרעב ששרר בביתו קשה היה לתארו, אפילו על רקע הדלות והעוני של העיירה. לא פלא כי מדי פעם בפעם, ביחוד לפני החגים, היו יוצאות נשי העיירה לאסוף נדבות כדי להקל במקצת על הרעב בבית ולויל.

העוני והדוחק היו נסוכים על־פניו של יהודי עמל זה, קולו בכייני וכולו אומר דכאון ויאוש, שרק הבעתה של „ולויליכה" אשתו יכלה להתחרות בהם.

הפלא הגדול בביתו היו הילדים; אלה שלא אכלו מעודם ארוחה אחת לשובע, לא ידעו גם עצבות מהי, וקולות שירה ונגינה במקהלה או ביחידות היו פורצים מחלונות ביתם כל שעות היום והערב... בענין חינוכם של הילדים לא קרה שום פלא ולא היו כל הפתעות: קריאה ב„סידור" היה המכסימום שאליו הגיעו. ברם, אחד הבנים, „מילקה" (ירחמיאל), היה יוצא־דופן בבית יוצא־דופן זה. „זמנים" רבים למד בתלמוד־תורה, אך על אף המכות הרבות שהוכה בידיהם הנאמנות של המלמדים לא הצליח לכבוש את אמנות הקריאה ב„סידור". ומשראו כי אין בזה תועלת — הפסיק את הלימודים. יפה־תואר היה הילד, זריז וחזק, אולם משהוזנח מגיל צעיר שוב לא היתה לו כל תקנה. עבודה לא למד ומשמעת לא ידע. הסתובב, איפוא, כל הימים בבטלה וחייו התבזבזו והלכו מאין לאיש כל חפץ בו. כשהתבגר הצטרף לפלוגה של הצבא הפולני שחנתה בעיירה, ובשכר עבודתו במטבח היה מקבל אוכל ואף אי־אילו בגדים ישנים. בהגיעו לגיל הגיוס, נמסר חינוכו לידיו ה„נאמנות" של הצבא הפולני, שהיו לו שיטות משלו ללימוד משמעת. ומילקה לא החזיק מעמד וברח. נתפס ונידון למאסר. שוב ברח ושוב נתפס. ולעיירה עוד לא חזר...

חינוך ותרבות

חדרים ובתי־ספר

בתי־ספר יהודים או עברים לא היו בעיירה, והדור הצעיר היה מקבל את חינוכו ב„חדרים" המסורתים. בנות היו לומדות קרוא וכתוב (קרוא — „סידור", וכתוב — אידיש) אצל המורה טייבה, ובמשך „זמן" אחד או שנים היו מגיעות עד כדי קריאה שוטפת ב„סידור" וכדי כתיבת מכתב באידיש (ה„בריפנשטלר" היה משמש ספר־לימוד יחידי לכך). לאחר הגיען לדרגת־השכלה זו היו התלמידות עוזבות את ה„חדר" ונכנסות לעבודת משק־הבית או שהיו מתחילות ללמוד מלאכה, היינו — תפירה, ובמידה שהמצב הכלכלי איפשר, היו עוברות ללמוד בבית־הספר הכללי הרוסי.

ה„חדרים" לבנים תפסו מקום נכבד יותר בעיירה. החדר של ר' וליל ה„מורה" היה משמש בית־אולפנא למתחילים בני 6—5. לכמה וכמה דורות הקנה ר' וליל את תורת הקריאה ב„סידור", חומש בתרגום מעברית לאידיש וכתיבה. ה„חדר", ששימש גם דירה — נקי היה ומסודר. בניו עזבו מזמן את הבית והיגרו לאמריקה — ושכר־הלימוד שהיה גובה מתלמידיו הספיק למחיה לו ולפסיה־גיטל — ה„עזר כנגדו". איש שקט היה, עושה מלאכתו באמונה — לפי מיטב יכלתו. ב„רצועה" כמעט שלא השתמש, צנוע היה, בלי תביעות ובלי הערכה עצמית מופרזת. כשלא היה מספיק ללמד את חניכיו קריאה ב„סידור" משך „זמן" אחד, היה ממשיך ומלמדו עוד „זמן" — עד שהיה מצליח...

„חדרו" של ר' שבתי־לייב („בנקבצ'ר") מיועד היה לנערים בדרגת ח'מש־ורש"י ותנ"ך, ולפעמים אף בדרגת „אלו מציאות שלו" (גמרא).

שיטת הלימוד היתה, כרגיל, תרגום לאידיש. ה ר ע י ו ן של הפסוקים היה דבר שני־במעלה. ה מ ל ה היתה העיקר. כל מלה של „לשון־קודש" היה לה „טייטש", כלומר פירוש באידיש. אף המלים העבריות שנחשבו כחלק מאידיש, טעונות היו פירוש. „חן" לא היה חן הידוע לכל בר־בי־רב כי אם „לייטזעליקייט", וכשלא היה באוצר־המלים שלו הפירוש המתאים באידיש למלה העברית, נזקק היה ר' שבתי־לייב לכל מיני מלים ספק „דייטשמעריש" ספק גרמנית ומשתמש בהן כ„טייטש" למלה. התלמידים מצדם, מוטל היה עליהם לזכור יפה־יפה את ה„טייטש" המדויק של כל מלה ומלה, אף כי לעתים קרובות לא הבינו את פירושה. „זרע גד" היה פירושו „קאַלאַנ־דרעס", והעובדה שהמלה קאַלאַנדרעס סתומה עוד יותר מ„זרע גד" — לא העלה ולא הוריד. „טייטש" זה „טייטש" וטעון לימוד. ברם, הפרקים הרגילים של חומש לא היה בהם כרגיל כל רע, ורק משהגיעו לפרשיות המסובכות עם הינשוף והזרזיר, השאת הספחת והבהרת, — היה הרבי משנס את מתניו ועושה מאמצים כבירים ביותר כדי להחדיר את הפירושים השונים לזכרונם של התלמידים, כי המחסיר פירוש כאילו מחסיר מלה מן התורה... אין פלא, איפוא, כי בעניינים כגון אלה קפדן היה האיש, ואוי לו לתלמיד שנתבלבל בין ה„טייטשים" של „שאת" ו„ספחת"...

ב„חדר" זה היו לומדים, כרגיל, מ־20 עד 30 תלמיד, בני גילים שונים ובעלי ידיעות שונות, שהיו מחולקים לכמה וכמה קבוצות. כשהיה הרבי מלמד קבוצה אחת — היו שאר התלמידים משננים וחוזרים (כביכול) על הנלמד או קוראים ב„סידור" בקול, או (לעתים תכופות) משחקים בכפתורים.. הרעש מפיות „צאן־קדשים" אלה שהיה בוקע ועולה דרך חלונות ה„חדר", נשמע למרחוק. לא היו אלה, אם־כן, תנאים אידיאליים להקניית השכלה. בכל־זאת היה רוב התלמידים מצליחים, אף כי רק לאחר כמה „זמנים" ב„חדר", כדי לרכוש ידיעות הגונות, בעיקר במה שנוגע ל„פירוש המלים" של התפילות ואף של חומש ותנ"ך. תוצאות אלו הוכיחו, כי האיש שעשה את מלאכתו — באמונה ובמסירות עשה אותה. ואכן, דורות התלמידים שהקים, החלישו כל־כך את לבו ללא־עת, שבלכתו יום אחד מטרוקי לתחנת־הרכבת לנדברובה — כרע פתאום תחתיו, נפל ומת. תקף אותו שבץ־הלב — ואיננו.

ר' וליל (רבינוביץ) המורה ור' שבתי־לייב („בנקבצ'ר") המלמד, המלמדות היתה להם מקצועם היחידי וכל שנותיהם היו מקיימים „חדר". לעומת־זה, היה ר' שמואל חסדא מקיים את ה„חדר" שלו לסירוגין, למשך שנה־שנתיים — ומפסיק. כעבור כמה שנים היה שוב מרכיב „חדר" ל„זמן" אחד או שנים — ושוב מפסיק. שכן ר' שמואל חנוני היה, בעל חנות כרוב יהודי העיירה. ונוסף על כך היו לו עוד כמה מקצועות. היה מעשן דגים, וגם עוזר לזוגתו חנה באפיית לחם.

הוא היה האיש היחידי בעיירה שידע לנקר את החלק האחורי של בהמות, הנמכר — כרגיל — כבשר־טריפה. היה קונה, איפוא, בשר זה „בזול" במחיר טריפה, מנקרו ועושה ממנו נקניקים כשרים למהדרין מן המהדרין. אף־על־פי־כן לא הספיקו כל הפרנסות הללו כדי קיומו, וכשהיה מסתבך בחובות — לסוחרי־הקמח, לקצבים, לדייגים או לסיטונאים מוילנה, היה מחדש את ה„חדר" כדי לצאת מן המיצר. — כבכל „חדר" היו גם אצלו ילדים מגיל חומש עד תנ"ך וגמרא. את חינוכו של עצמו רכש ר' שמואל בישיבות השונות שבפולין וליטא (אכן, היה למדן מופלג !), מלבד זאת היה מרבה לקרוא בספרות החילונית, העברית והלועזית (במידה שהיתה מצויה בתרגומים לאידיש או לעברית) וכן היו לו ידיעות יסודיות בדברי־ימי ישראל ובהיסטוריה כללית.

הוא נעשה ציוני נלהב מראשית התנועה והתמסר לרעיון בכל נפשו ומאודו, הכניס לביתו את קופסת הקרן הקיימת מיד להיווסדה, וקנה מניה של הבנק הקולוניאלי.

ועם כל זה לא היה מורה מודרני. לימד את התנ"ך בניגון המסורתי, ובתרגום לאידיש — אם־כי לא עוד תרגום מילולי. הוא אהב את התנ"ך אהבה שבנפש והיה מסבירו (לא מתרגמו) לתלמידים. ה„פשט" והרעיון לא היו פחות חשובים מידיעת המלים. כן לימד עברית ודקדוקה לא עוד כלשון קדושה, אלא תוך יחס חי, כלשון השבה לתחיה לשימוש יומיומי. גם את לימוד הגמרא הקנה לתלמידיו על דרך ה„פשט" לפי פירושו של רש"י ונמנע ככל־האפשר, על אף היותו בקי ורגיל, לייגע את תלמידיו בפלפולי המפרשים. הוא השקיע במלאכת־ההוראה שלו התעניינות ומחשבה, והגיע לפעמים לידי רעיונות ושיטות מקוריות. בכלל ידע לקנות את לב תלמידיו, אם ע"י סיפור יפה ואם אפילו בשיר, ואף במעשה־קונדס. שחיין מצוין היה ובקיץ היה הולך כמעט כל יום עם תלמידיו להתרחץ באגם ומלמדם לשחות. לא פלא שתלמידיו כיבדוהו וגם אהבוהו.

המורים המסורתיים, המלמדים, היו שייכים לנוף העיירה ומשווים לה את צביונה. אולם כפעם בפעם היו מופיעים בעיירה, לשנה או שנתיים, מורים לעברית מהחוץ — מורים מודרניים, שהיו משתמשים בשיטות חדישות להקניית הלשון העברית. הם לא התאזרחו בעיירה והיו עוזבים אותה כעבור זמן לא־רב, אך בינתיים מספיקים להטביע את חותמם עליה. שנים רבות לאחר עזיבתם עוד ידעו לספר על תקופת המורים פריינד, פילוינסקי וזילברמן. אחד מהם הניח את היסוד לספריה של העיירה, שתחילתה — חוברות צנומות לילדים בגיל רך מהספריות „פרחים" „ניצנים" „ביכורים" ועוד, וסופה — אחד ממוסדות־התרבות המצוינים שבעיירה, ספריה עשירה בעלת מאות ספרים משובחים באידיש ועברית — מרכז לפעולת־התרבות של העיירה.

בשנים האחרונות שימש כמלמד ספירשטיין. הוא היה „חתן" מיאווייא, כלומר נשא אשה מאותה עיירה שבסביבה, והורי אשתו סידרו לו חנות בטרוקי. אך משנתברר כי אין לו קיום מהחנות, נאלץ לפנות למלמדות — תחילה לשעות ספורות ביום, ואחר־כך לכל היום כבכל „חדר" ו„חדר". ספירשטיין זה היה חריף בתורה אך עצבני ביותר וזעף על מר־גורלו. עם זה היה לו רגש של גדלות והתפאר בהשכלתו הכללית, הרחבה כביכול, ובידיעותיו הגדולות בדקדוק העברי. אולם האמת היא שידע תלמוד ותו לא. את המלמדות שנא שנאה עזה, וגם את תלמידיו לא אהב. בכל־זאת המשיך לקיים את ה„חדר" מתוך הכרח שבפרנסה, וההורים היו מוסרים לו את הילדים מאין מורה אחר.

עם גירוש הרוסים ב־1915 וסגירת בית־הספר הממשלתי, שוב לא נשאר בעיירה כל מוסד להשכלה כללית. אך מעז יצא מתוק. אח ואחות אינטליגנטים, צעירים כבני־עשרים, חניכי בית־ספר בווילנה, יוסף ופניה מיטליאנסקי, נכנסו לענין החינוך ובעזרתם של עוד כמה

בית הספר היהודי
בתקופת הכבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה
המורים — מ. ליטבק וטמה כץ, הי"ד

מצעירי העיירה החליטו על הקמת בית־ספר יהודי. עמדה לפניהם הדוגמא של וילנה עצמה, שלאחר גירוש הרוסים הקימה בתי־ספר כאלה לרוב. היה זה מפעל נחשוני, נדיר ונפלא, שרק תודות לכוח הרצון, למרצם ולחושם הציבורי של שנים אלה — הפך לעובדה.

הפרובלימה היתה ידועה: בית־הספר חייב למלא את תפקידו של בית־הספר הכללי וה„חדר" כאחד, ונחוץ היה לערוך תכנית־לימודים, למצוא מורים מתאימים, מקום מתאים וגם מכשירי־לימוד ותקציב.

הקמת בית־הספר היתה, איפוא, אחד מפלאי התקופה ההיא. הובאו מוילנה מורים מצוינים — האח והאחות דובובסקי ומ. ליטבק, ולאחר־מכן רבקה אידלסון וטמה כץ (שנתפרסמה לאחרונה כאחת הדמויות המצוינות של גיטו־וילנה). בית־הספר שוכן בבנין בית־הספר הרוסי, שהיה מצויד בכל הציוד הנחוץ: לוחות, ספסלים, דיותות, מפות וכו'. שפת ההוראה היתה אידיש, והגרמנים שחשבוה — כנראה — לדיאלקט גרמני, תמכו בבית־הספר תמיכה מלאה. היו דואגים לנקיון, להסקה ואף משלמים למורים את המשכורת. מלבד זאת שחררו את המורים מעבודת־כפיה ואף היו מספקים ארוחה חמה לתלמידים נצרכים.

לאחר שהובטח מינימום השעות לשפה הגרמנית, לא התערבו עוד הגרמנים בתכנית הלימודים והיא נערכה כולה ע"י המורים. ואלה, על אף חוסר נסיונם, יצרו תוך פרק־זמן קצר בית־ספר מסודר, שהשרה רוח של תרבות על חייה של העיירה כולה. נשפי־חנוכה־ופורים שהיו מסדרים המורים, נחשבו למאורעות בחיי העיירה בשל תכנם העשיר, והיו זכורים אחר־כך משך שנים רבות.

ברם, בית־הספר לא החזיק מעמד זמן רב. עם התקרב הכיבוש הגרמני לקצו, עזבוהו המורים והאחרים שבאו במקומם לא היו להם לא המרץ ולא הכשרון ואולי גם לא הענין להמשיך. קרנו של המוסד

ירדה, ומספר התלמידים פחת. נערמו קשיים כספיים והיה הכרח לצמצם כיתות ומורים. התקרב והלך הקץ ועם כיבושה של העיירה ע"י הפולנים נסגר בית־הספר לחלוטין. מעתה לא היתה לו גם כל תקוה לקום לתחיה.

הפוליטיקה הפולנית של דיכוי כלכלי ותרבותי בנוגע ליהודים, חרצה את גורל בית־הספר היהודי. הפולנים הקימו בית־ספר פולני כללי וכעבור זמן לא־רב התחילו גם ילדים יהודים לבקרו. מאידך נסעו אחדים לוילנה ללמוד שם בבתי־הספר התיכוניים, והחינוך העברי בעיירה שוב חזר להיות מוגבל ללימודים עבריים בלבד. אלא שבמקום המלמדים המסורתיים הופיעו מורים צעירים שהיו מובאים לעיירה לעינה אחת או יותר כדי לשמור על הגחלת שלא תכבה...

ואכן, דומה היה החינוך העברי מאותה תקופה לגחלים לוחשות שאין האש מתחזקת בהן כדי שלהבת. ביחוד הצטיין ביזמתו ר' צבי־הירש לוין, שהיה מספק מאמציו הפרטיים חלק הגון של משכורת המורים, והתמסר בכלל לחינוך הנוער.

תמורות המשטרים השונים והתקופות השונות הביאו בחופן תמורות גם במערכות החינוך העברי של העיירה. ה„חדרים" נסגרו בזה אחר זה עם מותם של המלמדים הזקנים, שבמקומם לא באו חדשים. בשנותיה האחרונות של העיירה היה ענין החינוך העברי מסור בידי הרב פרצוביץ, שהוכתר כרבה האחרון של העיירה בתחילת שנות־העשרים.

לאחר מאמצים רבים עלה בידו להקים בי"ס מיסוד „עזרה". תלמידים רבים לא ביקרו בבית־ספר זה ואלה שביקרו לא המשיכו בו זמן רב. כמתחרה לו הופיע, כאמור, בית־הספר העממי הפולני, שהקנה השכלה חילונית מסודרת ומופרת. „מופרת", כי בית־הספר העממי הפולני הקנה את הזכות לבנות להתקבל לסמינריון הממשלתי למורות שהיה קיים בעיירה, ואף כי לבנים לא היה בזה ענין הרי הלשון הפולנית והמקצועות הכלליים נלמדו שם ביסודיות רבה, ואילו בית־הספר היהודי היה דתי ביסודו, והשכלה כללית היתה ניתנת לתלמידים במידה זעומה בלבד.

אחת המורות המצוינות שבבית־ספר זה היתה חיה בונימוביץ — אחת מבנות־העיירה המעטות שעוד בזמן ה„צאר" למדו בגמנסיה. לאחר שגמרה שם את חוק־לימודיה ושוב השתקעה בעיירה, התחילו פונים אליה שתתן שיעורים פרטיים, וכשנוסד בית־הספר הדתי הוזמנה היא להיות המורה למקצועות הכלליים. חיה, שהיתה משכילה ואינט־ליגנטית, נתברכה גם בכשרון להוראה, ולזכותה יש לזקוף את המעט מהשכלה כללית שניתן לתלמידי בית־הספר הדתי. לאחר שהורתה שנה או שנתיים בבית־הספר, התחתנה עם אחד מבני העיירות שבסביבה, ועברה לעיירתו של בעלה, שם מצאה את מותה בידי הגרמנים.

חיי־ציבור

אורח־חייהם של יהודי העיירה לא היה נבדל בהרבה מזה של אחיהם בעיירות האחרות של גולת ליטא. החיים הציבוריים התרכזו בעיקר סביב בית־הכנסת, שקיים היה בסמטה צדדית בלתי־סלולה, ועליו סגרו הביצות לאחר גשם קל שבקלים. כרוב בתי העיירה היה גם בית־הכנסת בנוי קורות־עץ, אלא שמבחוץ צופה קרשים מצובעים, שצבעם דהה במשך הזמן ללא־הפר... בן קומתיים היה הבית, קומה תחתונה לגברים ועליונה ל„עזרת נשים". גם „שטיבל" היה קיים באותו בנין, ושעה שבבית־הכנסת היה מתפלל „מנין" אחד, היה מתאסף ב„שטיבל" „מנין" שני מקצרי־הרוח שפקעה סבלנותם לשמוע סלסולי חזן עובר־אורח או דרשתו של רב או מגיד.

גם „פוליש" היה קיים בבית־הכנסת, ובו היו עומדים בעלי־בתים ונוער ומגלגלים בשעת קריאת התורה או בשעת חזרת הש"ץ — שיחת־חולין, על אף השלט האוסר זאת. „פוליש" זה, עלתה קרנו בעיקר בערב יום הכיפורים, כשגבאי כל החברות היו מתישבים שם ליד קערותיהם וכל אחד מהמתפללים היוצא מתפילת־מנחה נדרש לעבור בשורה על־פני הקערות ולסלק את החובות שנדר ונדב במשך השנה, בין תשלומים שבועיים קבועים ובין נדבות של עליה־לתורה.

ליד הקיר הדרומי של בית־הכנסת, לצדו של השלט הגדול של „הנותן תשועה", עמדה מנורת־חנוכה ענקית בעלת שמונה קנים ואחד שמש עשויה נחושת קלל ומקושטת אריות ונשרים. עיירות מעטות בלבד בחבל־ארץ זה השיגה ידן לפאר את בית־כנסתן בקישוט נאה כזה...

שני שמשים היו משמשים לפנים בבית־הכנסת — שמש ראשי וסגנו, אך עם פטירתו של הסגן האחרון, לא מונה אחר במקומו והשמש הראשי ר' צבי־הירש שובין, „הירשה השמש", שהיה צעיר ובעל־מרץ — קיבל גם תפקידו של הלה תמורת תוספת־מה במשכורת. והמשכורת היתה די־עלובה. בכל יום ששי היה „הירשה השמש", כמוהו כחזן ר' מנחם־מנדל פודולינסקי, עובר על הבתים וגובה את הפרוטות שכל אחד התחייב לשלם לו מדי שבוע. וכיון שהסך־הכל של דמי השבוע היה צנוע למדי, סיפקה הקהילה לשמש גם דירה. זו נמצאה באגף בית־הכנסת, והיתה עוברת משמש לשמש יחד עם המשרה וה„חזקה", וע"פ רוב יחד עם הבת (כי לשמשים לא היתה בדרך־הטבע נדוניה במזומנים בשביל בנותיהם, ולחתנים היתה נמסרת הבת יחד עם ה„חזקה" והמשרה לאחר מאה ועשרים שנה)...

חדר אחר בקומת־הקרקע של בנין בית־הכנסת היה משמש תלמוד־תורה והכנסת־אורחים. תלמוד־תורה פירושה בית־ספר לבני־עניים שלא השיגה ידם לשלם למלמד, והכנסת־אורחים — בית־לינה לעניים עוברי־דרך. עם הסתלקותו של השמש ר' שמחה ומינויו של חתנו צבי־הירש במקומו, אסר הלה, שכאמור בעל־מרץ היה ופיקח מאוד, מלחמה על שני המוסדות שהיו כקוץ ממאיר בבשרו, עד שהצליח לסלקם משכנותו.

חצר בית־הכנסת היתה רחבת־ידים, ובתוכה נמצא גם ביתו של הרב דמתא. בית זה חדש היה לפי־ערך, והוקם במיוחד בשביל ר' נחום גרינהויז, שכיהן בשעתו כרב העיירה. ר' נחום, שהיה גדול בתורה ובעל הופעה נאה ביותר, ראוי היה לשמש רב בעיר גדולה מטרוקי, אך ציונותו הפריעה לו. הוא היה מעוזריו הראשיים של הרב ריינס, מראשוני המייסדים של „המזרחי" וציר לקונגרס הציוני הרביעי.

אותה תקופה היתה הציונות פגם חמור לרב בישראל, ועל אף תכונותיו האישיות המצוינות לא עלה בידו להשיג קהילה לפי ערכו. בדלית־ברירה נשאר לכהן בטרוקי, ומתוך הכרת טובה הקימו בשבילו בני העיירה בית ליד בית־הכנסת. בשנים האחרונות הוקם בחצר זו גם בית־הספר היהודי, ובני העדה השקיעו מרץ רב בבנינו ובסידורו.

ליד בית־הכנסת היו קיימות חברות שונות בדומה לשאר המקומות שבליטא. המכובדת שבהן, חברת ש"ס, שכל בעלי־הבתים — זרט לבעלי־מלאכה כמובן — היו חברים בה, היתה מקיימת לימוד־קבע של דף גמרא בכל יום. בקיץ — לפני תפילת־מנחה, ובחורף — אחרי תפילת־מעריב. גם חברת־משניות היתה קובעת שעה לתורה: שתי משניות לאחר תפילת־שחרית. מספר המשתתפים הקבועים בשיעורי ש"ס ומשניות היה מצער למדי. לעומת־זה גדל מספרם כמה מונים בשעת חגיגה, כגון סיום של מסכת או „סדר", שאז היו מביאים יי"ש ו„לקח" לקינוח והתכונה היתה רבה.

לחברת „עין יעקב" השתייכו על־פי רוב דלת העם ובעלי־מלאכה. שיעור זה היה מתקיים כל ערב בשעות בין מנחה למעריב. ושניה לה חברת „חיי אדם", היהת מקיימת שיעור ב„חיי אדם" פעם לשבוע בשבת — לפני תפילת־מנחה. חברה זו, כקודמתה, רוב חבריה היו מפשוטי העם»

במוצאי־שבתות, בין מנחה למעריב (אחרי הסעודה השלישית), היתה העיירה כולה כמעט מתאספת בבית־הכנסת לאמירת פרקי תהילים, כשאחד קורא את הפסוקים והקהל חוזר אחריו במקהלה.

הרוח החיה בעולמן של חברות אלו היה ר' אהרן־אליהו השוחט (שניידר), שמימים־ימימה היה „אומר" את השיעורים במשניות, „עין יעקב" ו„חיי אדם", ואילו את הדף בש"ס היה משכבר הימים אומר ר' חיים, בנו של דניאל רבין. ר' חיים זה, בעל אטליז היה וממנו התפרנס, אך שלא כרגיל אצל בני אומנותו הקצבים, תלמיד־חכם היה, חריף ובקי בש"ס ובפוסקים ובעל זכרון עצום. תלמודו היה שגור על פיו, ואף כשמפאת טרדותיו לא היה סיפק בידו להתכונן לשיעור, היה מסבירו לשומעיו בקלות ובפשטות שהיתה שובה את לב השומעים, ומעוררת כלפיו רגש של כבוד. לאחר פטירתו של ר' חיים, שוב הוטל תפקיד זה על ר' אהרן־אליהו, אף־על־פי שגם מלבדו היו בעיירה כמה וכמה יהודים יודעי־תורה, שמסוגלים היו לכך. היה למשל ר' אוריה ברוידא, תלמיד־חכם, בקי וחריף, בעל הדרת־פנים והליכות נאות. אלא שהלה מפונק היה כל ימיו וכאברך־משי הסמוך על שולחן חותנו לא הסכים מעודו להעמיס על עצמו כל טרחה. עול הפרנסה, היינו חנות־האריגים, היה מוטל על שכמה של פייגה אשתו, ואילו הוא, ר' אוריה, היה נוהג לקום במאוחר ובא לבית־הכנסת לאחר גמר כל ה„מניינים". ודאי שהיה ר' אוריה ירא־שמים ושומר־מצוות, אך לידי קנאות יתירה לא הגיע. היה נהנה מתפילתו ביחידות, מפסיקה להנאתו ומתבלתה בשיחת־חולין שבעניני פוליטיקה וכו'. ר' אוריה לא מצא תענוג בשום עול והתחייבות ואף לא בעול של אמירת הדף לחברת ש"ס. שוב לא נשאר לו לר' אליהו השוחט אלא לקבל על עצמו, כאמור, את ההתחייבות הנוספת. מעתה נעשה יומו של ר' אהרן־אליהו מלא וגדוש. כי בעיקרו של דבר שוחט היה, ואנוס היה לכתת את רגליו פעם ופעמיים ביום, ולפעמים גם בלילה, לבית־המטבחיים, שנמצא בקצה העיירה, „מעבר לגשר", בראש הר גבוה ותלול שהעליה עליו היתה מתישה את הכוחות ומקצרת את הנשימה. נוסף על אלה היה ר' אהרן־אליהו מלמד גמרא כעין שיעור פרטי לכמה מצעירי העיירה שלאחר גיל החדר. מידתו המצוינת ביותר של ר' אהרן־אליהו היתה אורך־רוח והיא חיבבתו על כל יודעיו, ביחוד על תלמידיו. לא היה יודע כעס מהו, וזר היה זה לרוחו. „לא הקפדן — מלמד" נתקיים בו בשינוי חיובי ל„לא־קפדן מלמד". כשנפל ר' אהרן־אליהו למשכב בשל מחלה קשה שממנה לא קם, קיבל את ה„חזקה" לשחיטה בנו, ר' קלמן, ואמירת השיעור בחברות השונות הוטלה גם היא כאילו בדרך־הטבע על שכמו. אך לעתים רחוקות יקרה דמיון בין אב לבן כזה שבין ר' אהרן־אליהו לר' קלמן בנו. האופי, ההליכות, יראת־השמים ויושר־הלב — כאילו בירושה נמסרו לו, אלא שתום דרכו וזהירותו בקלה כבחמורה של ר' קלמן הסבו לו כבוד והערצה בלתי־רגילים. אכן, ספק הוא אם הוציא אי־פעם מפיו דבר שבגוזמא או מהתלה ואפילו שלא במתכוון.

אין למנות את מוסדותיה הציבוריים של הקהילה בלי להזכיר מפעל שאם־כי אינו כולו קודש, הרי חשיבותו בחיי־החולין של הקהילה היתה למעלה מכל ספק — בית־המרחץ. מוסד זה הוקם ע"י הקהילה כתוספת למקוה הכשרה ושימש משך עשרות שנים את כל בני העיר, לרבות שאינם־מבני־ברית. פעם לשבוע או פעם לשבועיים,

ביום ה׳ בשבוע, היו מסיקים את בית־המרחץ בשביל הנשים ולאחר שקנקוב (גוי), משרתו של הבלן, היה יוצא לרחוב העיר ומכריז בקולי־קולות „נשים, לבית המרחץ!״ — היו בנות העיירה יוצאות מבתיהן כשחבילות תחת בית־שחיין להטהר ולהתרחץ לכבוד שבת. וכיוצא בו היו מסיקים ביום ו׳ בשבוע בשביל הגברים.

לפני מלחמת־העולם הראשונה, כשחיל־המצב של הצאר היה חונה בקסרקטינים של העיירה, היה בית־המרחץ משמש גם אותם, ובכל יום שבת היו צועדים בסדר צבאי גונדות־גונדות בשירה דרך רחובות העיר לבית־המרחץ, כשילדי העיר רצים אחריהם ונהנים משירתם.

הנוער

חיים ציבוריים בעלי אופי חילוני, פרט לנסיון של הקמת ארגון ציוני בהתחלת המאה, לא התפתחו בעיירה אלא בשנים שלאחר פרוץ מלחמת־העולם הראשונה. ואם בראש חיי הקהילה המסורתית עמדו בעלי־הבתים, היינו אנשי העיירה בגיל העמידה ומעלה, הרי השטח החילוני של חיי־הציבור היווה שדה־הפעולה של הנוער, שכאילו האציל מרוחו על העיירה, כי על כן היה חן הנעורים נסוך על כולה. הנוער הוא שטבע את חותמו עליה, ומי שעמד על קו אופייני זה, פסק את פסוקו: „דור הולך ודור בא — וטרוקי לעולם עומדת״...

לאמיתו של דבר היו הצעירים בטרוקי נעשים קשישים כבכל מקום, אלא שם היה התהליך ממושך ואטי יותר. המעבר למעמד הקשישים היה נדחה לגיל מאוחר יותר וה„נוער״ מורכב היה מכמה דורות: מ„ילדים״ לאחר גיל הבגרות ועד ל„צעירים״ בני 40 ויותר...

להתחתן לא מיהרו בטרוקי, ואף כי כל אֵם־לבנות (צעירות) היתה מחליטה החלטה נחושה כי הבת תיכנס לחופה לא יאוחר מבגיל שמונה־עשרה, הרי נשארו ההחלטות פליטת־פה בלבד. בבוא הגיל היה הדבר כה רחוק מהמציאות, עד שלא היה נראה אלא כחלום...

בחור (ילד) בן שמונה־עשרה, לא היה לו כרגיל כל עיסוק שהוא, ואף לא כל סיכוי לעמידה עצמית. סמוך היה על שולחן (חנות) אביו — „שולחן״ שבקושי רב עומד היה בצוק העתים. וכשהיה הילד־הבחור מתבגר והולך, היה מתרגל קמעה־קמעה לחיים בלתי־עצמאיים אלה או שכוח גדול היה עוקר אותו מחיי הבטלה ומעמידו, כביכול, על רגלי

על פני האגם

עצמו: בת־עשירים, נדוניה וחנות חדשה... לא היו בעיירה עשירים, ולא (ממילא) בנות עשירים. המקור היחידי של נדוניה היה, איפוא דוד עשיר — כמובן, באמריקה. אך גם דודים (עשירים) לא צמחו על העצים. היה ה„נוער" מתרבה במספרו — קולט ואינו מוציא.

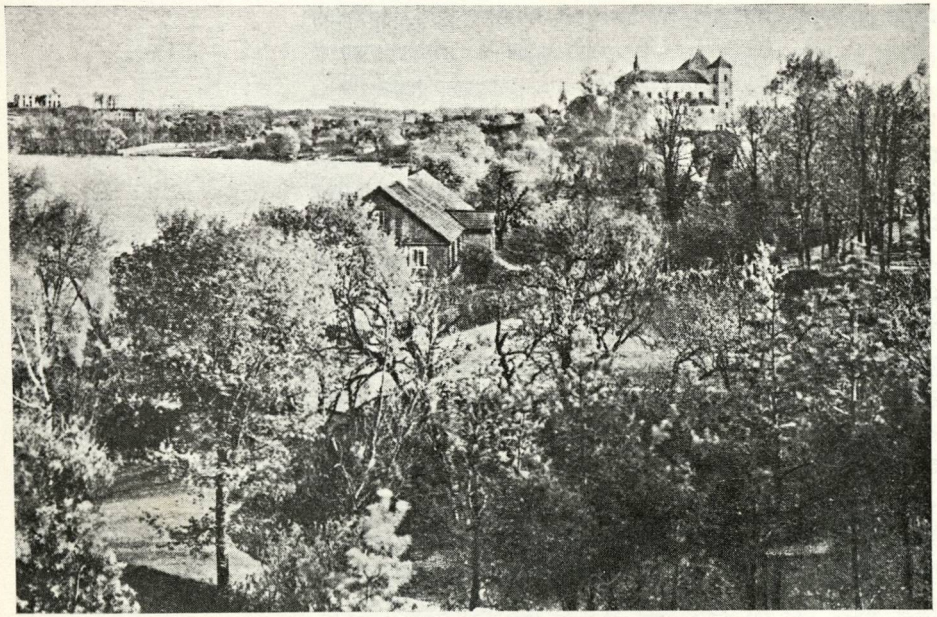
מה היה עיסוקו של הנוער בעיירה? —

מלבד כמה יוצאים מהכלל, שהיו, בתקופה זו או אחרת, יושבים זמן־מה בווילנה לשם השתלמות — מקצועית או כללית — לא עסק הנוער בשום דבר. הבנות היו עוזרות ליד האמהות במשק הבית ובחנות, אם היתה כזאת להוריהם, ואילו הבנים היו, בהתבגרם, מנסים קמעה־קמעה להיכנס גם הם ל„עולם המסחר", כלומר לצאת ביום ה' — הוא יום־הירידּ — אל השוק, לקנות מתנובת האיכרים — שער־חזיר, פירות, ותבואה — ולמכרה בריוח בווילנה. אך הרוב היו הולכי־בטל ללא כל עבודה וללא כל עיסוק, כאמור.

הספריה

מפלגות או ארגוני־ספורט, שבהם יוכל הנוער למצוא אפיק למרצו — לא היו קיימים בטרוקי, שימשה איפוא הספריה מרכזם של החיים התרבותיים והציבוריים של הנוער.

ספריה זו נוסדה לפני מלחמת־העולם הראשונה, כאמור, ע"י מורה עברי שישב בעיירה ישיבת עראי — שנה או שנתיים, כספריה עברית לילדים. ביוזמתו של אותו מורה נוסד גם חוג רחב מסביב לספריה. החוג היה מורכב מ„חברים נכבדים" — בני גיל יותר גבוה, „חברים צעירים" ו„קוראים". בדרך־הטבע נתקיימה הספריה והתפתחה מתרומותיהם של החברים ומתשלומיהם של הקוראים. כי הוצאות לא היו וכל ההכנסות הוקדשו לרכישת ספרים. ואכן, משך שנים אחדות גדלה הספריה ונתרחבה, עד שמילאה את ה„ארון" שנרכש בשבילה עם

מראה כללי, מבט מגבעת גן העיר

היוסדה. הילדים שניהלו את הספריה, התלבטו אז בשאלה: מהיכן להשיג ארון נוסף וגם כסף לשכר־דירה? חדר בשביל ארון אחד הומצא ע"י אחד ההורים בהתנדבות אך שני ארונות ומספר־קוראים מוגדל — הרי זה כבר טורח גדול אולם הישועה באה, כרגיל, ממקור בלתי־צפוי: „יעקאפא" — הועד היהודי לעזרה, שמרכזו היה בווילנה — התחיל לקבל (היה זה בשנות העשרים) סכומי־כסף עצומים מה„ג וינט"

האמריקאי לשם חלוקתם בין הקהילות היהודיות הנזקקות לעזרה קונסטרוקטיבית, וגם טרוקי בתוכן.

מה עזרה קונסטרוקטיבית אפשר היה לתת לטרוקי? —

קואופרטיבים של יצרנים או צרכנים לא היו בה. בתי־ספר מקצועיים גם כן לא. ואילו בעלי־המלאכה המעטים — כלי־עבודתם עמם ובכלים מודרניים לא היה להם צורך (כשהביאו משלוח קטן של גרזינים, פטישים ומשורים מאמריקה — לא התענין בהם איש והם נמכרו בזיל־הזול לבעלי־בתים סתם)...

הוי אומר ב נ ק. ואמנם, קמו היהודים ויסדו בנק. „יאָקוֹפּוֹ" הקציבה בתורת הלואה סכום כסף — והבנק נפתח. כל אנשי הקהילה נרשמו כחברים לבנק, שהפך למכשיר כלכלי יעיל, על־ידי שהושיט לחבריו סעד אשראי ברבית נמוכה. אך הנה נודע ש„יאָקוֹפּוֹ" מושיטה עזרה גם לצרכי תרבות, ובכלל זה גם לספריות. שימש הדבר יסוד מדרבן לתסיסה, שהחלה לפני זמן, ושריכזה סביב הספריה הקטנה והמתפתחת את רוב הנוער של העיירה.

התקופה היא שלהי מלחמת־עולם הראשונה — בהתלקח המהפכה ומלחמת־האזרחים ברוסיה. תקופה של ערנות ציבורית מפליאה היתה זו. החיילים שגויסו למלחמה, שוחררו וחזרו לבתיהם, השבויים — שוחררו גם הם או ברחו ממחנותיהם. כן חזרו לבתיהם המגויסים לעבודות־כפיה (על־ידי הגרמנים). ההגירה לאמריקה שהיתה קולטת חלקים חשובים של הנוער, הופסקה בתחילת המלחמה וטרם חודשה, והעליה לארץ — היתה זו תקופת העליה השלישית — לא מצאה בעיירה את חלוציה. ישב כל הנוער מרוכז בעיירה, כולו עֵר ומוכן לפעולות ציבוריות בלבד. והספריה היא כר נרחב לפעולה...

קדמה לכול, כמובן, אסיפה כללית רבת־משתתפים של הנוער, ובחירת ועד לספריה. בראש הועד עמד אריה גיסר, בנו של החזן. הוא שירת בצבא הרוסי ועם פרוץ המלחמה נשלח לחזית גליציה. לאחר זמן־מה נפל בשבי האוסטרים, אך בהיותו בחור מוכשר ואינטליגנטי, נתמנה אצלם פקיד במשרד צבאי ובאופן פלאי רכש את אמונם של הממונים עליו והתהלך חפשי כאחד החיילים. אף־על־פי־כן לא התגבר על געגועיו לבית־הוריו, קם וזייף תעודה עם רשיון־נסיעה וחזר לעיירה. היתה זו תקופת הכיבוש הגרמני והופעתו בעיירה כשהוא לבוש מַדי סַמל אוסטרי — היתה הסנסציה הגדולה ביותר. כשבא אריה בליל ששי לתפילה לבית־הכנסת, התאספו סביבו יהודי העיירה לברכו לבואו, כולם מלאי התפעלות והשתוממות. ברם, עם היותו פיקח וזריז שכח אריה להביא בחשבון פרט חשוב אחד: מה יאמרו הגויים, ז. א. הז'נדרמים הגרמנים, שעדיין היו ממונים על העיירה? ואמנם, למחרת היום הופיעו הז'נדרמים בביתו של אריה, אך למזלו הספיק עוד להימלט דרך החלון החוצה ולהיעלם... בני־ביתו סיפרו שהוא חזר ל„יחידתו" האוסטרית, אך לאמיתו של דבר נשאר בעיירה — במחתרת. העונש בעד מעשה זה בימים ההם היה מות — אך הוא לא נרתע. את סבלו ותלאותיו קשה לתאר. יום־יום היה משנה את מקום מחבואו, כי צריך היה להסתתר אפילו מיהודים, שלפי תומם עלולים היו לגלות את הסוד. כך עברו עליו חדשים רבים של כליאה־מרצון, תוך סכנה מתמדת לחייו־הוא ולחייהם של ידידיו, שבביתם מצא מקלט. כשיצא אריה מהמחתרת, לא היה גופו רצוץ ולא היתה רוחו נכאה. מלא מרץ היה ושואף למעשים — הספריה קסמה לו והציעה לו שדה נרחב לפעולה.

הועד שבראשו עמד אריה, ועד פעיל ומלא מרץ היה. חבריו — חמישה — התחרו ממש במסירותם לענין. הגזבר — יעקב־מאיר בונימוביץ, שהיה פעיל בספריה מימי ילדותו, והוא כבר כבן־19, צבי אילינסקי, דוד צבי וכו'.

הימים הם ימי המשטר (הראשון) של הפולנים, ימי הדיכוי של כל

גילוי חיים לאומיים יהודיים, והועד שרואה סכנה בהשארת הספריה ללא גושפנקה רשמית מחליט לפעול למען לגליזציה של הספריה. הטיפול גוזל זמן, מרץ ועצבים. אין הפולנים שׂשים לאַשר ספריה יהודית שמן הסתם היא קומוניסטית. וצריך גם לדאוג לספרים. הספרים הקיימים רובם עבריים, ויש לדאוג גם לספרים באידיש, שכן רבים מהנוער אינם יודעים עברית. מחליטים גם על פתיחת אולם־קריאה — בית ועד תרבותי לנוער. אך אי־אפשר לעשות שום פעולה כל עוד אין הספריה מוּכּרת ע״י השלטון. ושוב ננקטים צעדים לזרז את הלגליזציה של הספריה, עד שסוף־סוף מתקבל הרשיון הנכסף, והדרך לפעולות של ממש נפתחת. פתיחת אולם־הקריאה, שעוכבה עד לאחר קבלת הרשיון, היתה מאורע חשוב בחיי העיירה. החדר הקטן שנשכר למטרה זו בדירתו של ישראל נודלר — ליד הכנסיה הפרבוסלבית — היה מתמלא ערב־ערב קוראים עד אפס מקום. הספרים החדשים שנרכשו, הרחיבו פי־כמה את חוג הקוראים.

אולם הפעולה המורחבת חייבה מאמצים נוספים. דמי־הקריאה ששימשו בעבר מקור־הכנסה קבוע יחידי, שוב לא היו מספיקים לכסות את ההוצאות ; ואילו העזרה שניתנה ע״י ״יאַקופּו״ עשויה היתה לשמש רק מנוף לפעולה עצמית, אך לא הספיקה לצרכים. החליט, איפוא, הועד לערוך ״יום פרח״ לטובת הספריה.

זוגות־זוגות, מהיפות שבצעירות העיירה, יצאו להתרים לטובת הספריה. תרמו היהודים, אך בעיקר תרמו הפולנים ואף החיילים הפולנים ששכנו אז בעיירה... הסכום שנאסף עלה על המשוער, והבטיח את תקציב הספריה לחדשים אחדים.

מקור אחר של הכנסה לספריה שימשו ה״נשפים״, שהיו נערכים פעם או פעמיים בשנה, ומלבד הכסף שהיה קודש לספריה היו כשלעצמם מהמאורעות החשובים שבחיי העיירה.

מראשי העושים והפעילים בעריכת ה״נשפים״ היו יוסף ופניה מיטליאנסקי. הוריהם של אלה — ישראל ולאה מיטליאנסקי, שהיו אנשים פשוטים וכמעט תושבים חדשים בעיירה — עשו כסף רב בביתַ־המלאכה ה״מיכני״ לנעלים שהקימו, וראו לנכון לתת לילדיהם חינוך ״מודרני״, כיאות לבני־עשירים — פירוש הדבר ללמדם מוסיקה. הוכנס יוסף לקונסרבטוריון בוילנה, ולפניה קנו פסנתר. אך על אף מעמדם זה, לא נדבק באח ובאחות אף שמץ של סנוביזם, ונהפוך הוא — הפשטות והנועם של הליכותיהם, מזגם הטוב והאינטליגנציה הטבעית שלהם חיבבום על הנוער והעמידום במרכז החיים הציבוריים של העיירה.

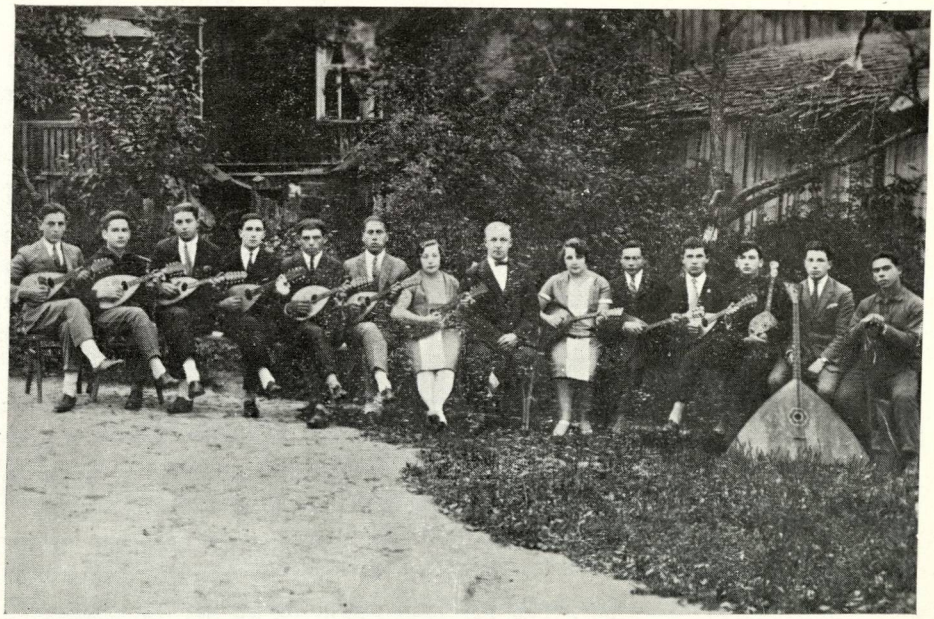
אין פלא, איפוא, כי ה״נשפים״ שנוער העיירה היה מארגן, היו בחלקם הרב פרי יזמתם ומאמציהם של יוסף ופניה, והיו עולים בטוב טעמם על כל שהעיירות השכנות יכלו להשיג. היו אלה ״נשפים״ בעלי תכנית יפה, עם מקהלה, בשיתוף כל נוער העיירה, עם ריקודים והצגות.

״נשפים״ אלה נתנו גם הזדמנות ליוסף להעלות על הבמה את יצירותיו המוסיקליות הזעירות, שבגלל יפיין וחנן היו מועלות על במות תיאטרוני בתי־הספר של וילנה והיו מושרות בפי כל.

השתתפותו של יוסף בעריכת הנשפים הפכה לעין מסורת, ואף לאחר שעזב יוסף את טרוקי ועבר לגור בוילנה לרגל המשרה שקיבל באחד המשרדים, — לא היה מזניח את ההזדמנות לבוא לעיירה כדי להשתתף בעריכת ה״נשפים״.

תכניותיהם של ״נשפים״ אלה, הצטיינו, כאמור, בטעם רב והיו עשירות ורבגוניות.

מסמר ה״נשף״ היתה המקהלה, בה השתתפו כמעט כל בני העיירה. השירים שהושרו ע״י המקהלה — מהספרות המוסיקלית הקלאסית, לעתים בתרגומו של יוסף עצמו לאידיש — היו שגורים בפי

תזמורת כלי מיתר שאורגנה ע"י צבי מיטלנסקי
יושבים מימין לשמאל: 1. מיכאל חסדא הי"ד, 2. טוביה לווטר הי"ד, 3. שמשון כהן המשורר הי"ד 4. יונה סוירסקי, 5. יצחק וילקסקי הי"ד, 6. סוניה מיטלנסקי הי", 7. המנצח צבי מיטלנסקי הי"ד, 8 ניוטה מיטלנסקי, 9. נחום צבי הי"ד, 10. שלמה אהרונוביץ הי"ד, 11. דב גירשובסקי, 12. יוסף שוב, 13. יצחק זנדמן הי"ד, 14 אליהו קוץ הי"ד.

העיירה כולה ומושרים משך שנים רבות, בכל הזדמנות: בערב פסח בשעת אפיית המצות, בנשפיות הקטנות של הנוער, ובשעת טיולי־ערב בסירות על האגם...

שניה־במעלה היתה הצגת מערכון, על־פי רוב של שלום־עליכם, הקרואת יצירה ספרותית או קונצרט של תזמורת־המנדולינות (לאחר שהתרחק יוסף מטרוקי ולא יכול עוד להשתתף השתתפות פעילה בהצגות הנ"ל, הוקמה ע"י אחיו — צבי, שאמנם חסר היה השכלה מוסיקלית, אך מוכשר גם הוא ובעל יוזמה — תזמורת־מנדולינות). בתזמורת השתתפו רוב הצעירים והצעירות של העיירה, והיו משקיעים שעות רבות באימונים ובחזרות. ברם, לא עברו חדשים רבים מיום היווסדה והתזמורת הגיעה כבר לשלב שבו יכלה להופיע על הבמה ב„נשף" אמנותי, והמוניטין שיצאו לה היו כאלה, שהעיירות הסמוכות החלו להזמין את התזמורת להופעות בנשפיהן שלהן...

לאחר תום התכנית האמנותית, היתה מתחילה התכנית ה„חפשית". זו היתה מורכבת מכמה וכמה סעיפים, שאחד החשובים שבהם היה משחק־פלירט „הדואר המעופף". „הדואר המעופף" היה בעצם קופסה שלתוכה היו משלשלים המשתתפים מכתבים למי שתאבה נפשם. לפרקים קבועים היה „הדוור" מכריז את השמות שעל גבי המעטפות, והפופולריות של הבחור ובעיקר הבחורה היתה נמדדת לפי מספר המכתבים שהיתה מקבלת...

ה„מזנון" שגם הוא היווה „יסוד" לא־מבוטל בתכנית, היה מורכב מכל מיני עוגות, כריכים, סוכריות, ובעיקר — גלידה, שבדרך־כלל היתה מיצרך נדיר מאוד בעיירה. לעתים היו מוסיפים גם „הגרלה". לשם זה היו זוג או שנים מבקרים לפני הנשף את בתי התושבים ואוספים חפצים שונים שיכלו לשמש דוגמא לחנות „כל־בו": כוסות, צנצנות, צעצועים, ממתקים, ספרים, חוברות־תום, ולפעמים אפילו שעון (זול, כמובן) — וכל זה היה משמש גירוי למשחק ותחרות — וייסוד להכנסה.

אולם העיקר שבתכנית ה„חפשית" היו הריקודים, שהיו נמשכים

לעתים קרובות עד אור הבוקר ממש. סעיף זה היה משמש אבן־שואבת לקוני־הכרטיסים שלא היו מבני־ברית — חיילים גרמנים או פולנים, הכל לפי המשטר — שכוונתם לא היתה האמנות אלא פשוט הרצון לרקוד עם הבחורות היהודיות היפות...

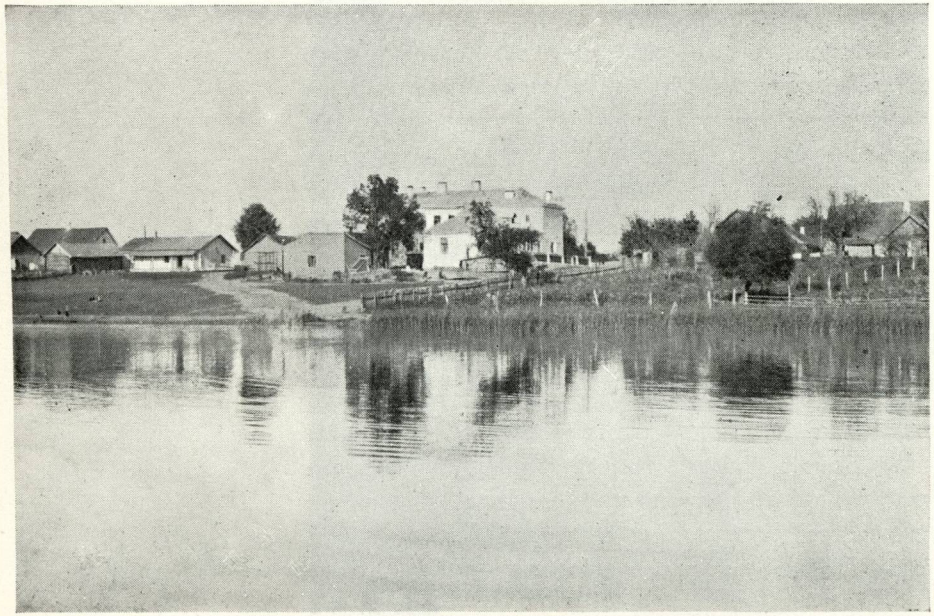
המגיסטרט

המגיסטרט — המועצה העירונית — לא היה מוסד של הנוער. בכלל, אילו היו התושבים הפולנים רוצים, יכלו לקיים את כל המועצה בידיהם בלי שיהיה אף נבחר יהודי אחד. אולם 2 או 3 יהודים מבין 12 נבחרים, נתנו טעם לשבח למועצה מבחינת הדימוקרטיה... החברים היהודים היו נבחרים על־פי רוב ע"י הסכם בחירות עם הפולנים, ועבודתם בעיריה היתה כמו־כן נעשית מתוך „הסכם". לא עלה על דעת החברים היהודים שתפקידם בעיריה הוא ללחום בעד זכויות, כגון משרות עירוניות, תקציב עירוני לבית־ספר יהודי, תמיכה לספריה, וכו'. היו יושבים, איפוא, היהודים כדי „לייצג" את האוכלוסיה היהודית במועצה העירונית, וכדי שה„ייצוג" יעשה חלק ונוח ככל־האפשר — היו היהודים שולחים באי־כוח שיהיו מקובלים על החברים הפולנים ומקיימים אתם יחסי־ידידות אישיים — כלומר, נפגשים ושותים יחד „לחיים"...

יהודי מבוגר ואב לבנים לא היה יכול, כמובן, להתפנות ולשבת שבת־רעים עם יו"ר המועצה הפולני (ולשתות לשכרה); נפל, איפוא, תפקיד ה„ייצוג" בעיריה בחלקו של ה„נוער". שנים רבות היתה חובה זו מוטלת על שכמו של מאיר קלויזנר, ואילו בשנים האחרונות היה נשלח לעיריה מטעם היהודים גם שמעון צבי.

שניהם, מאיר וכן שמעון, שייכים היו לנוער — בעיקר בגלל היותם רווקים. ביחוד ניכר הדבר במאיר: בעוד שחבריו לגילו כבר היו מטופלים בבנים ובבנות — היה מאיר רווק ו„צעיר"... מאיר זה היה איש־שיחה נעים ובעל הליכות נאות. שנים רבות שימש כסוכן־נוסע ובעל עסקים ברחבי רוסיה, וכך רכש נסיון רב ביחסי אנשים וחכמת־חיים בלתי־רגילה. מסעותיו והרפתקאותיו בחבלי־רוסיה השונים היו משמשים לו מקור לא־אכזב ל„מעשים שקרו" ומשלים. וידיעתו לספר אותם בטעם, היתה מחבבת אותו על שומעיו, יהודים וגויים כאחד.

ככר השוק, מבט מהאגם

ביתו — בעצם ביתו של אביו ר' אהרן־קדיש שעבר אליו בירושה — שהיה אחד היפים בעיירה, ומרוהט בטעם רב, לפי מושגי העיירה גם בהידור, היה משמש מקום נעים לפגישת־רעים. מתוך כך נוצרו יחסי־ידידות אישיים בין מאיר ובין השכבה הנאורה של האוכלוסיה הפולנית, שאליה היו על־פי רוב משתייכים נבחרי העיריה; וטבעי היה שמאיר יבחר למגיסטרט מטעם האוכלוסיה היהודית.

היסוכו הגמור של מאיר היה שמעון צבי. מימי ילדותו לא יצא שמעון מבית־הוריו ומעודו לא עזב את העיירה. עסקים לא ניהל מעולם, ואף בחנות־המכולת של אביו — שמואל מיכלעס — לא התעסק, פרט אולי לשעות אחדות בשבוע בימי־השוק. מעורה היה שמעון בהווי של העיירה, וכנראה גם לא שאף מעודו לעזבה. גם חיי־הבטלה, כנראה, לא הקשו עליו. הוא לא חיפש משום כך מפלט בשום עסקנות תרבותית או לאומית, והתבגר ללא מעשה וללא תכלית. משום־מה לא התחתן — וראי שלא נזדמנה לו כלה עם נדוניה הגונה, שבלי ספק היה ראוי לה לפי מושגי העיירה. עם זה שקט היה שמעון, בעל גימוס, משכיל (חניך בית־הספר המחוזי) ונעים־הליכות. לאחר שהשתקע מאיר בעיירה — נעשה שמעון לחברו ואיש־סודו, ובזכותו נכנס גם הוא לחברת „האינטליגנציה" הפולנית שבעיירה. במרוצת השנים החליטו בני־העיירה לשגר גם את שמעון למגיסטרט כבא־כוחם, והוא מילא שליחות זו על הצד היותר טוב. כלומר — נעשה חבר טוב וידיד לראש־העיר ולמזכירו... עסקנות זו, כנראה, קשרה את שמעון עוד יותר לעיירה, וכאילו מצא בה את תעודתו; ואף בשעה שרוב הנוער עזב קמעה־קמעה את העיירה בנהירתו לארץ־ישראל או לאמריקה — נשאר שמעון בעיירה עד סופה המר, ומצא בה את מותו מידי הגרמנים.

העליה ו„החלוץ"

הדור הבא של הנוער — ילודי העשור הראשון של מאתנו, שהתבגרותם חלה בתקופת־הסער של שלהי מלחמת־העולם הראשונה (שבחלק זה של העולם לא נגמרה ב־1918 אלא נתמשכה והגיעה עד ל־1921 ואף לאחר־מזה), — עליו היה טבוע חותם תקופת העליות השלישית והרביעית.

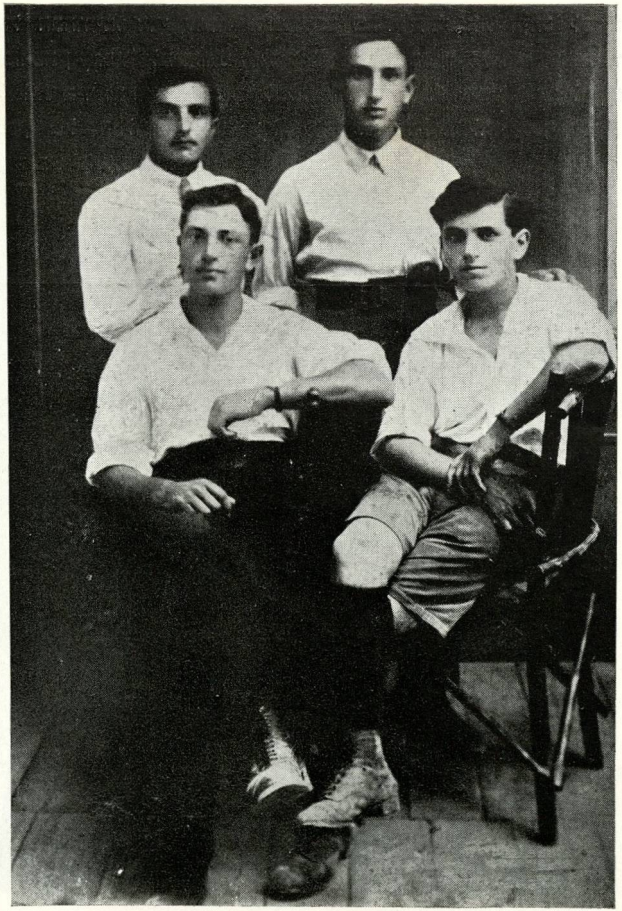
בעלית הבילויים לא השתתפה העיירה ואף אחד מאנשיה לא ידע לספר עליה דבר.

עם העליה השניה עלו אמנם אחד או שנים מהצעירים לארץ, אולם היתה זו עליה פרטית בלי שהעולים יקשרו שום קשר עם הנוער הנשאר ובלי שישפיעו כלשהו על חינוכו. מקור חשוב להשראה מארץ־ישראל שיכלו לקבל ילדי העיירה — שבמרוצת הזמן הפכו לצעיריה — היה מלמד אחד שהובא מירושלים להדריך את תלמידי ה„תלמוד תורה". מבני „הישוב הישן" היה האיש ולא ידע הרבה על החיים החדשים המתרקמים והולכים בארץ, ברם עצם הימצאו בעיירה שינה מוחשיות לאגדות שהיו מסופרות על ארץ־ישראל, ומגבירה את כיסופי המולדת, שהיו מטופחים בלבות הילדים והנוער בתוך ההווי של עיירה יהודית בגולה. להגברת הגעגועים אמנם עשתה לא מעט גם הספריה, שהכילה ספרים ממיטב הספרות בעברית ואידיש, בתוכם ספרי סמילנסקי, ילין וברנר, שגוללו את יריעת החיים החדשים המוקמים בארץ. הספר „יזכור", שהכיל סיפורים מחייהם וממותם של ה„שומרים" הראשונים, היה ה„בסט־סלר" בעיירה, וסיפורים אלה שהיו נקראים בלהט, גרמו להחדרת האהבה לארץ ולמאויים סתומים של הדמות לגבורים שנפלו והליכה בעקבותיהם.

בהגיע תקופת העליה השלישית, כבר היתה קיימת בעיירה תסיסה חלוצית חזקה והופעתם של „חלוצי אוקראינה" בוילנה כאילו פתחה

אופק לנוער המתלבט בחיפושי עתיד. ברם, את הרושם העז ביותר עשתה עליו הופעתם בעיירה עצמה, של כמה בחורים מ„החלוץ" הוילנאי. בחורים אלה שעמדו להפליג לארץ ולפני עלייתם באו לטיול של יום אחד על אגמי העיירה, הפכו למרכז ההתעניינות של הנוער. עד שעה מאוחרת ישבו אותו לילה על אחת מגזוזטראות הבתים, כשסביבם כל נוער העיירה, ושרו משירי ארץ־ישראל. השפעת ביקור זה נשארה לימים ארוכים, היו לו גם תוצאות מידיות: 3 בחורים — נערים מפונקים ועדינים — נרשמו כחברים ב„החלוץ" כדי לעלות ארצה. היו אלה חיים שניידר, יוסף זנדמן ונפתלי גיסר. ומפתיעה היתה העובדה, שהוריהם, מאמידי העיירה — אנשי־מעשה, סוחרים מכובדים, בעלים בעמיהם, הסכימו לדבר. ולא זה בלבד שהסכימו; הענין היה כרוך בהוצאות גדולות: כדי לזכות לסרטיפיקטים, חייבים היו הבחורים לעבור לפני־כן הכשרה מקצועית בווילנה (בבית־הספר לנגרות של „אורט"), ז. א. ההורים היו צריכים לקיים את בניהם בווילנה — בדירה ואוכל — משך שנה תמימה, וזה התבטא בסכום ניכר. מלבד זה הרי הוצאות הנסיעה לארץ, וזה העיקר, היו עצומות והיוו עול כבד על תקציבי המשפחות. כי לא רק דמי־נסיעה היו כלולים בזה, אלא גם „גרדרובה" של בגדים ולבנים וכלי־מיטה ועוד. אף־על־פי־כן נשאו המשפחות בעול זה באהבה ובהתמדה, עד שהבנים הפליגו לארץ.

המכתבים שהיו מתקבלים מחלוצים אלה, לעתים קרובות, לעיירה — פתחו אשנב לנעשה בארץ, וקירבוה לעיירה אלפי מיליון. ואף כי הרבה מן הורוד שהצטייר בדמיון על הארץ נמוג כתוצאה מסיפוריהם

החלוצים הראשונים שעלו בשנת 1923
למעלה מימין לשמאל: יוסף זנדמן, נפתלי גיסר. יושבים: ישראל זבלודובסקי (עמיר), חיים שניידר.

של הבחורים, הרי עובדת התערותם בה שינתה את היחס לעליה מהרפתקת־נסיון למשהו ממשי, ברור ובטוח. מספר צעירים שהחליטו לעלות מיד ואחדים שנרשמו לעליה לאחר זמן־מה, גמרו אומר להקים סניף של „החלוץ" בעיירה. חלק פעיל במשימה זו לקח יוסף בסקין, ששימש בתקופה ההיא מורה עברי בעיירה.

חניך קורס מקוצר של סמינריון דתי למורים היה בסקין, אך קמעה־קמעה שינה את השקפותיו והתמסר לרעיון „החלוץ". לא היתה לו לבסקין השכלה פורמלית רחבה, אך חרוץ היה ושקדן. הוא קרא הרבה, התעמק בספרים והיה לו חוש ציבורי מפותח וכשרון ארגוני. ברם, חסרון אחד היה בעוכריו (לאחר זמן). היה נאה דורש אך לא נאה מקיים... בהיותו מורה הצליח להשתמט מחובת ההכשרה הגופנית שהיתה נדרשת מכל חלוץ מועמד לעליה. וכך עלה לארץ ונאלץ להיכנס לעבודה גופנית בלי שנתנסה בה קודם. ממילא גרמו לו קשיי ההסתגלות אכזבה מרה, שהביאתו לידי יאוש. ומאחר שבעל אופי חזק לא היה, מצא לו בסקין חיש את הדרך לפ.ק.פ., ואחרי חדשים אחדים עזב את הארץ. אולם זה שייך כמובן לתקופה מאוחרת. אז, ב־1923, נטל בסקין חלק פעיל בהקמת הסניף של „החלוץ".

ההדרכה להקמת הסניף ולניהולו נתקבלה ממרכז „החלוץ" בוילנה. עזרה רבה הושיט בענין זה יוסף בנקובר, שהיה מראשי המרכז. אסיפת־היסוד נתקיימה בהשתתפות אברהם בילופולסקי ז"ל, שנשלח לעיירה ע"י מרכז „החלוץ". 3 נאומים נשא בילופולסקי בזה אחר זה במשך יום א' אחה"צ, שבילה בעיירה, וקשה לתאר את הרושם העז שעשה בהם. היה זה סגנון שלא היו רגילים לו בעיירה. ועל אף העובדה שבתקופה ההיא טרם ביקר בארץ, הרי תיאורה בפיו היה כה משכנע וכה מושך, שרבים משומעיו נהפכו לחסידיו ולמעריציו. ברם, מועמדים רבים לעליה לא היו אותה תקופה בעיירה. הוצאות העליה לארץ היו, כאמור, כה גדולות עד שהעליה הפכה לפריבילגיה של בני־אמידים בלבד, ואילו בני מחוסרי־אמצעים לא העיזו אף לחלום על כך, כי הכסף מאין ימצא? ואף־על־פי־כן נרשמו כמעט כל הצעירים כחברים ל„החלוץ". שכן פעולתו של „החלוץ" היתה מכוונת בעיקרה להכשרה רוחנית ומקצועית של חבריו, ז. א. להקנות להם ידיעות בשפה העברית ובתולדות התנועה הציונית, וכן להרגילם

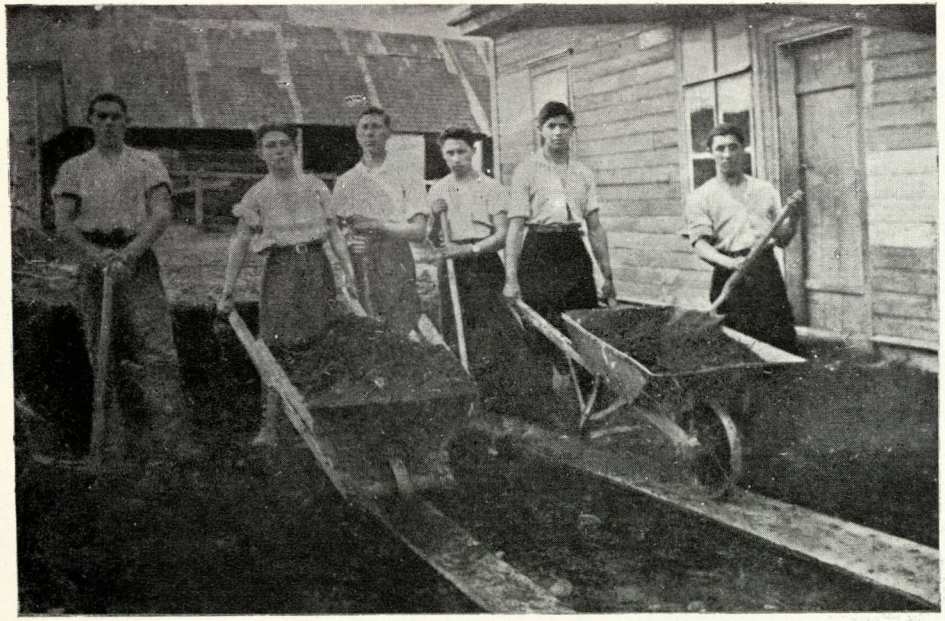
הסתדרות החלוץ הצעיר

לעבודת־כפיים, שרצויה היא בכל מקום ובכל התנאים האפשריים.

ההכשרה הרוחנית היתה יסוד חשוב בתכניתו של כל מועמד לעליה, יסוד שלפעמים עלה בחשיבותו על ההכשרה המקצועית. לשם כך היתה קיימת ליד המשרד הארצישראלי, שמתפקידו היה לאשר את המועמדים לעליה, „מחלקת־עבודה" — מעין ועדת־בחינות — שלפניה היו מופיעים החלוצים המועמדים לעליה. חברי הועדה היו ממטירים על הנבחנים שאלות משאלות שונות, כגון „מה בין הציונות המדינית לתורת אחד־העם?" או „מה שם הקבוצה הראשונה שהוקמה בארץ־ישראל"? וכדומה. ניתנה האמת להיאמר, שבעיירה, שלא היו בה לא בית־ספר עברי ולא שום ארגון ציוני, לא היו הצעירים חברי „החלוץ" מוכנים לענות על שאלות כאלו, ושומה היה עליהם ללמוד את קורות הציונות על רגל אחת...

העתונות מהארץ, שנתקבלה באופן קבוע — „הקונטרס" ו„הפועל הצעיר", היתה, איפוא, נלמדת בעל־פה, והמתרחש שם היה משמש נושא לשיחות ולויכוחים באסיפות הסניף. כאמור, היתה פעולת „החלוץ" מודרכת ע"י המרכז שבוילנה, וממנו אף היו באים לפעמים לביקור בעיירה ולהרצאה. במקרה או לא במקרה, נמצאה הנהגת „החלוץ" בוילנה בידי חברים מ„דרור" (כגון בנקובר, בילופולסקי, גוברמן ועוד), ובדרך־הטבע היה עז רצונם של חברים אלה להרחיב את השפעתם ברחוב היהודי. בטרוקי נעשה הדבר על־ידי גוברמן, שבא יום אחד לביקור בעיירה מטעם „החלוץ". הוא כינס אסיפה של כל הנוער, חלוצים ולא־חלוצים, והרצה על הפרוגרמה של „דרור". בסוף דבריו הציע להקים בעיירה „קולקטיב ציוני־סוציאליסטי דרור". כיון שלא היו בעיירה שום מפלגות אחרות — לא התנגד איש לרעיון, וכולם נרשמו ל„קולקטיב", אף כי איש לא הבין את הצורך בו (מאחר שבין מטרות „החלוץ" למטרות „דרור" לא היה, לפי דעת צעירי העיירה

קבוצת חלוצים בעבודה

מימין לשמאל: 1. אברהם נודלר ז"ל, 2. יוסף שוב, 3. בנימין בונימוביץ הי"ד, 4. נחום צבי הי"ד, 5. זאב פוקרויסקי, 6. מיכאל חסדא הי"ד.

מחוסרי התודעה הפוליטית, הבדל קונקרטי). כל חברי „החלוץ" נרשמו, איפוא, גם ל„דרור" — אך דאגתם של הפעילים היתה איך לחלק את הפעולה בין שני הארגונים... לו היו מזדמנות בחירות לקונגרס הציוני, היה הענין מתחוור כנראה, אך בחירות לא היו,

ולקיים ארגון לשעת בחירות בלבד, — לזה לא הספיק הנסיון המדיני. בין כה וכה לא התקדם ארגון זה, וחבריו היו מרוצים שאין מעוררים אותם לפעולה, למשהו בלתי־ברור, כשיש לפניהם שדה־פעולה קונקרטי במסגרת „החלוץ".

לאחר פעולה של שנה אחת אושר בסניף החבר הראשון לעליה — היה זה יוסף גירשובסקי (גורי), מהצעירים שבסניף אך מהלהוטים ביותר לעליה. כל הסניף עקב בהתרגשות אחר שלבי ה„אישור". עמידתו של החבר ג. בפני חברי המרכז בוילנה ובחינתו על־ידי „מחלקת־העבודה", נמסרו לחברים בדין־וחשבון מפורט ומדוקדק. וכשהגיע יום עלייתו, בשלהי החורף של 1924, היה זה חג גדול בעיירה ובמיוחד בסניף, שראה בו את פרי ביכוריו. נשף־הפרידה שנערך לו — הראשון ממין זה — היה ביטוי להתגשמותו של חלום גדול. חברי „החלוץ" ראו את הדלת לארץ נפתחת גם בשבילם, והתלהבותם לרגל המאורע היתה גדולה מהמשוער. לאחר עלייתו של יוסף, המשיך הסניף ביתר־שאת בעבודתו.

אותו זמן נתארגנו בעיירות שבסביבת וילנה קיבוצי־הכשרה של „החלוץ" וכמה מחברי „החלוץ" הטרוקאי נרשמו ועברו לקיבוצים אלה. סניף „החלוץ" בעיירה נעשה מעתה הגוף המוּפקד על־ידי המרכז, וכשנתקבלה שוב מכסת „סרטיפיקטים" לחלוקה, נמסרו 2 מהם לסניף, לחלוקה לפי ראות עיניו. הסניף באסיפתו אישר 2 חברים לעליה — את צבי ורשל (ממארגניו הראשונים של הסניף) ואת אשר שטרז (שומרוני). עלייתם של 2 חברים אלה ב־25 לספטמבר 1925 ראויה היתה לציין התחלת העליה המאורגנת של חברי „החלוץ", אך המשבר שבינתיים חל בארץ וצמצום הסרטיפיקטים הניתנים, השביתו את עבודתו של הסניף. אחרונים לעליה היו זאב פוקרויסקי ויהושע בן־אריה „בנקבצ'ר" ז"ל (נהרג ע"י ערבים, יחד עם אשתו שושנה ושני ילדיו, בטבריה, במאורעות 1936), שעלייתו אושרה במסגרת קיבוץ־עבודה באחת העיירות שליד וילנה. לרשימה זו יש לשייך גם את אביגדור חסדאי, שאם־כי עלייתו אושרה ע"י „החלוץ המזרחי" בוילנה, הרי מניע חשוב ומעורר לעלייתו היה בלי־ספק סניף „החלוץ" שבעיירה. כן יש להכניס לרשימה זו את יהודה וצפורה פוקרויסקי ואת אפרים וברוינה פוטשניק ז"ל, שעלו לארץ ב־1925 כ„בעלי־הון" — שלא באמצעות הסניף, אך שוב בלי־ספק בהשפעת התסיסה לעליה שעורר בעיירה. ואחרון־אחרון — שלמה גיטליץ, שבא לארץ באותה תקופה — סתיו 1925 — בדרך עקיפין מקובנה שבליטא, ושעובדת עלייתו הושפעה מאותם המקורות מהם ינקו חברי „החלוץ" בעיירה: המסורת, החינוך והרוח הטובה של עיירה יהודית צנועה וישרה.

לעיירה היה ראש־גשר בארץ ועובדה זו הקלה על התנועה. שוב לא היה זה מעשה נחשוני — כי הדרך היתה סלולה — אלא בעיה טכנית גרידא, ובעיה זו היתה נפתרת בכל מיני דרכים לפי האפשרויות הקיימות בכל מקרה ומקרה, כגון דרישה ע"י קרובים, ויזה של תיירות וכד'.

אלה שבגלל השקפותיהם הדתיות או השקפות הוריהם לא הצטרפו ל„החלוץ", נרשמו לעליה ע"י „החלוץ המזרחי" בוילנה. לאחר זמן גם הוקם סניף להסתדרות זו בעיירה. וגם קיבוץ־הכשרה של „החלוץ המזרחי" נוסד בחיפה שמעבר לאגם זאַטרוטשי, שהיתה שייכת לגרף טישקביץ.

גם סניף לבית"ר נוסד — בהתחלת שנות ה־30 — ביזמתם של בנציון לוין ואָחיו נחום וישעיהו. ואף כי עליה ממש לא הפעיל הסניף, הרי הגביר את התסיסה הציונית גם הוא.

אכן, השפל וחוסר־העבודה בארץ־ישראל וההגבלות של ממשלת־המנדט החלישו ולפעמים גם שיתקו את פעולת „החלוץ" והעליה. אך

השרשרת לא נותקה, העליה לארץ נתקיימה משך כל השנים האלה — לעתים עליית נוער, לעתים עליית הורים, ולעתים זו וזו יחד.

ברם, את מקור הכוח שהפעיל את תנועת העליה לארץ בתקופות המאוחרת אין לראות אלא כתוצאה מפעולותיה של הסתדרות „החלוץ" בעיירה, ולזכותה של הסתדרות זו יש לזקוף את המעט מזעיר — את 50 הבחורים והבחורות שעלו לארץ משך תקופה של 16—15 שנה וניצלו מהאש שנשתלחה על עיירה יהודית יפה ונאמנה זו.

יחסי־שכנות

יחסיהם של הקראים ליהודים בתקופה האחרונה היו קורקטיים ואף יחסי שכנות טובה. אף־על־פי־כן מן המקובלות היה שאין הקראים שוחרים טובה ליהודים. ברם, גם מצד היהודים לא הורגשה כלפי הקראים האהבה הראויה, בדרך־הטבע, לגבי בני גזע ומוצא אחד. מקובל היה, כנראה, על סמך ההיסטוריה הרחוקה — כי בשנאת־ישראל עולים הקראים אף על הנוצרים. תופעה זו מוזרה היתה במיוחד לאור העובדה, שעל אף היחסים הרעים שהיו קיימים בין העדות בעבר, הרי בזמן האחרון לא התקיימה ביניהם כמעט כל התחרות כלכלית. הקראים התקיימו מחקלאות או שירתו בממשלה, — מקצועות שלא היתה ליהודים דריסת־רגל בהם, ואילו היהודים עסקו במסחר. אולם יתכן שהקראים שנאו את היהודים מתוך הסתגלות לרחשי לב המשטר הרוסי, ולאחרונה הפולני, ואילו היהודים השיבו שנאה תחת שנאה. יתכן כמו־כן שהזכויות שניתנו לקראים על־ידי הממשלה וכשרונם של הקראים להסתגל על־נקלה לכל משטר, — הם שגרמו לשנאה זו, שלא נבעה איפוא אלא מקנאה ובוז.

אולם טיבם האמיתי של יחסים אלה עלול היה להתגלות ללא כחל ושרק במבחן אחרון, כאשר עם כיבושה של העיירה ע"י קלגסי

קבוץ הכשרה של הפועל המזרחי באחוזת זטרוטשי ליד טרוקי

היטלר הונפה החרב על היהודים ועל הקראים גם יחד. הקראים המציאו אז תיאוריה לפיה אינם שייכים כלל לגזע השמי וכי אינם אלא צאצאיו של שבט מונגולי טטרי. תיאוריה זו הביאו לפני המלומדים הנאציים, שמצדם־הם העבירו אותה לפני הסופר היהודי קלמנוביץ, אחד החוקרים המפורסמים ב„ייוא" ושאלו לחוות דעתו. העובדות המדעיות לא עלו בקנה אחד עם הבחינה ההומניטרית, אך

כדי להציל את העדה הקראית מכליון, חיווה קלמנוביץ את הדעה שאכן טטרים הם הקראים ולא שמיים. הנאצים אישרו את ההחלטה, והקראים הוכרו לטטרים. לאחר שנודע הדבר ליהודים, ניסו אחדים מהם להתחפש כקראים, אולם מעשה יהודה איש־קריות הגישו ראשי הקראים לגרמנים רשימה מדויקת של כל בני העדה הקראית, לאמור: מי שאינו ברשימה א י נ ו קראי. ומהיהודים האומללים נלקח גם קש־הצלה אחרון זה...

היחסים עם הפולנים שבעיירה ובסביבה היו הוגנים. קשרי־המסחר היו קיימים בדומה לאלה שבשאר עיירות ה„תחום". היהודים היו מספקים להם תוצרת תעשייתית: סוכר, מלח, נפט וכדומה, וקונים מהם את תוצרתם החקלאית. כן היו בעלי־המלאכה היהודים עושים כל מיני עבודות בשביל האכרים. ברם, כאלה היו היחסים למראית־עין בלבד, ואילו רחשי הלב פנימה היו רחוקים מלהניח את הדעת. ה„גויים" שנאו את היהודים שנאה שבתורשה, גם קינאו בהם על ש„אינם עובדים ויש להם הכל", ואילו היהודים הרגישו שהם נמצאים בגלות אצל „גויים" שאינם אוהבים אותם. אף כי רגשות אלה היו סמויים עפ״י רוב מתחת לשטח, היו מוצאים להם פורקן בהזדמנויות שונות: בשעת מריבה בין יהודי ל„גוי", בשיחות של „גויים" לבין עצמם ושל יהודים לבין עצמם; או כשהיה „גוי" משתכר ומתחיל לחרף ולגדף את היהודים, מאיים להכותם ולפעמים גם מכה.

במידה ששנאת־ישראל נבעה מקנאה על ש„היהודים יש להם הכל", ברור שהיתה זו שנאת־חינם. משפחות מועטות בלבד יכלו להתקיים קיום אנושי כלשהו. לרוב היו עמלים כל בני־המשפחה מבוקר עד ערב כדי להרויח את פת־לחמם, ורוב האוכלוסין היהודים נזקקים היו לעזרה מקרוביהם שמעבר־לים — מאמריקה ואף (בשנים האחרונות) מארץ־ישראל. ברם, מצבם הכלכלי של ה„גויים", הפועלים והאכרים, היה כה ירוד, שחיי־הדחק של היהודים נראו להם כאמידות מופרזת...

מלחמת־העולם הראשונה

שקט שרר בעיירה משך יובל השנים שלאחר ביטול גזירת הגירוש וזמן התישבותם של היהודים מחדש עד פרוץ מלחמת־העולם של 1914. ההתקוממות של 1905 לא השאירה בעיירה רושם רב, מאין בה לא חרושת ולא פרולטריון. הפוגרומים שהתחוללו ברבות מערי ה„תחום" לאחר דיכוי המהפכה, גרמו אמנם למתיחות גדולה בקרב יהודי העיירה אך הכל נגמר בכי־טוב, תודות להשפעתו המרסנת של זקן־הכמרים הקתולי על בני עדתו. יהודי העיירה זכרו לו חסד זה, ולאחר פטירתו השתתפו כולם בהלויתו וצעדו אחרי ארונו יחד עם בני האיפרכיה הקתולית, בהיתר של הרב דמתא, גלויי־ראש בלי שנפגעו ברגשותיהם ע״י נוכחותם של צלבים וסמלי־קדושה נוצריים רבים אחרים...

התהפוכות שחלו בעולם עם פרוץ המלחמה ב־1914, נתנו את אותותיהן החמורים בעיירה. החזית היתה קרובה והמלחמה הורגשה מיד. הגיוס לצבא פגע במשפחות רבות, ותעלולי הקלגסים הרוסים, הקוזקים ביחוד, באוכלוסיה היהודית — הפילו אימה על הקהילה. היהודים הוכרזו ל„שונא פנימי" של רוסיה והתחילו גירושים המוניים של הקהילות היהודיות מאזורי החזית ומהמבצרים.

טרוקי, בהיותה שוכנת על אם־הדרך לוילנה — למזרח, היתה עדה לשיירות של המוני יהודים מגורשים שנצטוו לעזוב את מקומות מגוריהם תוך הודעה של יום או יומיים. שורות אינסופיות של עגלות עמוסות כלי־בית ומטבח, זקנים ותינוקות, נמשכו לאורך רחובות העיירה, בעוד בני־המשפחה מתנהלים לאטם צעד־צעד ליד העגלות.

לפעמים היו המגורשים נשארים בעיירה למנוחת שעה או שעתיים ושוב ממשיכים הלאה — מזרחה. ויש שנשארו ללינת־לילה בבתים פרטיים או בבית־המדרש שהפך למרכז פעולות־העזרה למגורשים. צעירי העיירה וצעירותיה התגייסו לפעולה. התושבים הפרישו לאחים האומללים מזונות, סודר מטבח, והנודדים העייפים קיבלו ארוחה חמה.

אך לא עברו ימים רבים וגם יהודי העיירה נאלצו לארוז את חפציהם. גורל הגירוש אמנם נמנע מהם, אך עם התקרב החזית עזבו את העיירה, יחד עם שאר תושביה. הרוסים והקראים, שהיו קרובים יותר למשטר, עקרו לרוסיה. הפולנים נמלטו ליערות, ואילו היהודים שנתיראו מתעלולי הקוזקים יותר משפחדו מפני הפגזים, — ברחו לוילנה. עזיבת העיירה נעשתה בבהלה רבה. בין החזית ובין העיירה (100 ק״מ מערבה לטרוקי) נמצא המבצר המפורסם קובנו, שעשוי היה לעכב את התקדמות הגרמנים למשך חדשים רבים. אולם משנכנע המבצר בקיץ 1915 — להפתעת רבים — אחרי קרב קצר בלבד, החלה נסיגה מהירה של הצבא הרוסי. לא עברו ימים רבים ובשעות־השקט של בין־הערביים התחילו להדהד התפוצצויות הפגזים מהחזית הקרבה והולכת. שוב לא היתה ברירה אלא לארוז את החפצים ולברוח... למעטים מאוד מהיהודים היו סוסים ועגלות משלהם, שעליהם העמיסו את כלי־ביתם. אך הרוב נזקק לכלי־רכב שכורים מה„גויים״, או מבעלי־העגלות שבוילנה, הדרישה הרבה לכלי רכב, גרמה להפקעת־שערים איומה, שלא אפשרה להציל אלא חלק־מה מהרכוש, והשאר הופקר.

הסידור שהסתדרו יהודי העיירה בוילנה, הגדושה פליטים עד אפס מקום, הן מבחינת המגורים והן מבחינת הפרנסה, היה אחת הפרשיות העגומות ביותר בחיי הקהילה. לאשרם לא נמשך הדבר זמן רב, לאחר 30 ימים של קרבות עזים שהתחוללו בתוך העיירה, נאלצו הרוסים לסגת מהר מכל הגליל בגלל תנועת־איגוף רחבה שביצעו הגרמנים וכמעט שכיתרה את וילנה עצמה.

ביום־הכיפורים 1915 נסוגו הרוסים גם מוילנה והגרמנים כבשו את העיר. למחרת יצאו כמה מפליטי העיירה — „מרגלים״ — לתור את הדרך חזרה לעיירה, שכבר היתה בידי הגרמנים. לאחר שמצאו כי אפשר לחזור — החלו חוזרים היהודים לעיירה לאט־לאט ומתוך היסוס. שכן רבים פחדו עדיין מפני התקפת־נגד רוסית ודחו את שובם, והיו גם כאלה שראו לפניהם סיכוי להסתדר בוילנה. אולם קמעה־קמעה גדל מספר היהודים החוזרים והחיים החלו להתכונן מחדש. החידוש הראשון שבמשטר הגרמני היה הופעת השוטר היהודי, המיליציונר. זה היה כעין גילוי ראשון של שיוון־זכויות. 4 שוטרים יהודים אושרו ע״י הקומנדנט הגרמני והעיירה שמרה על זכות זו בקנאות גדולה.

למשטר־הכיבוש הגרמני היו חשבונות ומטרות משלו, וכתוצאה מהם נהרס הבסיס הכלכלי של יהודי העיירה. הגרמנים החרימו את רוב התוצרת החקלאית ואסרו את המסחר בה. תוצרים תעשייתיים — נפט, סוכר, מלח, וכדומה — אי־אפשר היה להשיג (פרט לזה שהחיילים הגרמנים היו גונבים ממחסני־הצבא ומוכרים). המסחר בחיטה, תפוחי־אדמה, ביצים, חמאה וכו׳ נאסר ואף המכירה החפשית של לחם נאסרה. הוקצבה מנה של 100 גרם לחם לנפש ליום, ואף מנה זעומה זו הכילה תערובת תפוחי־אדמה ושעורים...

החנויות נתרוקנו ויש שגם נסגרו. תושבים אמידים לשעבר הגיעו עד פת־לחם. בני דלת־העם ובעלי־מלאכה התהלכו נפוחי־רעב. התפתח ה„שמוגל״ — המסחר הבלתי־ליגלי. היו יוצאים ברגל לכפרים לקנות מתוצרת הכפר, את הסחורה מביאים על הגב הביתה

— ולמחרת ממשיכים אתה לוילנה ברגל. מדי פעם בפעם היו הגרמנים תופסים את ה„סוחרים" ומחרימים את הסחורה.

משום־מה קיפחו הגרמנים את מעמדה של העיירה כעיר־מחוז וקבעו את המרכז בקושידרי הקרובה יותר לקובנו. מלבד שזה גרם לצמצום הפרנסה, הטיל הדבר טורח מיוחד על אנשי העיירה, שהיו נזקקים למשרדי־המחוז ולבית־המשפט.

צרה נוספת היתה הפרדתה של העיירה מבחינה אדמיניסטרטיבית מוילנה. משך כל שנות־הכיבוש אסור היה המעבר לוילנה. ברם, העיירה שהיתה קשורה לוילנה קשר בל־ינתק מבחינה כלכלית, תרבותית וסוציאלית, לא יכלה להשלים עם ניתוק זה, ועל אף האיסור החמור לא פסק הקשר עם וילנה ולא נחלשה השפעתה על חייה של העיירה מכל הבחינות.

ה„חטיפות" לעבודת־כפיה הביאו סבל לא מעט לקהילה. כמה מהצעירים ואף בעלי־משפחה נשלחו למחנות־עבודה במרחק רב מהעיירה. נוסף לכך חויבו התושבים לצאת לעבודת־כפיה ללא־תשלום לפחות יום אחד לשבוע. העבודות היו שונות: סידור קברים של חללי־המלחמה, איסוף רסיסי הפגזים ותרמילי הכדורים, סלילת כבישים וקטיפת פרחי־בר שונים לתעשיה הגרמנית. היה רושם, כי עיקר כוונתם של הגרמנים לא היתה העבודה עצמה אלא דיכוי האוכלוסיה והזלזול בזכויותיה וכבודה (לאחר שהמבוגרים נשלחו למחנות־כפיה, גויסו לעבודות אלו ילדים בגיל 13—12 ואף בנות)...

עוצר־הבית שהושלט בעיירה בלילות משעה 10, גרם גם הוא סבל לא מעט.

למעלה מ־4 שנים נמשך שלטון הכיבוש הגרמני, ללא תמורות גדולות. חוזה־בריסק שנחתם עם הסובייטים לא ערער את מעמד הגרמנים בגליל, אלא שחומרת המשטר הוקלה במקצת.

עצמת המכות שהוכו הגרמנים בחזית־המערב, היא שאילצתם לעזוב את הגליל. אולם משהיו הגרמנים מוכנים ליציאה, שוב לא היה כל כוח מאורגן שאפשר היה למסור לו את השלטון, על אף ריבוי הקופצים עליו. בעיירה התפתחה מלחמת־דעות חריפה, שהגיעה לשיאה בשלהי 1919, כשנתגבשו בה שתי תנועות: האחת שמאלית שנתרכזה מסביב ל„קלוב האחוד" המאורגן ע"י אחד מבני העדה הקראית, שחזר בינתיים מרוסיה (יחד עם רוב הפליטים שברחו לרוסיה מפני הגרמנים וחזרו לאחר חתימת חוזה־בריסק) והשניה בורגנית, בהנהגתו של זקן־הכמרים הקתולי של העיירה. האוכלוסיה היהודית היתה כבין הפטיש והסדן: בהיותם רובם סוחרים וחנוונים היו קשורים במשטר הרכושני ומתנגדים למשטר הסובייטי. נוסף לזה לא היה להם אמון בקראי, מנהיגו של „קלוב האיחוד". אך גם בעד הסיעה השניה לא היו, כיון שלא נמצאה לה כל תכנית לכינונו של משטר בר־קיימא והיא הזדהתה עם התנועה הלאומית הפולנית, שכבר הספיקה, ע"י מעלליה בפולין הקונגרסאית, להפיל את חתיתה על היהודים ולרכוש את איבתם (התנועה הלאומית הליטאית, שבה ראוי היהודים את המלאך המושיע, לא היו לה אוהדים בעיירה אלא בין היהודים בלבד).

הויכוח האידיאולוגי הוכרע ע"י כוחות שנמצאו מחוץ לעיירה. הצבא הסובייטי, שהתקדם מאחורי שרידי הצבא הגרמני הנסוג מערבה, כבש את וילנה וגם את טרוקי בלי כל קרב וכונן את משטרו בגליל. היתה זו תקופת הקומוניזם הצבאי, ובראש העיירה הועמד „ועד מהפכני צבאי" של פועלים וחיילים, שנבחר ע"י הפועלים והחיילים שחנו בעיר. לרוב האוכלוסיה היהודית לא היתה, כמובן, זכות־בחירה, אך לועד הוכנסו 2 או 3 מבעלי־המלאכה היהודים. היה זה מחזה נוגע עד הלב ומצחיק כאחד, כשנאספו ביום

הבחירות בעלי־המלאכה — בעלי זכות־בחירה — בבית־הכנסת והודרכו ע"י הגבאים איך ובעד מי להצביע. בעלי־מלאכה אלה — עניים מרודים — ראו עצמם פתאום כגבורי־היום וכאילו בידם הופקד גורלם של בני קהילתם...

המאורעות בתקופה זו התרחשו במהירות מסחררת. בפסח 1920 הופיעה לפתע רכבת של לגיונרים פולנים בתחנת־הרכבת שבווילנה. הפולנים המצוידים בציוד טוב ומזוינים בכלי־נשק צרפתיים חדישים, גירשו את הרוסים מווילנה וכבשוה. את כיבושם זה הם חגגו על־ידי השתוללות־דמים בעיר ועריכת טבח ביהודים. למעלה מ־60 יהודים ובתוכם הסופר א. וייטר, מצאו את מותם מידי הלגיונרים המנצחים.

את טרוקי כבשו הפולנים כמה ימים לאחר־מכן. בנפש היהודים אמנם לא פגעו, אך המשטר שכוננו פעפע ארס ושנאה ליהודים ובישר להם עתיד מר. הנצחון על הרוסים הכניס בפולנים רגש של גאוה, שהעבירם על דעתם. הזכויות של היהודים היו כאפס בעיניהם. פגיעות בהם היו מעשים בכל יום, ולתלונותיהם לא הושם לב.

אך משטר פולני זה לא נמשך ימים רבים. לא עברו ששה חדשים והצבא האדום עבר להתקפת־נגד עצומה. וילנה נכבשה בסערה, והצבאות הפולניים נסוגו לעבר גרודנה וביאליסטוק. טרוקי לא נמצאה בדרך הנסיגה, ורק פלוגות בודדות נטו בדרך ללינת־לילה או לבוז בז... פקידי־הממשלה הפולנים ארזו את חפציהם והסתלקו, ומשלא נשאר שלטון בעיירה — התארגנה שמירה אזרחית של תושבים יהודים, קראים ופולנים. לילה־לילה היו יוצאים שומרים לרחובות העיר עם נשק ביד, להגן עליה מפני לסטים. ברם, האוכלוסיה היהודית שלא נפגעה בזמן כיבוש העיירה ע"י הפולנים, נגזר עליה להביא את קרבנה בעת פרפורי גסיסתם.

היה זה מעשה־הרצח האכזרי שבוצע ע"י החיילים הפולנים ביהודה רשקוביץ, שהשאיר רושם מזעזע למשך שנים רבות. ליהודי זה היו עגלה וסוס, ומשבאו חיילים פולנים לקחתם ממנו לדרך נסיגתם, התעקש היהודי ולא נתן, אך הציע להסיעם למחוז חפצם, לעבר העיירה רודזישקי. האיש יצא אתם, אך משעברו ימים אחדים והוא לא חזר, — יצאו בנותיו לחפשו ומצאוהו מוטל בצד הכביש שחוט בחרב...

הריפובליקה הליטאית הספיקה בינתיים לכונן את משטרה וחתמה על חוזה עם הסוביטים. לפי החוזה הכירה רוסיה בזכותה של ליטא על וילנה. לאחר גירוש הפולנים וכיבוש הגליל ע"י הסוביטים, תבעה ליטא את זכותה מידם, ואמנם עבר צבא־ליטא את הגבול הפולני־ליטאי הקודם והתקדם עד שהגיע לשערי טרוקי, ופלוגה קטנה אף נכנסה לעיירה. ברם, פלוגה זו חזרה על עקבותיה עד לגשר, משהשגיחה בצבא הסוביטי המתקדם לעיירה מעבר וילנה. הגשר היווה מעכשו גבול בין ליטא לרוסיה והעיירה נשארה בתחום הרוסים, שהקימו מיד מוסדות־שלטון ובראשם „ועד מהפכני צבאי". כמה מיהודי העיירה — חנוונים וסוחרים, שפחדו ממשטר הסוביטים, ניצלו את קרבת הגבול, עברו אל מעבר לגשר — לתחום ליטא, והשתכנו בבתי השכנים הפולנים, בעוד שבני־ביתם ש„בתחום רוסיה" מביאים להם כל יום ארוחת־צהרים חמה...

בשלב גבוה התנהל, כנראה, משא־ומתן בין ליטא לרוסיה על גורל העיירה, ובצהרי יום אחד, ארזו הסוביטים לפתע את חפציהם ועזבו את העיירה, אך כעבור שעות אחדות חזרו ותפסוה. בעיירה פרצו ריב ומלחמת־דעות חריפים בין מצדדי שני המשטרים. יום אחד הגיע הפולמוס לדרגה של עריכת „משאל־עם". היה זה יום־שבת אחרי־הצהרים כשהופיע בעיירה מליטא, חמוש באקדח (כדי להוכיח את מידת חשיבותו בעיני השלטון הליטאי) צבי לוין — יהודי מתושבי

העיירה, שנמלט בשעתו לשם, והזעיק את כל האוכלוסיה, יהודים ו„גויים", לאסיפת ה„פלביסציט". האסיפה נתקיימה ליד ככר העיר, והשתתף בה אחד מפקידיה הגבוהים של הממשלה הליטאית. כולם, כמובן, היו נגד הבולשביקים וצעקו „יחי" לכבוד הליטאים. על אף זה נשארו הרוסים בעיירה עוד חדשים אחדים עד לאחר חתימת חוזה־השלום עם פולין, ורק אז נמסר כל הגליל עם וילנה בראש וטרוקי

נשיא פולין מושצ'יצקי בביקורו בטרוקי

בכללה, לידי ליטא. נדמה היה כי קץ התלאות בא. טרוקי חזרה להיות עיר־מחוז, הקשרים עם העיירות השכנות חודשו, והוחל בייצוב העמדות הכלכליות.

ההרפתקה של ז'ליגובסקי

ההרפתקה הפולנית האחרונה של שלהי מלחמת־העולם בחבל־ארץ זה התרחשה. הרפתקה זו הנחיתה את המהלומה הראשונה — מהלומת־הנסיון — על חבר־הלאומים (האו"ם של בין שתי המלחמות) ושימשה תקדים למהלומות האחרות שבאו בזו אחר זו מצדדים שונים עד שהכריעוהו ללא הוסיף קום. לפי חוזה־ורסייל נמסרה וילנה לריפוב־ליקה הליטאית. פולין ערערה על החלטה זו, אך ועדות שונות, שנקבעו ע"י חבר־הלאומים כדי לטפל בשאלה, הביעו את הסכמתן להחלטה, וזו קיבלה אישור סופי ומוחלט במליאת חבר־הלאומים. אף רוסיה, שעמדה בתקופה זו מחוץ לחבר הלאומים, תמכה בהחלטה. האוכלוסיה לא נשאלה לרצונה, ואילו נשאלה לא היה ספק כלל בתוצאות: פרט לוילנה — העיר, לא היו קיבוצים גדולים של פולנים בגליל. האוכלוסיה הכפרית היתה ברובה ליטאית או בילורוסית ורק מיעוטה — פולנית, והיהודים זכרו מה שעוללו להם הפולנים בפסח 1920. בגלל כל אלה לא יכלה הממשלה הפולנית לעמוד נגד דעת־קהל אוניברסלית זו וב־7 לאוקטובר 1920 חתמה על „חוזה־סובלקי", לפיו ויתרה על וילנה לטובת ליטא.

אולם לא עברו יומיים מיום חתימת חוזה זה, וב־9 לאוקטובר התקיף הגנרל הפולני ז'ליגובסקי את וילנה. שתי דיביזיות פולניות בראשות גנרל זה, הכריזו על עצמן כעל „צבא ליטא המרכזית", ויצאו לכבוש את „בירתן" — וילנה. הגורל של וילנה נחרץ, ואף כי בטרוקי שהיתה בדרך נסיגתם של הליטאים לעבר קובנה, ערכו הליטאים

קרב־תותחים של כמה שעות. לא הועיל הקרב ולא הזיק: הליטאים נסוגו, והפולנים כבשו את העיירה. יחד עם הליטאים עזבו את העיירה וברחו לליטא מפחד הפולנים הכובשים, כמה משפחות יהודיות מתושבי העיירה.

התנהגות הפולנים הפעם היתה יותר אנושית, הם הציבו לעצמם מטרה פוליטית לטוח ארוך ולא יכלו לזלזל יתר על המידה בדעת־הקהל העולמית. תכניתם היתה: לקיים בחירות בליטא המרכזית וה„סיים" (פרלמנט) שיבחר יחליט על צירוף הגליל לפולין. הגבול יוצב קילומטרים אחדים מערבה לעיירה, שנותקה שוב מהעיירות שכנותיה שמעבר לגבול והתושבים הורחקו שוב מקרוביהם וממשפחותיהם שבעיירות אלו. כשנה וחצי נמשכה הפאַרסה של ליטא המרכזית, ולאחר שסופח החבל רשמית לפולין במרס 1922, נקשר שוב גורל יהודי העיירה, כגורל יהודי וילנה, לשבט ולחסד בגורל הקיבוץ היהודי של פולין.

הגורל היה אחד, אך ההתנגדות לגורל זה והמלחמה בו היו שונות. בשביל יהודי פולין היו הפולנים, מאז ומתמיד, העם השולט, והרצון להדמות לעם זה ולהתבולל בו היה, כביכול, בטבע הדברים. אף תחת השלטון הרוסי הצארי היתה לפולנים מידה רבה של עצמאות. לא כן בגליל וילנה. כאן לא היו לפולנים שום זכויות והם דוכאו באותה מידה כמעט שדוכאו היהודים. משעלו הפולנים לשלטון היו הם, איפוא, בבחינת „עבד כי ימלוך" והתנשאותם על היהודים בעיירה היתה פוגעת ומעליבה... ה„שקצים", שעמם היו עורכים הנערים היהודים מלחמות כשווים עם שווים, עלו פתאום לגדולה, נעשו פקידים בממשלה וקצינים בצבא, והתיחסו ליהודים כאל נחותי־דרגה...

המצב הכלכלי של היהודים התנוון והלך גם הוא משנה לשנה, והגזירות תכפו והלכו. חוקי איסור המלאכה והמסחר ביום־ראשון, המונופולין על סיגריות וטבק, חוק איסור השחיטה ואיסור המסחר ברוב התוצרת החקלאית — גרמו לדלדולם של מקורות־הפרנסה היהודיים. יהודי העיירה נעשו מחוסרי־פרנסה ועם זה תלויים יותר ויותר בעזרת קרוביהם מעבר־לים. כמעט שלא היו משפחות שלא קיבלו עזרה מאמריקה, ובמידה גדולה והולכת — מארץ־ישראל. תקופה זו, שנמשכה קרוב ל־20 שנה, בישרה את סופה של הקהילה. לא נראה כל שביב־אור וכל קרן־תקוה באופק. היו אלה עשרים שנים של פחד תמידי, של השפלה ושל דיכוי.

הקץ

עם פרוץ מלחמת־העולם השניה לאחר ההתקפה של היטלר על פולין, נכבש גליל וילנה ע"י ברית־המועצות ונמסר שוב לליטא. ליטא הפכה למועצתית והפורענות נדחתה. אך לא לזמן רב. ימים אחדים לאחר התקפת היטלר על רוסיה ב־21 ליוני 1941, כבר היתה טרוקי בידיו, ומאז נסתם כל חזון. על ימיה האחרונים של הקילה אין להשיג שום פרטים מהימנים, ומה שידוע — הרי זה רק שמועות שנמסרו מכלי שני או שלישי.

עם כניסת הגרמנים לעיירה, הסתגרו היהודים (כ־300 נפש) בבתיהם ולא הורשו לצאת לרחוב. לאחר ימים אחדים הוצאו מבתיהם ורוכזו בגיטו שהוקצה בשבילם בסביבת בית־הכנסת. במה ואיך נתקיימו בגיטו זה, מניין קיבלו צרכי־אוכל וכמה בתים עמדו לרשותם — אין זה אלא חומר לניחושים. בגיטו החזיקום כ־6—8 שבועות, עד ראש־השנה תשי"ב, ואז הוציאום לאחד האיים שבאגם. על אי זה החזיקום ללא אוכל, ללא מחסה וללא כסות בגשם ובקור, עשרה ימים ועשרה לילות. לשם הובאו גם יהודי שש קהילות אחרות שבסביבה:

וויסוקו־דבור, רודזישקי, לנדברוב, אולקניקי, הנושישקי, — יחד כאלפיים וחמש מאות נפש.

הפחד והאימה שנפלו על היהודים, שיתקו אצלם כל רצון וכל קורט של כוננות למאבק, ואף אחד מכל הקהילה לא נמלט, לא בתקופה שמלפני הגיטו, לא מהגיטו ולא מהאי — בית־עולמם. מכאלפיים וחמש מאות היהודים, בהם כשלוש מאות יהודי טרוקי, לא נשאר אף פליט אחד שיעיד את עדותו. נשאר רק עֵד דומם — קבר של חמישים מטר ארכו וחמישה מטר רחבו...

מגילת הזכויות היסודיות ליהודי טרוקי *

(ניתנה ב־1388 ע"י הנסיך הגדול ויטולד)

א. בדבר כל טענה ותביעה אשר תהיה מן הנוצרים על היהודים בדיני ממונות ובדיני נפשות, לא יקום הדבר על־פי עדים נוצרים בלבד, כי אם על־פי שני נוצרים ויהודי אחד יודע דת ודין היהודים.

ב. אם יתבע נוצרי משכון מיד היהודי או להיפך, שבועת ה' תהיה בין שניהם; ואם לא ישבע — שלם ישלם כפי התביעה אם נוצרי ואם יהודי.

ג. הרשות ליהודי לקבל כל מיני משכונות מן הנוצרי, לבד מתשמישי בית תפילת הנוצרים, ושמלה מגואלה בדם. גם לא יקבל יהודי מיד נוצרי במשכון סוס כי אם ביום. אם יאמר הנוצרי כי מצא את חפצו אשר נגנב ממנו ביד היהודי, והיהודי טוען כי משכנו בידו, ישבע היהודי והנוצרי ישלם לו את כספו. ואם על סוס יאמר הנוצרי כי גנוב הוא, ישבע היהודי שקיבלו במשכון ביום, ונוקה. ואם נגנבו או נשרפו משכנות הנוצרים ביד היהודי, ישבע שלא שלח יד ברכוש הנוצרי ולא ישלם.

ד. היהודים לא יקריבו משפטים בדין ודברים שביניהם לפני שופטי העיר כי אם לפני הנסיך.

ה. אם יתן הנוצרי חבורה ביהודי, שבתו יתן ורפא ירפא. גם עונש כסף ישלם לאוצר המדינה כפי אשר יושת עליו. ואם מכת מות יפגו, ענוש יענש כמשפט וכל אשר לו בנכסים ומטלטלים יפול לאוצר המדינה.

ו. הרשות לכל יהודי לעבור ממקום למקום במדינה, ואסור לנוצרי לעשות לו שום עיכוב ולגרום לו היזק או טורח בדרך. היהודים העוברים עם סחורתם לא ישלמו מכס כי אם פעם אחת כחוק המקום שהם דרים שם.

ז. אין ליהודים לשלם מכס אם יעבירו גוף מת מקברו, והנוטל מהם בחזקה — יענש. ההורס בקברות היהודים, כל אשר לו יפול לאוצר המדינה.

ח. המשליך אבן על בית תפילת היהודים, יתן שתי ליטראות פלפלין אל השופט (סטרוסטא).

ט. אין על היהודי להישבע בנקיטת חפץ כי אם בתביעה גדולה מ־50 „גריוונן" כסף ויותר, או בדבר אשר בא משפטו לפני הנסיך. ובתביעות קטנות — ישבע לפני פתח בית־הכנסת.

י. הנוצרי אשר לא ישלם ליהודי את הרבית המגיעה לו בעד חודש ימים, ישלם כפליים.

---

* לפי ש. י. פין, „קריה נאמנה".

יא. אם יהיה חשד על איש יהודי כי הרג נפש ולא נודע אל נכון, יודיעו על כך אל הנסיך.

יב. על־פי הפקודה אשר יצאה מאת האפיפיור, אין לגוֹל על היהודים אשמת רציחת נפש ילד נוצרי לאכול את דמו, ואם יקרה כי יואשם היהודי כי רצח נפש ילד נוצרי, אז על־פי שלושה עדים נוצרים ויהודי אחד יקום דבר משפטו, וענוש יענש כרוצח נפש. אבל אם יבוקש הדבר ונמצא כי שקר ענו בו הנוצרים — כאשר זממו לעשות לו יעשה להם.

יג. אם ילוה היהודי כסף לשרי הארץ באחריות נכסים בשטר, יגבה את חובו מן הכנסות חכירת נכסיהם.

יד. אם יהיה משכונו של הנוצרי ביד היהודי יותר משנה, יראה היהודי את המשכון אל השופט אשר ישום אותו, ואז יוכל למכרו; ואם יוציא הנוצרי את משכונו מיד היהודי בחזקה — יענש עונש כסף רב לאוצר המדינה.

טו. הרשות ליהודים לקנות ולמכור הכל וגם תבואה ולחם, ואם הנא יניאו הנוצרים אותם — יענשו בעונש כסף.

טז. אין רשות לעושי־מטבעות במדינה לתפוס איש יהודי על דבר עלילות מטבעות מזויפות, אם לא ברשות הנסיך או הווֹיאֶבוֹדה ועל־פי עדים נאמנים.

יז. כל דין וטענה בין היהודים במסחר, יקריבו לפני שופטיהם. אם יזמין השופט את היהודי לבוא לפני בית משפטו שתי פעמים ולא יבוא — יענש עונש כסף כחוק הקצוב מכבר. ואם לא יבוא לקול הזמנה שלישית — ישלם כאשר ישית עליו השופט כחוקי המדינה, וכל הוצאות המשפט עליו. וכן אם יכה איש יהודי את רעהו, ישלם אל השופט כחוק הקצוב. והרשות בידי דייני היהודים לדון את אחיהם כטוב בעיניהם, אם יש רגלים לדבר כי עבר עבירה נגד הדת. וכל דברי ריבות אשר התחילו לדון בהם לפני דייני ישראל לא יבואו אל בתי המשפט האזרחיים בעריהם רק אם באה צעקת בעלי הדין על עיוות הדין.

יח. הרשות ליהודים לדור בסביבת בתי־כנסיותיהם כטוב בעיניהם.

יט. גונב נפש מילדי היהודים — יענש כגונב נפש.

אשר שומרוני־שסרז, אינג׳ / „טרוקי החדשה״

(סקירה היסטורית)

בנינה והתפתחותה עד תקופת ויטולד

בירתה השלישית של ליטא היתה „טרוקי החדשה״, להבדיל מ„טרוקי הישנה״ הנמצאת כארבעה קילומטר לצד מזרח ושידועה היתה כבירתה השניה של ליטא לאחר קורנובה (כשלושים ק״מ צפונית לווילנה) — מרכזה הראשון. במאה ה־11 (1045) נוסדה „טרוקי הישנה״ ע״י הנסיך ירוסלב I מקיוב, שכבש אותה תקופה את שנועד להיות שטחה של הממלכה הליטאית־רוסית המאוחדת, ושלט בה. לא ה„בירה״ ולא ה„ממלכה״ היו דברים של ממש בתקופה קדומה זו, בה נתקיימו נסיכים ושבטים בלתי־תלויים בכל השטח העצום שלאורך הבלטיקום, שכלל את פרוסיה, לטביה וז׳מוט — ליטא של ימינו.

רק לאחר שפלישתם של הצלבנים הגרמנים לשטחי ליטא — כדי להפיץ שם את הנצרות, כביכול — קיבלה ממדים מאיימים, ולאחר שפרוסיה ולטביה נכבשו ויושבו על ידם, — גברה התנועה לאיחוד ליטא, ולסוף המאה השלוש־עשרה כבר היתה קיימת ממלכה מאוחדת, שלא זו בלבד שהשיבה מלחמה שערה לגרמנים ועצרה את התקדמותם מזרחה, אלא גם היתה היא עצמה — בהנהגת הנסיכים מינדובג ולוטובר — מתקיפה ופולשת לשטחי רוסיה, כובשת ומספחת שטחים ומרחיבה את גבולה על חשבון השבטים הרוסיים הבלתי־מאוחדים. לוטובר תפס את כס הנסיכות ב־1282, לאחר מותו הוריש את כסאו לבנו הבכור ויטן, ולאחריו — לבנו השני גדימין.

„טרוקי הישנה״, עיר מושבו של גדימין, רחוקה היתה מלשמש בסיס נוח למלחמה בצלבנים. בהיותה נמצאת במישור וחסרה כל אמצעי־הגנה טבעיים, היתה פתוחה לכל התנפלות מצד הגרמנים. מאידך, לא היתה עיר מפולשת זו נוחה לשמש בסיס להתקפה. המבצר שבנה גדימין בתוכה לא הועיל, ולאחר שנתברר לו לגדימין כי לא לאורך־ימים יוכל לעמוד במקום זה מול התקפותיהם ההולכות ונשנות של הגרמנים ולהדפם, החליט להעביר את מרכזו למקום אחר, נוח יותר. מקום זה נמצא בסביבה הסמוכה — בחצי־אי, המוקף משלושת עבריו חגורה רחבה של מים — בתוך האגם „גלבה״. אגם זה, שהיה מורכב בעצם מארבעה אגמים: גלבה, סקייסצה, ברזולקה וטרוקי, שימש חגורת־מגן ואמצעי־תחבורה כאחד, בהיותו מחובר על־ידי הנהר ברזולקה עם הוויליה, הנימן, וכל רחבי ליטא. על חצי־אי זה בנה גדימין עיר חדשה שקרא לה „טרוקי החדשה״ וב־1321 העביר לשם את בירתו.

לאחר מותו של גדימין ב־1341, לא יכלו בניו — אולגרד וקייסטוט — לבוא לידי הסכם בענין הזכות על כס־הנסיכות, וכתוצאה מזה חולקה הארץ ביניהם, כך ש„טרוקי החדשה״ נפלה בנחלתו של קייסטוט, שהתישב בה ישיבת־קבע.

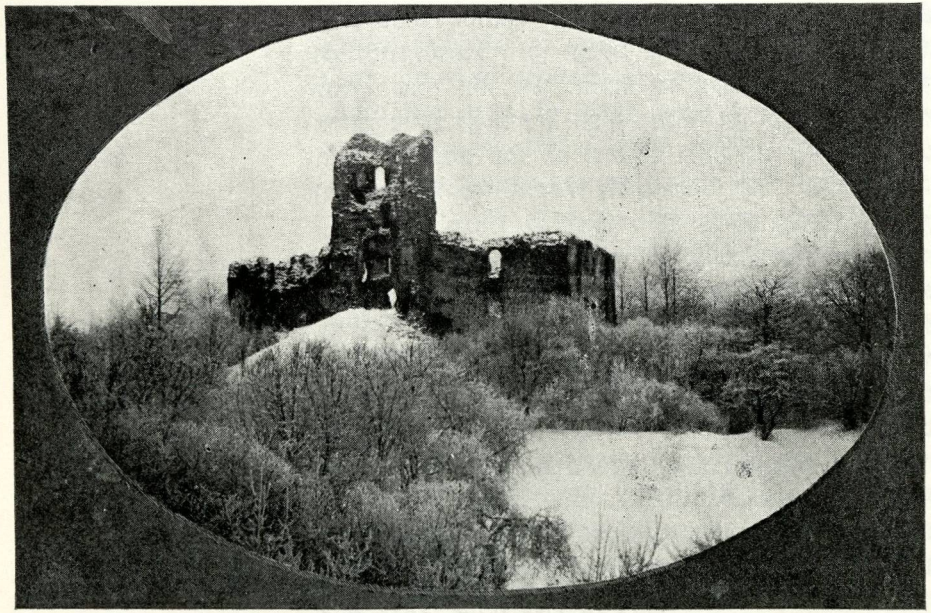
בין האחים אולגרד וקייסטוט לא שרר שלום, כאמור. עינו של האחד היתה צרה בנחלתו של אחיו, והמלחמות היו נטושות בין הכל: בין כל אחד מהאחים לצלבנים הגרמנים, ובין האחים בינם לבין עצמם...

לאור שינויים אלה שחלו ביחסי הכוחות, שוב לא הספיקו הביצורים הטבעיים של טרוקי כהגנה בפני צר, וקייסטוט ניגש במרץ רב לבצר את בירתו ולהגביר את כוח הגנתה.

שני מבצרים אדירים הקים בה קייסטוט: האחד — על החוף — ששימש מבצר קדמי ונקרא „טירת ההר", שהושלם ב־1348, ואילו המבצר השני, הראשי, שהיה בנוי בסגנון גוטי נפלא, הוקם על אי שבתוך האגם. הכמויות העצומות של חמרי־הבנין הובאו ברפסודות מהיבשה, והמאמצים הטכניים שבהקמת מבצר גדול זה היו רציניים למדי אפילו בשביל מושל אמיץ ונמרץ כקייסטוט. למעלה מ־40 שנה נמשכה הקמתו של המבצר, ורק ב־1382 הושלם. ברם, לאחר שהושלם נהפכה טרוקי, הבירה, לבסיס אדיר, ממנו היו מכוונים קייסטוט ויורשיו אחריו את התקפותיהם על הצלבנים.

בצל מבצרים אדירים אלה נבנתה והתפתחה העיר, אך הבטחון והשלום היו ממנה והלאה. הנסיון הראשון שהועמדה בו, היה בימי המלחמה הפנימית שבין קייסטוט ואולגרד. הצלבנים בהנהגתו של ה„מייסטר" הגדול — קונרד זולנר — ביקשו לנצל את ריב האחים והתקרבו אל העיר לכבשה. אך קייסטוט הדף את ההתקפה והציל את העיר. התקפה זו של הצלבנים שימשה לקח לאחים, שבראותם כי לא יחזיקו מעמד נגד הצלבנים אלא אם כן יהיו מאוחדים, השלימו ביניהם וב־1345 אף כרתו ברית: אולגרד הופר כשליט עליון וקייסטוט התחייב להישמע לפקודתו. השנים הבאות היו שנות שלום ורווחה. הבירה של ליטא אמנם הועברה לווילנה, מקום מושבו של אולגרד, אך טרוקי נשארה בירת החבל שהוקצה לקייסטוט. קייסטוט המשיך לבנות ולחזק את המבצרים של טירותיו ובזכותם שגשגה והתפתחה העיר.

חורבות הטירה (זאַמק) של הנסיך קייסטוט

אך לא לאורך־ימים שׂרר שם השלום. הברית שכרתו האחים באה לקצה ב־1377 עם מותו של אולגרד ועלייתו של בנו יגאֶלוֹ לשלטון. אך נודע לצלבנים דבר הפרת ההסכם, מיד הופיע חיל צלבני בראשותו של המרשל גוטפריד לינדן ושם מצור על העיר. עטור־נצחונות היה לינדן בעת הגיעו לשערי טרוקי: וילנה, מקום מושבו של יגאֶלו שנכבשה על־ידו קודם־לכן, נהרסה ושולחה באש, ולאחר שכילה את מלאכתו בוילנה הפנה את חילו לעֶבר טרוקי. אך כאן נכונה לו אכזבה.

קייסטוט שהתבצר בתוך הטירה, הגן עליה בחרוף־נפש וכל נסיונותיו של לינדן להבקיע את חומות הטירה עלו בתוהו. לבסוף נאלץ היה לינדן לחזור על עקבותיו כלעומת שבא. אף־על־פי־כן לא ניקתה העיר ושתתה את כוס התרעלה עד תומה. הצלבנים עשו בה הרס רב ולאחרונה שילחו בה אש ושרפוה כליל בלי להשאיר לה שריד.

קייסטוט ויגאֶלוֹ לא הרבו שלום בליטא. התאוה לשלטון הדריכה את כל מעשיהם, וכדי להגיע למטרה, — לא מאסו בשום אמצעי. ולא זו בלבד שעצם מלחמתם פתחה את ארצם לאויבם המשותף — הצלבנים, אלא שכל אחד מהם — פעם זה ופעם זה — היה מתקשר עם הצלבנים כדי להכות ברעהו. הצלבנים, מאידך — חרבם היתה להשכיר, וכל שהרבה במחיר — אם „אויב" או „בעל־ברית" — זכה בה. אלא שלפעמים, לאחר הכותם את ה„אויב", חזרו הצלבנים והכו את „בעל־הברית", או אם אך הוכה „בעל־הברית", חזרו והוסיפו על מכותיו. אולם, כאמור, גם קייסטוט וגם יגאֶלוֹ התיחסו אל ארצם כאל מורשתם הפרטית, וכדי להחזיק במורשת, — לא היה קיים אמצעי שהיה פסול בעיניהם.

השדה שקרבות אלה התחוללו עליו — טרוקי היתה, וכתוצאה מזה התרוששה העיר ונדלדלה. לא פחות משבע פעמים עברה העיר מיד ליד, בתקופה קצרה זו, בתוך סערת־מלחמה עם כל הכרוך בה — שוד רצח והרס. לראשונה התקיף קייסטוט את וילנה וכבשה. יגאֶלוֹ נשבה והושם בבית־הסוהר בקראֶבה. אך יגאֶלוֹ לא השלים עם גורלו. בעזרת בני־בריתו ברח מבית־הסוהר וכרת ברית עם הצלבנים נגד קייסטוט. בעלי־הברית עלו על טרוקי בכוח עצום ושמו מצור על המבצרים ועל הטירה. קייסטוט לא החזיק מעמד נגד כוח עדיף זה; המבצרים נכבשו וקייסטוט יחד עם בנו ויטולד גורשו מנחלתם ועל העיר מונה סקירגילה, אחי יגאֶלוֹ, כשליט בשם הנסיך הגדול יגאֶלוֹ.

הנסיכים המגורשים לא שקטו ולא נחו; ובהיות הדוגמא של יגאֶלוֹ נגד עיניהם — התאחדו הפעם הם עם הצלבנים (במחיר יותר גבוה, כמובן) ועלו על טרוקי. אך לפני שהתקרבו אל העיר — הומת קייסטוט על־ידי בוגד שנשלח ע"י יגאֶלוֹ.

תקופת הזוהר של טרוקי

מותו של קייסטוט לא הרך את לב בנו ויטולד, שהמשיך במערכה ובעזרת הצלבנים כבש את העיר מידי סקירגילה (1383). ברם, רק ששה שבועות החזיק בה. שוב נחלץ יגאֶלוֹ לעזרת אחיו וגירש את ויטולד מהעיר. הצלבנים, לא זו בלבד שלא באו לעזרתו של בן־בריתם ויטולד אלא אף תפסו את שני בניו והרעילום. מתוך כעס על מעשה־בגידה זה החליט ויטולד להשלים עם יגאֶלוֹ ולהיכנע לו.

יגאֶלוֹ החזיר לויטולד את נחלת אביו ואת בירתה — טרוקי. וויטולד מצדו השתדל לעזור ליגאֶלוֹ בהשגת כתר פולין. אך על

אף נאמנתו של ויטולד שילם יגאַלו, שנוקם־ונוטר היה, לבן־דודו רעה תחת טובה: גירשו מטרוקי והושיב במקומו שוב את סקירגילה. שוב נאלץ היה ויטולד לפנות אל הצלבנים הגרמנים ובעזרתם התקיף את יגאַלו והכריחו שוב להחזיר לו את נחלתו. הכרעה סופית בשדה הקרב לא נראתה באופק, והדודנים לא ראו מוצא אלא בהסדר של שלום.

לויטולד הוחזרה מורשתו — ובירתה טרוקי. יגאַלו הוכר כנסיך־גדול, ושליטי המחוזות, לרבות ויטולד, התחייבו להיות נכנעים לו. מאז איבדה טרוקי את ערכה המדיני. הבירה היתה וילנה, וטרוקי הפכה להיות עיר ראשה של וויאַבוּדסטבו בלבד. כשקם „האיחוד הפרסונלי" של פולין וליטא, לאחר שב־1385 התחתן יגאַלו עם ידביגה, נסיכת פולין, והוכתר כולדיסלב ה־V, — הוכרז ויטולד לנסיך־הגדול של ליטא, ועבר גם הוא לבירה — לוילנה. אף־על־פי־כן, בגלל יפיה הבלתי־מצוי, חיבב ויטולד מאוד את טרוקי והמשיך לקיים בה את בית מגוריו, בעוד משרדי הממשלה נמצאו בווילנה.

תקופת שלטונו של ויטולד היתה תקופה של שגשוג ופריחה לעיר. ויטולד לא הסתפק בתואר נסיך־גדול, הוא שאף לכתר ליטא ולמטרה זו התאמץ לגייס עזרה ובני־ברית. החגיגות המפוארות שהיה מארגן ויטולד בטרוקי, לכבודם של המלך יגאַלו, האצילים של פולין וליטא ובאי־כוח המדינות הזרות, מתוך תקוה לקבל מידם את הכתר של ליטא, — יצאו להן מוניטין בכל רחבי פולין. טרוקי הפכה למרכז חברתי ותרבותי. קצב התפתחותה של העיר גבר במיוחד לאחר שהוענקו לה זכויות שונות, שהפכוה לאבן־שואבת לבני עמים וגזעים שונים: רוסינים, פולנים, גרמנים, יהודים, קראים, וטטרים, שנהרו אליה והתישבו בגבולותיה. דיפלומט צרפתי־בלגי, שביקר בטרוקי ב־1414, כותב: „בטרוקי מתגוררים ליטאים, גרמנים ומספר רב של יהודים, וכל קבוצה משתמשת בשפתה שלה".

תקופה זו נמשכה עד מותו של ויטולד (1430) והיא שקבעה לעיר את אֲפייה המיוחד, שנשאר לה משך מאות השנים הבאות: אופי של עיר בינלאומית בתוך הסביבה הליטאית.

ויטולד לא השיג את מבוקשו — את כתר ליטא, והנסיכים ששלטו אחריו — סוידריגילה וזיגמונט קייסטוטוביץ — לא המשיכו ללכת בדרכיו, ואף לא השתדלו לזכות בו. סוידריגילה, בנו של ויטולד, שנמצא שנים רבות בשבי הצלבנים ולבסוף שוחרר — ירש מאביו את כסא הנסיכות־הגדולה, אך דודו, זיגמונט קייסטוטוביץ, גירשו והכריז על עצמו כנסיך־גדול. מלחמה פנימית קטנה זו, הסיחה בינתיים את דעת שניהם מהשאיפה לכתר ליטא והם הסתפקו במה שהשיגו. שני נסיכים אלה משלו בווילנה, שם התגוררו ואת טרוקי זנחו וישכחוה.

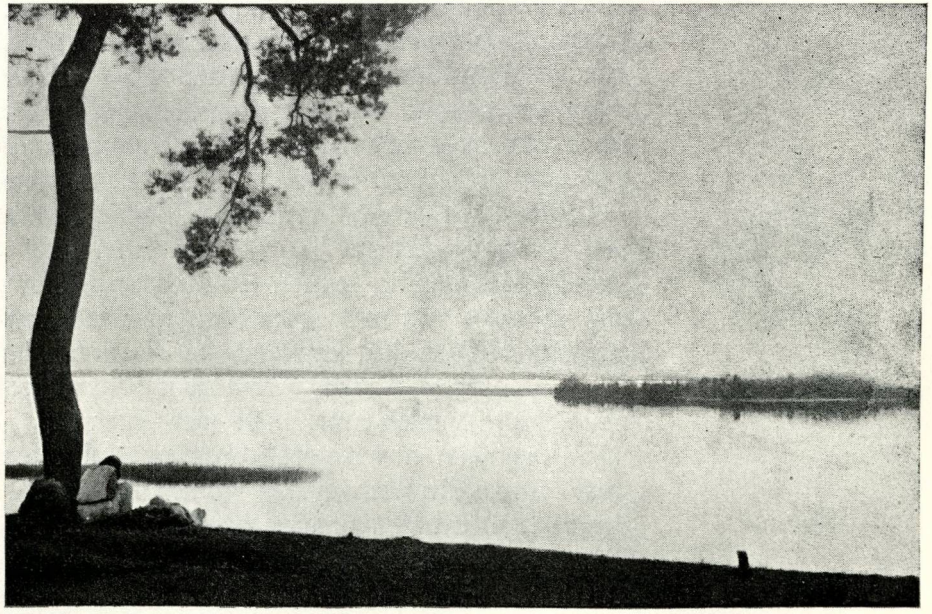
המושל הבא היה נסיך בעל שאר־רוח, קזימיר יגאַלונצ'יק (נולד ב־1421) ומונה ע"י הליטאים ב־1440 כנסיך־גדול. שמו קשור בנסיון אחרון לכינון העיר מחדש, בה קיים את ארמונו וישב בה ישיבת־קבע. ואכן, בהשפעתו התאוששה העיר ושאפה רוח לרווחה.

קזימיר זה העניק לעיר „זכויות מגדבורג", הכוללות את הזכות לנהל את עניני העיר באמצעות ועד נבחר, לבחור שופטים, לקבוע איגודי סוחרים ובעלי־מלאכה. ויש לציין, שזכויות אלו, שברוב ערי אירופה היו ליהודים לרועץ ושימשו נשק יעיל בידי הנוצרים, ובעיקר הגרמנים יושבי הערים, לנישול היהודים מעמדותיהם, התיחסו בטרוקי, כמקרה יחיד

בהיסטוריה, גם על היהודים כבעלי זכות (אף כי לדעת היסטוריונים רבים יהודים כאן משמע קראים). כן הפכו המושל ופמליתו את העיר כמרכז לחיים ציבוריים ובה קוים מקום מפגש לאצילי הארץ ולדבריה.

אך תקופה זו לא נמשכה זמן רב. שטחה המצומצם של העיר, המוגבל ע"י מימי האגמים, היה אמנם נוח כמבצר

מרחבי האגם

צבאי, אך משהתפתחו החיים המדיניים וארמון המושל הפך למרכז אדמיניסטרטיבי של חיים מדיניים מפותחים ומקום מפגש של שליטי מחוזות ואצילים עם כל הכרוך בזה — פקידים, בית־נבחרים, סוחרים, בתי־הארחה וכו', לא התאים עוד השטח המוגבל של טרוקי להתפתחות זו, וחיבתו של נסיך זה או אחר, לא עזרה לה לעמוד בהתחרות עם וילנה שמצבה הגיאוגרפי היה לאין־ערוך יותר נוח; לא היה, איפוא, בכוחו של קזימיר לעצור את מהלך ההיסטוריה. הוא היה הנסיך האחרון שישב בקביעות בטרוקי, ולאחר שהוא עזבה, ב־1441, עם הכתרתו ע"י השלכטה הפולנית למלך פולין — החלה קרנה של העיר לרדת בקצב מהיר. למושלים שבאו אחרי מותו לא היה שוב כל יחס לעיר, ולא זו בלבד שהעתיקו את מושבם ממנה, אלא שכחוה כמת מלב ואף לא התענינו בה.

הטירות שהפכו לבתי־מגורים של הוי־אבודות, הלכו ונתערערו מחוסר טיפול והשגחה, וטרוקי, שהיתה מתקיימת בעבר מהכינוסים והמפגשים של השלכטה והאצילים, הפכה לעיר פרובינציאלית בלתי־חשובה בצד הדרך הראשית קובנו—וילנה, בלי מבקרים, בלי עוברי אורח ובלי נוטים ללון. מאמצי המלכים האחרונים לקומם את העיר על־ידי פריבילגיות שונות, היו ללא הועיל, ואף הפקודה שניתנה לסוחרים ולעוברי־דרך שיהיו עושים דרכם מקובנו לוילנה, או להיפך, דרך טרוקי, — שוב לא עצרה את שקיעת העיר, ולא החזירתה עוד לתחיה.

איחוד פולין־ליטא

השנה 1569 — שנת איחודה המלא של ליטא עם פולין, מסמלת את סופה של תקופת־הזוהר של טרוקי. המלך זיגמונט

אוגוסט, שמשנת 1544 כיהן בוילנה כנסיך־גדול של ליטא, הוזמן על־ידי האצילים הפולנים למלוך על פולין, אך לא אץ לקבל את הכתר. הוא ביכר להישאר בוילנה כנסיך־גדול מאשר למלוך על פולין, שבה היה כוחו של המלך מוגבל מאוד על־ידי האצילים. לבסוף נאות לקבל את הכתר (1548), אולם כדי לקיים בידו את השלטון גם על ליטא, הביא זיגמונט ב־1569 לכריתת ה„אוניה הלובלינאית", שלפיה התאחדו ממלכות פולין וליטא איחוד מלא. וילנה שהיתה עד אז עיר־מושבו של הנסיך־הגדול וזיו־נגהה זרח גם על טרוקי, — הפכה לעיר־הראשה של וויאֶבודסטבו, וטרוקי מאין נסיך אף בוילנה — ירדה כליל לתהום הנשיה.

עם התגבשותה של ה„אוניה" הפולנית־ליטאית שוב נקבעת ההיסטוריה של כל החבל כולו על־ידי ההיסטוריה של פולין. קורותיה של טרוקי — עיירה בלתי־חשובה, שוב אינן נרשמות בשום כתבים, וגורלה אינו שונה בהרבה מגורל שאר העיירות שבתחום וילנה; בקוים כלליים, הרי מאז קורותיה של וילנה הן גם קורותיה של טרוקי.

הירידה המדינית של טרוקי גררה אחריה ירידה כלכלית. היהודים שהתרכזו בעיירה בשל היותה מרכז אדמיניסטרטיבי ומדיני, מתחילים לעזוב אותה בחתירה אחרי מקורות־פרנסה אחרים. הם מתפשטים ומתישבים בישובים הסמוכים מסביב לדרכי־המים שהיו עורקי־תחבורה עיקריים של תקופה זו, והקראים מתרכזים יותר בעיבוד אדמותיהם.

הירידה הכלכלית גרמה גם לערעור שלום־הבית שבין בני הלאומים שבעיר. שוב חידשו הקראים בתנופה את מלחמתם הקשה לנישול היהודים ולגירושם מהעיירה. ברם, גם עם הטטרים אין הקראים חיים בשלום. כך על־כל־פנים מסתבר ממכתבו של הוויאֶבודה הטרוקאי (1567) לממלא־מקומו בענין תלונתם של הקראים על הטטרים על שאין הם משתתפים בשמירת העיר ובסלילת כבישים וגשרים. הוויאֶבודה הנמצא בלוצק מודיע לממלא־מקומו בטרוקי על התלונה ומצוה על הטטרים למלא את חובותיהם.

התמורות המדיניות הכניסו את החבל כולו למערבולת של מלחמות וכיבושים. לאחר שלא ידעה העיר כובש זר משך של כמאתיים וחמישים שנה, מאז הנחית ויטולד (ב־1410) לצלבנים את המכה הניצחת ליד גרונוולד, — שוב התחילה בשבילה תקופה ארוכה של מלחמות, מרידות ומסעים צבאיים. הארץ הפכה למדרך־רגל לכל כובש־הרפתקן...

לאחר המרידה של בוגדן חמלניצקי (ב־1648) באצילי פולין, יצא נגדם הצאר הרוסי אלכסיי מיכאילוביץ בעזרת הקוזקים למסע־כיבוש ענקי. הרוסים פשטו על ליטא, כבשו והחריבו את פולוצק, מינסק, ויטבסק וכו׳ ובהגיעם לוילנה (ב־1654) ברח משם הוויאֶבודה — הנסיך רדזיביל — מערבה ועמו רוב יהודי הסביבה, ששמעו על תעלולי הקוזקים ביהודים שבערים הכבושות.

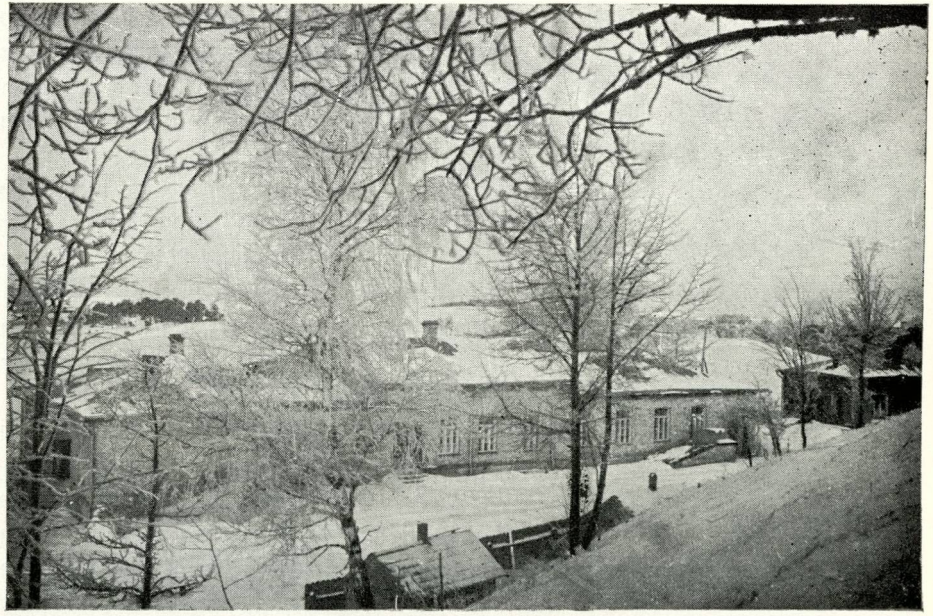
הכיבוש הרוסי

לתקופה זו מייחסים את חורבנם הגמור של מבצרי קייסטוט, שהחריבו הרוסים. כשבע שנים משלו אלה בחבל עד שגורשו ב־1661 על־ידי הגנרל הפולני פאץ. אך לא ארכו הימים וכובש חדש יצא למסעיו: קרל ה־7, מלך שבדיה, עלה על רוסיה והביא הרס וחורבן בעקבותיו. ב־1702 הגיע לחבל וילנה, כבשו

והמשיך מזרחה. אך בסופו נוצח קרל ע"י פטר הגדול (1720, בקרב ליד פולטבה) שגירשו מהארץ והחזיר את מלך פולין — פרידריך אוגוסט — על כנו.

חולשתה של ממלכת פולין והתפוררות שלטונה מבפנים, מבשרות רעות גם לחבל וילנה. ואם אמנם בחלוקתה הראשונה של פולין (ב־1773) לא נפגע ולא שונה מעמד החבל, הרי שוב

בית הספר הממשלתי

הופך הוא למטרת כיבושיה של יקטרינה־השניה, המספחת אותו ב־1795 לממלכתה. מהוויאָבודסטבות של וילנה וגרודנה מורכבת עכשיו ה„גוברניה" הליטאית, וטרוקי מקבלת מעמד של עיר־ראשה במחוז בעל אוכלוסיה של כ־20 אלף תושבים. גורלה של טרוקי, כגורל חבל וילנה כולו, תלוי, איפוא, מעתה במאורעותיה ובקורותיה של האימפריה הרוסית, בעליותיה ובירידותיה. החבל עצמו איבד כל השפעה על ענייניו ואיננו עוד אלא „כלי" פסיבי על לוח־השחמט של שליטי העולם.

אותה תקופה מתרחשים מאורעות כבירים בחלק אחר של העולם, ואין להעלות על הדעת כי השפעתם תורגש גם כאן, בבירה שירדה לדרגת עיר־מחוז ובממלכה שהפכה לפרובינציה. הימים הם ימי המהפכה הצרפתית ומלחמת נפוליאון— אלכסנדר הראשון. וזה האחרון, אף שהצטרף לבריתם של מלכי אירופה נגד נפוליאון ואף שספג מכות, הצליח לכרות עם נפוליאון חוזה־שלום נוח מאוד לרוסיה. בחוזה שנחתם בפגישת שני הקיסרים על הנימן ליד ממל, הסכים נפוליאון להתפשטותה של רוסיה במזרח־אירופה ואף הציע לאלכסנדר לחלק את כל אירופה ביניהם. נדמה היה כי ידידות זו תמנע מוראות המלחמה מיושבי ליטא. אולם ה„פלירט" בין נפוליאון ובין הפולנים העלה בלב אלכסנדר את החששות לקיומם פולין על־ידי נפוליאון. היחסים הלכו והחמירו, והביאו לפלישת נפוליאון לרוסיה ב־1812 ולכיבושו המהיר של חבל וילנה בידי הצרפתים. הכיבוש הצרפתי הביא צרות רבות על כל החבל. צבא נפוליאון היה תלוי באספקתו במקורותיה של הארץ הכבושה, העניה מטבע בריאתה והמרוששת ממלחמות קודמות. אפס, גם הנסיגה לעבר מערב, לאחר מפלת נפוליאון בקרב

שליד הברזינה, לא הביאה טובה לארץ: גם צבא ניגף וקופא מקור זקוק היה להלבשה, לאוכל ולתחבורה, — שנלקחו מתוש־ביה בחוזק־יד.

נסיגת נפוליאון שוב מסמנת סופה של תקופה, תקופה של סער ולחץ, מלחמות וכיבושים. מתחילה תקופה חדשה של שקט, בטחון ושלום — אמנם השקט והשלום של בית־סוהר גדול בו כלוא עם־ליטא יחד עם עמים רבים אחרים, בלי הזכות לקבוע את גורלו ולהשפיע על עתידו... למעלה ממאה שנה — עד מלחמת־העולם של 1914 — נמשכה תקופה זו של שקט חיצוני, בלי שיופיע כל אויב וכובש זר בגבולותיה.

המרד הפולני הראשון של שנת 1830 והשני של 1863 לא היה רישומם גדול בחבל־ארץ זה, אף כי הדם העמום של מאורעות אלה הגיע גם לדורות מאוחרים וספר סיפרו הזקנים של העיירה על אצילים פולנים שהיו מתחבאים ביערות ולפעמים באכסניות של יהודים מחמת הקוזקים הרודפים אחריהם...

השינויים האדמיניסטרטיביים שהכניס השלטון הרוסי בארץ, השפיעו אך במעט על טרוקי ועל מעמדה, ולא היה זה לא מעלה ולא מוריד שה„גובֶרניה הליטאית" שנוסדה ב־1796 ושכללה את הווֹיאֶבוֹדסטבוֹ הוילנאית־גרודנאית (והטרוקאית, כמובן) מתחלקת ב־1818 לשתי גוברניות — הוילנאית והגרוד־נאית.

טרוקי נשארה קשורה לווילנה בחלוקה הבאה (1842) כשמווילנה נגזר חבל־ארץ לשם ייסוד הגוברניה הקובנאית ובווילנה מתישב גנרל־גוברנטור השולט על כל שלוש הגובר־ניות: הקובנאית, הגרודנאית והווילנאית, המשתייכות כולן יחד ל„חבל הצפוני־מערבי". יצירת ה„חבל הצפוני־מערבי" הנחיתה מכה אחרונה לפרסטיז'ה של טרוקי — כבירתה העתיקה של ליטא.

ה„חבל" שהיה מורכב מאדמות ליטא ורוסיה־הלבנה, לא נוצר אלא כדי להשכיח את השם „ליטא" שהושמט, מכאן ואילך, מכל שימוש מדיני ואדמיניסטרטיבי ולא נשאר לו זכר אלא ברשימה הארוכה של תארי הצאר: „הנסיך־הגדול של ליטא".

מסתבר, שהמציאות והחיים חזקים מכל התחבולות המדי־ניות. השם לא נשכח על אף מאת שנות הדיכוי והרדיפות שהשפיע המשטר הצארי על ליטא. ואך משהותרה הרצועה והורד המשטר המדכא, ב־1917, — שום נתעוררה ליטא לתחיה והקימה מחדש את חייה הלאומיים. אולם התהפוכות המדיניות שחלו בחבל־ארץ זה בתקופה שבין שתי מלחמות־העולם, גרמו לכך שטרוקי לא נכללה בגבולות המדינה הליטאית שקמה לתחיה, ורק ההסדר שלאחרי מלחמת־העולם השניה הביא לסגירתו של המעגל ההיסטורי ולהכללתה של העיר יחד עם וילנה בתחומי המדינה הליטאית.

צבי הסדאי / הנס לא קרה...

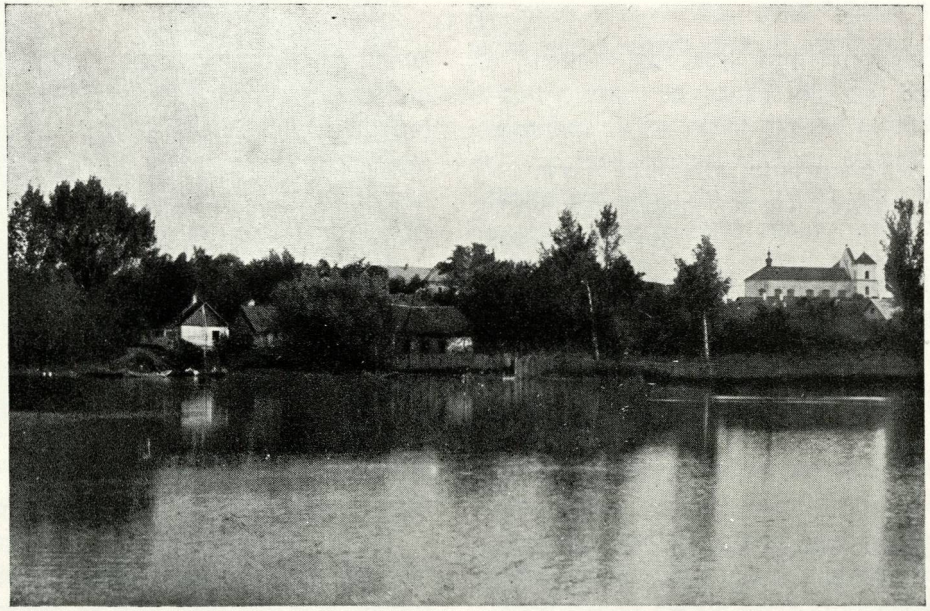
קשה לתאר שקהילת יהודי טרוקי אינה. כחיים ניצבים הם עדיין לפנ׳, האנשים התמימים והישרים, על חייהם, הליכותיהם והרגליהם. שקטים ומלאי אמונה ובטחון היו, שבטרוקי שלהם לא יאונה להם כל רע... כי אליהם ולעיירתם לא יבוא צר ואויב... וגם הוכחה לכך היתה להם: הרי תמיד ניצלו מרוצח זה או אחר, ופוגרום — חס וחלילה — לא היה אצלם בדומה למקומות אחרים... ביחוד ידעו לספר על מקרה במלחמת־העולם הראשונה, שגוי אחד נדבר עם חבריו והתארגנו לרצוח יהודים ולשדוד את רכושם, אך כשאלה באו לשעה המיועדת והגוי הלך לאסוף לרפת את פרתו שהיתה במרעה, — פגע בו רסיס והרגו... מובן, שחבריו ראו בזה אות מהשמים כי אסור להרוג ביהודים — ולא ביצעו את מזימתם. וגם בני־העיירה וביחוד היהודים ראו בזה נס.

ועוד ועוד ידעו בעיירה לספר על מקרים שקרו והיו, והכל משמש סימן שיש אל בשמים — „והוא ישמרנו״.

ואולי היתה אמונה זו טבועה בהם, בגלל טבע המקום והנוף המיוחד של העיירה. המים מסביב לעיירה יצרו כעין טבעת־בטחון (טרוקי היתה מוקפת מים משלושת צדדיה) והאיים שבתוך האגם היו כאילו סמל חי; איך יכול גוף להתקיים כשהוא גם מוקף מכל צדדיו, לאו־דוקא ידידים, אלא רק באמונה ובטחון שהמים לא יציפו אותו... גם החורבות והשרידים שעמדו שנים ויובלות מול תהפוכות הזמן, ארמונות ומבצרים של מלכים ורוזנים, ששמותיהם כמעט ונשכחו, דיברו באותה שפה של זכר־עולם וקיום־עולם. והיהודים, כבני עם־הנצח, ראו אולי נס נוסף גם בתופעת הקראים, שלחמו 400 שנים תמימות למען גירוש היהודים מטרוקי ובעצמם הלכו הלוך והתדלדל, הן במובן מספרי והן במובן פיסי, ולעומתם היהודים גוברים ופורצים כשהם בריאים ברוח ובנפש, מקיימים קשר הדוק עם הכלל היהודי, הן ע״י הציונות, והן ע״י תנועות עולמיות אחרות.

כל זה, כאמור, נטע ביהודי העיירה הרגשה שעל אי שקט ובטוח הם חיים, ולא שעו לאותות מבשרים רעה ומות. וכך, באמונתם התמימה והעמוקה, היתה בהם יד המרצחים, שהרגה ולא חמלה — טף, זקן ונשים, הורים על ילדיהם, ילדים על הוריהם, באמונתם שגם הפעם יקרה נס, אך הנס

לא קרה — ויהודי טרוקי היקרים, דבוקים אחד לשני וקשורים קשרי־גורל, „מות ציבור מתו״ ובקבר־אחים נטמנו, כך שלא היה גם היחיד שיאמר „קדיש״ אחריהם. כי יתום־יחיד לא נשאר אלא יתום־כלל. ו„קדיש״ זה שיאמר עם ישראל על ששת מיליון טבוחיו — יצרור גם את נפשות יהודי טרוקי בצרור הזכרון שלו לעולמי־עד.

האגם בין הערביים

צרור זברונות / הרב ר׳ נחום פרצוביץ

בואי לכתוב זכרון בספר לאנשי עיירתנו, רעדה תאחזני בהיזכרי כי כל אלה היקרים לנו הם כבר בעלמא־דקשוט, במחיצה שאין כל בריה יכולה לעמוד בה, במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים — ומי אני שאוכל לספר ולתאר משהו מדמויותיהם למען יהיו לנו לזכרון? בכל־זאת אנסה לתת תיאור זעיר מתקופתה האחרונה של עיירתנו לפני מלחמת־העולם השניה ולאחריה.

משניגש אני לתאר במקצת את המצב הרוחני של עיירתנו, חושבני לנכון כי היתה זו זכותו של אבי־מורי זצוק״ל, שכיהן בתור רב בעיירה משנת תרפ״א עד הסוף המר בערב יוה״כ תש״ב, כי מצב הדת היה משביע רצון. שכן השקיע כל כוחותיו בהעמקת האמונה והחדרתה ושמירת מצוות התוה״ק בין יהודי העיירה. תודות לו ביחוד נתקיים שם בית־ספר דתי בשם „חורב״ וכמה מנערי העיירה היו אחר־כך לתלמידי־ישיבות מצוינים. אחדים מהם אזכירה בשמותם לזכרון:

הרב ר׳ אריה־ליב ב״ר אברהם־אבא מלץ ז״ל, הי״ד, היה חתנו של הנכבד המופלג רב יצחק שטרז ז״ל, הי״ד, ממצויני ישיבת־ראדין, שכמה שנים היה רב בישיבות בעיירות שונות בפולין;

הרב ר׳ צבי מלץ, אחיו, שהשתקע בעיר סקערזשיסק בפולין וניהל שם ישיבה, היה בקי בש״ס ופוסקים כאחד הגדולים;

הרב ר׳ ישעיה הכהן בן אריה־ליב ז״ל, הי״ד, היה ממצויני ישיבת־מיר ומוסמך להוראה; נשתקע בעיר אניקשט בליטא עם פרוץ המלחמה.

מר אליהו בר׳ הלל מושביצקי ז״ל, הי״ד, למד בישיבת־מיר בקיידאן ואחר־כך בקראקא, היה מפורסם כעילוי מצוין וירא־שמים גדול.

אחשבה לנכון להזכירם במיוחד כפאר עיירתנו. תהי נפשם צרורה בצרור החיים.

מלים מספר על ביה״ס „חורב״, הנזכר לעיל. הקמתו של הבנין חלה, כמדומני, בשנת תרצ״ו, וכיון שמגלגלין זכות ע״י זכאי, יש להזכיר בזה, כי נכבד העיר ר׳ שמעון קוטץ ז״ל, הי״ד, ביקר באמריקה בחורף תרצ״ה ובשובו הביא עמו נדבת יוצאי עיירתנו בארצות־הברית כיסוד להקמת בנין לבית־הספר. ע״י זה גם נתעורר אאמו״ר זצוק״ל לעשות תעמולה בין תושבי העיר עצמה והם השתתפו בממונם בעין יפה ובשמחה, כדי

להקים בנין בחצר בית־הכנסת שישמש כבית־ספר לילדי העיירה.

ועוד זוכרני את השמחה שהיתה בבית־הכנסת בין המת־פללים בליל ש״ק בהיוודע להם כי ביום ו עש״ק נחתם הקנין על אותו בנין. לדאבוני איני זוכר בפרוטרוט את ראשי המת־עסקים בענין, אך כשנגמר הבנין ונחנך — ערכו חגיגית את חנוכת בית־הספר בהשתתפות כל אנשי העיירה (הטקס פורסם בעתון „דאָס וואָרט״ שיצא בוילנא).

בית־הספר נתקיים עד לכיבוש העיירה ע״י הרוסים, שלקחו אז את הבנין לרשותם. משמסרו הרוסים ביום א׳, י״ד מרחשון ת״ש את וילנא ואגפיה לליטא, זכתה שוב עיירתנו, לזמן קצר, להיות אכסניה לתורה. לליטא עברו, אותו זמן, כל הישיבות הגדולות שהיו בפולין המזרחית־צפונית (בגלל רדיפות הדת ברוסיה), ביניהן ישיבת „אהל תורה״ מברנוביץ בהנהלת הגאון ר׳ אלחנן וסרמן זצוק״ל, הי״ד, עם יותר ממאתיים תלמיד. ועוד זכור יפה המחזה הנהדר שתושבי העיר קבלו את אלה בזרועות פתוחות, סידרו לכולם חדרי־שינה ודאגו למחיתם. ובכלל היה נעים לראות את ביהמ״ד של עיירתנו כשהוא מלא מפה לפה תלמידי־ישיבה היושבים יומם ולילה ולומדים תורה.

אכן, אותה ממשלה ליטאית התנכלה לישיבה בטרוקי, ברצונה לשכן בבנין את משרדי ממשל־המחוז, אלא ששתדלנים יהודים דחו את הגירוש מיום ליום. אולם משכבשו הרוסים את ליטא פרסמו גזירת גירוש הישיבה משך ימים אחדים — זה היה בימי בין־המצרים, כמדומני, לאחר ר״ח אב, וראשי

חנוכת בית הספר שנבנה בשנת תרצ״ה

הישיבה וכל תלמידיה הוכרחו להעביר משכנם לסימילישאק הסמוכה — באין ברירה אחרת.

* * *

בציירי דמויות אנשי עיירתנו לנגדי רואה אני אותם כאנשים מעולם שכולו טוהר, אמונה ויראת־שמים. במיוחד הצטיינו במידות תרומיות, מה שנוגע ליחסים שבין אדם לחברו;

לא היו ביניהם כמעט כל תרמית וכל מריבה, ועד היום כשנפגשים עם יוצאי־טרוקי, מרגישים בהם אותן מידות יפות. גם אהבתם לציון היתה מיוחדת במינה וכולם היו חדורי שאיפה לעלות לארץ ולהיאחז בה. אכן, רבים גם עלו בעה״ש לפני השואה, וזה לא היה מתוך שיקולים מדיניים כבימינו, אלא מתוך רגש יהודי טהור, שארץ־ישראל היא להם ארץ חמדה, ארץ שעיני ה׳ אלקיך בה.

תועלת זכרון אנשי עיירתנו תהיה בהמשכת דרכם ובשאיפותיהם, הספוגות אמונה ויראת־שמים ושמירת מצוות התורה על אדמת הארץ, ובזה נזכה כולנו לגאולה שלמה.

ד"ר ישראל קלויזנר / לתולדות התנועה הציונית בטרוקי

קשרים בין העיירה טרוקי ובין הישוב בארץ־ישראל, הנקרא „הישוב הישן", היו ודאי דומים לקשרים של עיירות אחרות בליטא. רבנים ולמדנים מערי ליטא ועיירותיה עלו לעת־זקנה לארץ־הקודש והיושבים בגולה תמכו בהם באמצעות „כולל וילנא וזאַמוט". בנו של הרב בטרוקי ר' צבי, ר' שמואל סאַלאַנט, עלה לא"י בשנת ת"ר (1840) בגיל צעיר, בן 24. הוא נתמנה בראשונה לדיין בירושלים, ויצא בשנת תר"ח בשליחות הפרושים, תלמידי הגר"א, לליטא, רייסן, זאַמוט ופולין לאסוף כספים בשביל הכולל.[1] ר' שמואל סאַלאַנט נתמנה בשנת תרל"ח (1878) לרב ראשי של האשכנזים בירושלים ובכהונה זו שימש עד יום מותו בשנת תרס"ט (1909). בן 94 היה במותו.

בתקופת „חיבת ציון", המתחילה בשנות תרמ"א—תרמ"ב, היו בטרוקי חובבי־ציון, אולם אגודה מאורגנת של „חובבי ציון" לא היתה. בטרוקי ישב בראשית שנות השמונים של המאה שעברה, החובב־ציון הגלהב פנחס שוקיאן. הוא הוזמן כמורה בביתו של אהרן־קדיש קלויזנר. אחד מתלמידיו היה גם בן־אחיו של אהרן־קדיש קלויזנר, הילד יוסף, שהובא מאולקניקי לטרוקי לשם חינוך ולימודים. הילד הזה גדל והיה לסופר עברי ולציוני נלהב, הלא הוא הפרופיסור יוסף קלויזנר.[2]

אגודה ציונית נוסדה בטרוקי בשנת תרנ"ט, ודאי בהשפעתו של הרב הצעיר ר' נחום גרינהויז, שנתקבל קרוב לאותו זמן לרב בטרוקי. היתה זו תקופה של גאות בתנועה הציונית.

אחרי הקונגרסים הציוניים הראשונים נוסדו בכל רחבי רוסיה, במיוחד בליטא, אגודות ציוניות לרוב. טרוקי הצטרפה גם היא לתנועה זו. בועידה הציונית הגלילית, שנתכנסה בוילנה בחודש אב תרנ"ט (1899), לפני הקונגרס הציוני השלישי, השתתף הרב גרינהויז כבא־כוחם של ציוני טרוקי.[3] אגודה ציונית מאורגנת לא היתה, כנראה, אז עדיין בטרוקי, היא התארגנה רק כעבור שנה, בקיץ של שנת תר"ס. אסיפת־היסוד של האגודה נתקיימה ביום ה' באב תר"ס, אולם פעולה

[1] שטר־ההתקשרות אתו בספרו של א. יערי, „שלוחי א"י", עמ' 789—790, ירושלים תשי"א, הוצ' מוסד הרב קוק.

[2] עיין בספרו „דרכי לקראת התחיה והגאולה", אבטוביוגרפיה, תל־אביב, תש"ו, הוצ' „מסדה", פרק ב': אולקניקי וטרוקי, חינוך ישן וחדש.

[3] ארכיון אפל, באוסף דרויאנוב שבארכיון הציוני המרכזי בירושלים, תיק מס' 150.

ציונית נעשתה כבר לפני־כן. כך הפיצו ציוני טרוקי מניות של „אוצר התישבות היהודים" בחודש תמוז תר"ס. השתתפותו של נציג ציוני טרוקי בועידה הגלילית בוילנה מראה, שכבר בשנת תרנ"ט היתה התחלה של ארגון.

באסיפת־היסוד של האגודה הציונית השתתפו בס"ה שמונה אנשים. נבחר ועד־פועל לשנה ונקבעו תקנות לאגודה. לועד־הפועל נבחרו: הרב נחום גרינהויז כיושב־ראש, שלום גולדברג כגזבר וחיים־שבתי קלויזנר כמזכיר. עוד שני חברים פועלים צורפו לועד־הפועל: אלכסנדר צמחזון ושלמה־לייב רוגוב. בין המשתתפים באסיפה היה גם יהושע זבלודובסקי.

התקנות שנקבעו באסיפה, הן, כפי שנרשמו בפנקס החברה ש"ס בידי המזכיר:

„א. למנות ועד הפועל של חמישה אנשים, שהם יושב־ראש, גזבר, מזכיר, ושני חברים פועלים.

ב. על הועד הפועל מוטלת החובה לגבות את השקלים ולמכור אקציות, ולגבות את המניות, ובכלל לקיים ולהוציא לפועל את פקודות הועד הפועל מוילנה ומורשה הגליל.

ג. על הועד הפועל להפיץ את הרעיון הציוני בין כל מפלגות העם ולהשתדל להוסיף חברים לציון, שוקלים ואקציונרים.

ד. על כל ציוני מוטל החיוב לדבר עם מכיריו ולהעירם לתת ידם לציון, וכל ציוני שמביא ארבעה שקלים מארבעה חברים, משיג שם התואר חבר נכבד.

ה. הרשות לועד הפועל למנות להם עוזרים כמה שיצטרך.

ו. פרשת שבת נחמו שייכת לציונים".

ועד האגודה ניגש לפעולה במרץ. הוא מכר לא פחות מ־32 מניות של „אוצר התישבות היהודים", הוא מכר גם קרוב לשבעים שקלים. בסוף חודש אב תר"ס נסע הרב נחום גרינהויז ללונדון כציר לקונגרס הציוני הרביעי. ציוני טרוקי אספו תרומות לכיסוי הוצאות הנסיעה.

בפנקס של החברה ש"ס, שהפך לפנקס האגודה הציונית,[4] נשתמרה רשימת השוקלים בשנת תר"ס. הרשימה מקיפה 69 שוקלים, כלומר כמעט את כל ראשי המשפחות בטרוקי. כדאי לתת כאן את הרשימה בשלמותה, כי היא משמשת כעין מיפקד של העיירה:

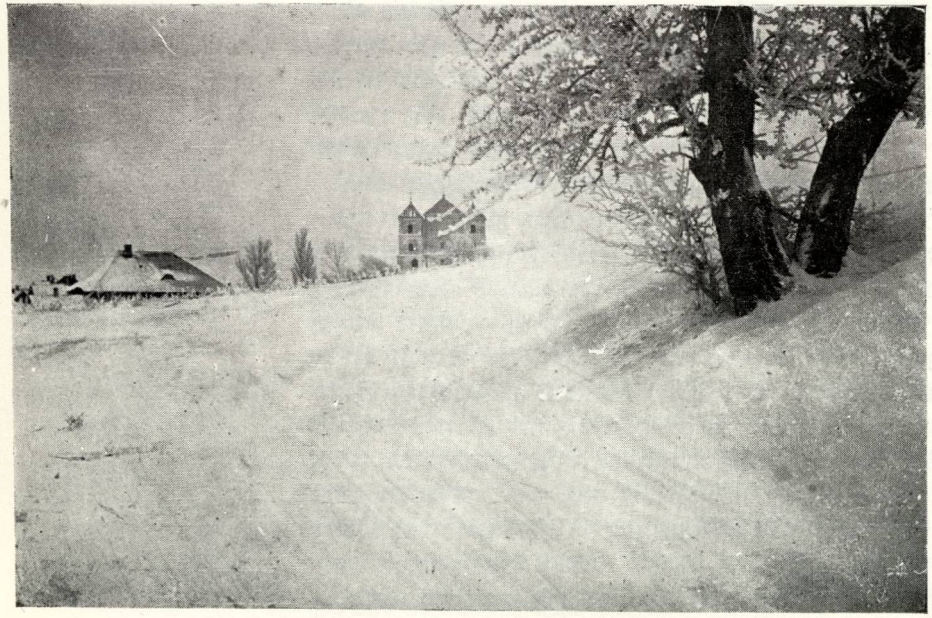
1. הרב נחום גרינהויז, 2. יהושע זבלודובסקי, 3. (שלום) גולדברג, 4. שבתי קלויזנר, 5. אריה קוץ, 6. ר. מילייקובסקי, 7. ר. לאווטר, 8. משה גירשובסקי, 9. אברהם יצחק רבינוביץ, 10. אברהם־שמואל גירשובסקי, 11. אריה לאווטר, 12. חיה־פריידה לאווטר, אשת אריה לאווטר, 13. שמחה הירשפלד, 14. יוסף מינקין, 15. אהרן־קדיש קלויזנר, 16. א. ברוידא, 17. צבי חזן, 18. אריה פיטאנוב, 19 זליג יעבץ, 20. שבח פיינברג, 21. אבא טקאץ, 22. שמעון היילפרן, 23. צמח מילייקובסקי, 24. פנחס פופקין, 25. אברהם פרוחנא, 26. שבתי לייב ויינבלאט, 27. בצלצאל אהרנוביץ, 28. יצחק בן חיים ברודר, 29. אליעזר ברענגלאז, 30. שמואל צבי, 31. יעקב וידצקי, 32. יצחק דוב זילברמן, 33. תודרוס קוויגט, 34. חיים רבין, 35. יקותיאל פודוצייאנסקי, 36. פייבוש רבין, 37. נפתלי

[4] הפנקס הח"ק ש"ס הוא מהשנים תרל"ז—תרנ"ח. הפרוטוקולים והרשימות של האגודה הציונית באותו פנקס הם משנות תר"ס—תרס"א. הפנקס היה שמור בידי המזכיר של האגודה שבתי קלויזנר ונמסר לארכיון הציוני המרכזי בירושלים.

צימבאליסט, 38. אלכסנדר צמחזון, 39. יהושע חזק, 40. חיים אריה גלבורד, 41. ח. קוסטוב, 42. ישראל יעקב כהן, 43. חיים בונימוביץ, 44. זאב שטולייער, 45. שמואל מאיר, זאמיצנסקי, 46. ראפפורט, 47. אברהם שולמאן, 48. אברהם־יוסף גולומב, 49. שלמה לייב רוגוב, 50. יצחק גינזבורג, 51. משה באס, 52. צבי חיים גולדברג, 53. אליהו חיים אפשטיין, 54. משה קוץ, 55. אידל בוכמאן, 56. יצחק ברודר, 57. אליעזר זאנדר, 58. אלתר קאצאנסקי, 59. משה שרל, 60. יהודה ראשקס, 61. אברהם שוב, 62. החזן גיסר. מלבד אלה קנו שקלים: צבי שובין, קרמר, יצחק מאיר, זאב רבינוביץ, ניסן יעקב, כתריאל פטאשניק ואריה קראסנר, אלא שאלה לא סידרו את החשבונות בזמנם.

בחול־המועד סוכות תרס"א, במוצאי שבת, נקראה אסיפה כללית של האגודה הציונית בטרוקי. מכל המוזמנים באו רק עשרים איש, בתוכם חמשת חברי הועד הפועל. לאסיפה באו איפוא: הרב נחום גרינהויז, שלום גולדברג, חיים־שבתי קלויזנר, אלכסנדר צמחזון, שלמה־לייב רוגוב, אהרן־קדיש קלויזנר, יהושע זבלודובסקי, משה גירשובסקי, שמואל מינץ, יצחק־יעקב מילנר, צבי שובין, יצחק־מאיר גיסר, דוב ברענ־גלאז, אלתר רבינוביץ, אריה לאווטר, שמעון היילפרן, צבי גיסר ואורח אחד.

באסיפה הוקראו מכתבים מהמורשה של הגליל, הרב שמואל־יעקב רבינוביץ מסופוצקין. היה ויכוח על ייסוד ספריה, על הפצת מניות של „אוצר התישבות היהודים" ועל חינוך הנוער שעזב את ה„חדר", וביחוד הנוער הלומד אומנות. הוחלט לפתוח את הספריה מיד לאחר שיירשמו 30 חברים ולערוך סטטיסטיקה של הנוער המתבגר כנ"ל. הוחלט גם לגבות את התשלומים

גג בית הכנסת והכנסיה, להבדיל, בחורף

בעד המניות של „אוצר התישבות היהודים" ולחתום על העתון „די וועלט", שיצא אז בוינה. לאחר סגירת האסיפה על־ידי יושב־הראש הרב נחום גרינהויז „שרו הנאספים במקהלה משירי ציון ואחרי היטיבם את לבם הלכו לביתם שמחים וטובי־לב".[5]

[5] שם.

לא נשתמר בידינו המשך הפנקס של האגודה הציונית בטרוקי ולכן אנו מוכרחים להסתפק מכאן ואילך בידיעות מועטות עליה. יש לציין את השפעתו הרבה של הרב נחום גרינהויז על ההתעוררות והפעולה בטרוקי. רק עם בואו לטרוקי נוסדה האגודה והוא היה מנהיגה הרוחני.

הרב נחום גרינהויז היה חובב־ציון מצעירותו. כבר בשנת תרנ"א פרסם מאמר בשם „שילומים לריב ציון", שבו הגן על רעיון חיבת־ציון ועל חברת „חובבי־ציון", שמרכזה היה באודיסה, בפני טענות חוגים חרדיים קיצוניים. הרב גרינהויז הושפע מהשקפות הראשונים לציון, כמו הרב צבי קאלישר ור' אליהו מגריידיץ, והוא סבר כמוהם, שיש לפעול למען יישוב א"י ושהגאולה תבוא בדרך הטבע. הרב גרינהויז דרש שיתוף פעולה בפעולת יישוב הארץ עם החוגים המשכילים, ביחוד עם החלוצים הצעירים. החלוצים האלה הם נושאי דגל רעיון רם ונישא בחרוף נפש ורוח ל„טובת עמם בזה ובבא". הרב גרינהויז הביע את תקוותו, שצעירים אלה, ששבו לא"י, יחזרו למוטב וישמרו מצוות.

בשנת תר"ס יצא הרב גרינהויז להגן על התנועה הציונית בפני התקפות „הלשכה השחורה", שהתרכזה בקובנה. חרדים קנאים, שהתנגדו לציונות, פרסמו אז ספר „אור לישרים" ובהם גילויי־דעת של רבנים מפורסמים אחדים נגד הציונות. הרב גרינהויז, שהיה חתנו של הרב הוילנאי הישיש ר' שלמה'לי הכהן, פרסם ב„המליץ" (גליון ס"ה) הודעה בשם חותנו ובשמו שלו נגד הספר המדובר.

אותו זמן התחיל הרב שמואל־יעקב רבינוביץ מסופוצקין לאסוף מרבנים אוהדי הציונות גילויי־דעת בדבר תמיכתם בתנועה. הרב נחום גרינהויז הצטרף אליהם.[6] על חוזר אחד, שנשלח בוודאי ע"י הרב מסופוצקין ושהופץ בין רבים וחרדים, חתומים הרב י. י. ריינס, הרב אפרים דובער לאפ מוויאָרז'בו־לובה, הרב גרינהויז והרב פנחס רוזובסקי משוונציאני.[7] הרב של טרוקי היה, איפוא, אחד המגינים הראשיים של התנועה הציונית ברוסיה.

הרב גרינהויז, מפעילי הציונות הדתית, היה גם ממייסדי „המזרחי" ותפס מקום ראשון בתנועה זו ליד הרב י. י. ריינס.[8] הוא השתתף בועידות־היסוד של „המזרחי". בועידה העולמית הראשונה של „המזרחי" בפרשבורג בשנת תרס"ד הרצה על עבודת ההתיישבות בארץ־ישראל. בהרצאתו אמר, בין השאר: „אנו צריכים להלהיב את לבבות צעירינו ולהכניס בתוכם את התשוקה לעלות ולכבוש את הארץ בעבודה".[9] הרב גרינהויז נבחר למרכז העולמי של „המזרחי", שמושבו היה בלידה.

הרב נחום גרינהויז השתתף בקונגרס הציוני הששי (בשנת 1903) והיה מאומרי „הן" בזמן ההצבעה על תכנית אוגאנדה.[10] בזמן הבחירות ל„דומה" (אסיפת־הנבחרים) הרוסית בשנת 1907

---

[6] המאמר הובא בשלמותו ב„ספר המזרחי", ירושלים תש"ו, בהוצ' מוסד הרב קוק, עמ' ס', במאמרו של הרב מיימון, „תולדות המזרחי והתפתחותו".

[7] החוזר בארכיון הציוני המרכזי בירושלים.

[8] עיין ב„ספר המזרחי" הנ"ל, במאמרו של הרב מיימון (פישמן), עמ' ס"ג.

[9] שם, עמ' קמ"ז—קמ"ח.

[10] פרוטוקול הקונגרס הציוני הששי, עמ' 223—228.

היה הרב נחום גרינהויז אחד משׁשׁת הציונים, שנבחרו להיות „בוחרים" (הבחירות התקיימו בשׁתי דרגות).[11]

הרב גרינהויז היה בלי־ספק תופס מקום חשׁוב בתנועה הציונית הדתית, ואכן חשׁב הרב ריינס שׁהרב גרינהויז הצעיר ימלא את מקומו וימשׁיך את העבודה, אולם רב רך בשׁנים וגדול בתורה זה נפטר בלא עת בשׁנת 1914.

*

על האגודה הציונית בטרוקי נשׁתמרו, כאמור, ידיעות מעטות. כך ידוע, שׁבשׁנת תרס"ח נשׁלחו מטרוקי בעד שׁקלים בסה"כ 5 רובלים.[12] כנגד זה נאסף בטרוקי בשׁנת 1909 סכום של 31.50 רו"כ למען הקק"ל.[13] אם נשׁוה את הסכום הזה לסכום שׁתרמה העיר הגדולה וילנה באותה שׁנה, סך 529 רו"כ, נראה שׁטרוקי תרמה סכום ניכר. לאחר שׁהתחילו רדיפות מצד השׁלטונות הרוסיים נגד התנועה הציונית, נשׁתתקה בערים ועיירות רבות הפעולה הציונית. הועד הגלילי בגרודנה בהנהלתו של לייב יפה עורר את האגודות בליטא לפעולה. בשׁנת תרע"ג שׁלח הועד הגלילי לטרוקי עשׂרה מכתבים בזה אחר זה, אולם לא קיבל כל תשׁובה. הועד הגלילי חשׁב אגודה כזאת לבטלה.[14] יש להניח, שׁהאגודה בטרוקי בטלה לאחר פטירתו של הרב גרינהויז.

אם כי האגודה הציונית חדלה לפעול, הרי הציונים בטרוקי לא חדלו להתעניין בתנועה ולעשׂות פעולות חשׁובות בשׂדה החינוך. פעולה כזאת היא יסוד בית־ספר עברי בטרוקי בהנהלת מורים מודרניים. מייסד בית־הספר היה מר חיים־שׁבתי קלויזנר הנ"ל והמורים הראשׁונים מר יעקב פריינד (כעת בארה"ב) ומר פילווינסקי (אח"כ מנהל גמנסיה עברית בליטא, נרצח ע"י הליטאים, הי"ד). בית־ספר זה חינך דור שׁהיה חדור רוח ציונית ועברית. חלק מהנוער הזה עלה ארצה בעליה השׁלישׁית ומשׁך אחריו את הוריו וקרוביו. רבים מיהודי טרוקי עלו ארצה וניצלו מהשׁמדה הודות לרוח הציונית שׁשׂררה בעיירה.

[11] מכתב מהועד הציוני המרכזי ברוסיה אל נשׂיא הועד הפועל הציוני, ד. וולפסון, מיום 29.9.1907. תיקי המשׂרד הציוני בקלן, בארכיון הציוני המרכזי 22/4 ב־1

[12] בתוספת ל„דאס יודישע פאלק", גל' 18, משׁנת 1908.

[13] דו"ח, שׁנמסר ע"י מורשׁה הקק"ל ברוסיה הד"ר י. צ'לנוב (חוברת), פטרסבורג תרע"א.

[14] ארכיון הועד הגלילי בגרודנה, בארכיון לייב יפה שׁבארכיון הציוני המרכזי, תיק מס' 6. על התנועה הציונית בליטא עיין במאמרי בקובץ „ליטא", שׁיצא לאור ע"י איגוד יוצאי ליטא בישׂראל.

שמשון קאהאן *

אַ טראָקער באַלאַדע

וועז די אָזיערע האָט שוין אָפגעבליט,
און בלאַסער ווערט איר גרינקייט, —
נעמט די טראָקער לבנה שפּינען אַ ליד
מיט אַ זעלטענער ווייסער דינקייט.

און ס׳צעשפּרייט זיך דער ניגון דינער פון דין,
ווי געצויגן פון זילבערנע פלייטן;
פון הימלבלאָ איבער וואַסערגרין —
אויף סאַמעטענע בייטן.

זיצט אין גאָרטן חנניה דער קאַראַאים,
צו דער ערד דעם קאָפּ געבויגן;
קוקט ער ווי די אוגערקעס וואַקסען לעם אים,
ממש פאַר זיינע אויגן.

גייט משה־מענדע אין גאָרטן אַרויס,
באַטראַכט ער זיין אייגענעם שאָטן:
„וועדליג ס׳לייכט די לבנה ווייט און גרויס —
וועלן אוגערקעס הייער געראָטן.

הויבט יעדער פון זיי אויף דאָס געזיכט
צו דעם הימל דעם ווייטן און ברייטן —
און זיי טאַנצן פאַר פריידּ אַנטקעגן דעם ליכט,
וואָס ציט זיי דאָס ברויט פון די בייטן.

קריכט דער ציגיינער גנבענען היי
אויף אַ פויערשן הויכן ביידעם, —
זעט ער: אין גערטנער שאָטענס צוויי
טאַנצן אַרום ווי די שדים...

זעצט ער זיך גיך אויף זיין גראָען גראַי *
און יאָגט צו זייגע געצעלטן,
קוקט די לבנה אויף אַלעמען דריי —
און שווימט אָפּ צו ווייט־ווייטע וועלטן...

* משורר, יליד טרוקי, שנרצח בימים הראשונים לכניסת הנאצים בוילנה.

די אוגערקעס בליען ביים לבנה־שיין...
(אַ טראָקער גלויבענויש)

* אויף ציגיינעריש — פערד.

הדואר בטרוקי / אברהם קוץ, אינג׳

בית עשוי עץ, בן קומה אחת, לכאורה בית ככל הבתים המובילים לפאַרק העירוני המפורסם, אך לגבי תושבי טרוקי היהודים, שבילו שם בפרק־הזמן שבין שתי מלחמות־העולם — היה זה לא בית סתם, אלא מ ו ש ג. לבית זה היתה משמעות מיוחדת במינה, אפשר לומר — ס מ ל למצבה של העיר.

טרוקי לא הצטיינה אף פעם בעושרה, ובמבנה הכלכלי שלה היתה דומה בדרך־כלל לשאר הערים והעיירות שבסביבה. הישוב היהודי הקטן היה רובו עסוק במסחר ובמלאכה, והתעסוקה הספציפית היחידה שהיו מתעסקות בה כמה משפחות יהודיות, היה ענף־הדיג, שטופח מזה דורות ושהיה עובר בירושה מדור לדור. ענף כלכלי שני היה גידול ירקות, בעיקר מלפפונים, ע״י חלק קטן מהתושבים היהודים, בדומה לרוב עדת הקראים במקום.

לאחר המלחמה העולמית הראשונה, ולאחר המלחמות ה„מקומיות״ בין ליטא לפולין ובין פולין לברית־המועצות (בשנת 1920), כשהגבולות הותוו סוף־סוף, — נמצאו תושבי טרוקי לפתע מנותקים מצד צפון־מערב — מרחב־המחיה הטבעי שלהם, כל הסביבה שהיתה לפני המלחמה שייכת מבחינה אדמיניסטרטיבית לטרוקי ותלויה בה מבחינה כלכלית — סופחה למדינת ליטא.

והניתוק היה שלם ויסודי, שכן לא היו יחסים דיפלומטיים בין פולין לליטא עד שנת 1938, ולכן לא היה גם שום מגע כלכלי־מדיני וחברתי־תרבותי בין שתי המדינות וגם בין יושבי הגבולות. המצב הגיע לפעמים לידי גיחוך: תייר מחו״ל שהיה בא לפעמים לטרוקי ורוצה היה לעבור לליטא, מרחק של 20—15 ק״מ מעבר לגבול, — היה עליו תחילה לנסוע לפרוסיה המזרחית או ללטביה — מרחק של מאות קילומטרים, ומשם חזרה לנקודה שליד הגבול — שטח שאפשר היה להגיע אליו בדרך ישירה בזמן של 3—2 שעות ברגל...

וכיון שכך, נתן הניתוק הנ״ל את אותותיו בכלכלה. מקורות הפרנסה נתדלדלו לאט, הנוער חדל למצוא אחיזה של ממש במקום, והגיע לידי מסקנה שעליו לחפש את עתידו מחוץ לגבולות טרוקי.

חלק מהנוער וגם כמה משפחות עברו לליטא לפני שנקבעו הגבולות באופן סופי; לאחר זמן התחילו לעזוב את העיירה גם אחרים — אחד־אחד, שנים־שנים — זה לארצות־הברית וזה לברית־המועצות. ובשנת 1923 התחילה העליה לארץ־ישראל, שנמשכה בלי־הפסק והביאה לחופיה כמה וכמה של בני טרוקי, — מספר ניכר באופן יחסי למספר הכללי של תושבי העיירה. מאידך נמשכה טיפין־טיפין ההגירה לארה״ב וגם לכמה ארצות אחרות.

קן החסידות

מובן שיוצאי טרוקי מעבר־לים השתדלו במשך כל הזמן להעלות אליהם את אחיהם, אחיותיהם והוריהם. ואכן, בשנים האחרונות עבר מרכז־הכובד של האוכלוסיה מטרוקי אל מעבר־לים. הקשר בין טרוקי ובניה היה מעכשיו — חליפת מכתבים, גשר של נייר, ואין פלא שבית־הדואר בטרוקי הפך לראש־גשר לכל יוצאי־טרוקי בעולם הגדול.

במשך הזמן גדלה תלות התושבים בקשרים משפחתיים ובעזרה חמרית מבחוץ, והמצב התפתח והלך בכיוון זה; כך שברבות הימים ראה רוב האוכלוסיה היהודית בטרוקי במכתבים ובמשלוחי־כסף שהגיעו לעיירה כעין תקוה יחידה לקיומם ולכן טבעית היתה ההתענינות הגדולה בדואר שהגיע יום־יום העירה.

בוקר־בוקר היה מובא שק הדואר מתחנת־הרכבת לנדברובה בלוית פקיד ממונה, לראשונה בעגלת־הדואר ואח״כ בכרכרה, ולבסוף באוטובוס; וכשהיה עובר פקיד־הדואר בשעה הקבועה ברחוב עם המטען — היו הצעירים והצעירות עוזבים הכל ומתחילים לנהור למשרד־הדואר כדי למהר ולהוודע אם יש מכתב או אין.

הזמן עשה את ההרגל לטבע, ואם רצית למצוא את מישהו בשעה שלפני הצהרים בין 12—11, — יכולת להיות כמעט בטוח שהוא נמצא בבית־הדואר, ב מ ר כ ז.

המעניין בדבר שיכולת לראות בין המבקרים גם כאלה שאף פעם לא קיבלו מכתב אלא היו נמשכים עם הזרם...

מזג־האויר לא הפריע. הן ביום־קיץ לוהט והן ביום־גשם סגרירי היתה החבורה הצעירה מתאספת בחדר־הקבלה של בית־הדואר כדי לצאת ידי חובה — לגשת לפקיד ולשאול אם יש משהו בדואר.

מובן שרבים עשו זאת בעיקר כדי להפיג את השעמום. כאן היתה הזדמנות להיפגש, לשמוח לכהפ״ח עם אחרים... וכך היה הנוהג יום־יום, שבוע־שבוע, עד שביום בהיר אחד הגיעה למי־שהו הודעה שעליו להתכונן לדרך, שזכה לצאת לעולם ולהתחיל בחיים חדשים. — —

ימיה האחרונים של טרוקי

(מתוך הספר „ליטע" שיצא לאור בארצות־הברית, קטע מרשימתו
של יעקב ספירשטיין מויסוקי־דבור)

בימים אלה [שלהי אלול תשי"א] נקראו לטרוקי לאסיפה כל „זקני" הכפרים שבסביבה בראשותו של מושל מחוז וילנא הגרמני, וולף. באסיפה זו נחרץ גורלם של יהודי טרוקי: ראשי הכפרים חתמו על עקירתם והשמדתם של יהודי המקום והסביבה.

עשרה ימים החזיקו בטרוקי את היהודים מויסוקי־דבור, הנושישוק, טרוקי, אולקניק, רודזישקי, לייפוני ולנדברובו — כאלפיים וחמש מאות יהודים. בימים הראשונים נתנו להם רשות ללקט ולחפור תפוחי־אדמה בשדות הסמוכים. אותו פרק־זמן היה זה מזונם היחיד, אולם אחר־כך אסרו עליהם גם זאת, ומיום ששי עד יום שלישי, ערב יום הכיפורים, לא ניתן להם שום דבר־אוכל ואף לא הורשו לקנות שום מזון. עדי־ראיה מסרו שבמשך אותו זמן מתו רבים ברעב.

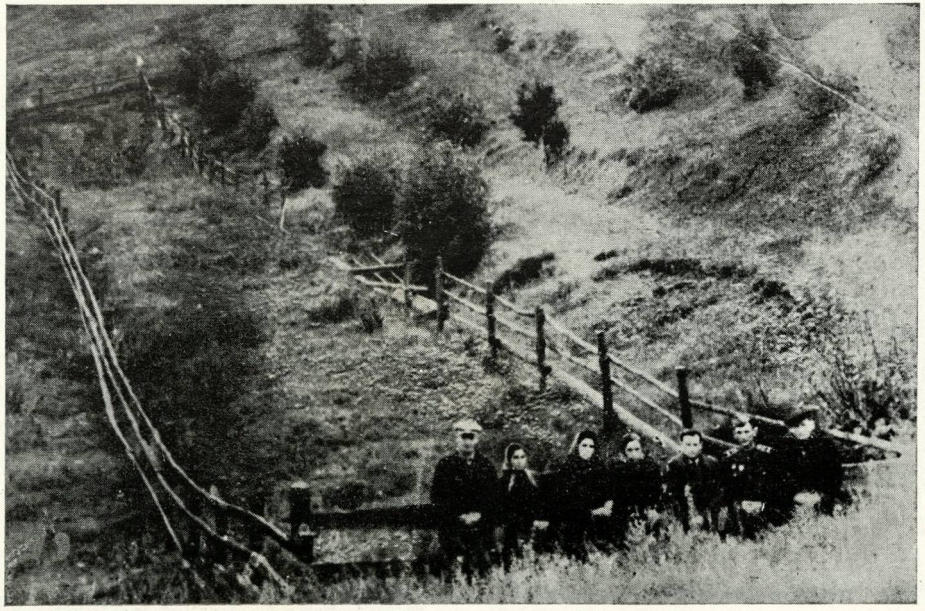
ביום שלישי, ערב יום־הכיפורים, הגיעו שלושים ליטאים שיכורים, אספו את כל הגברים והובילום אל הבורות שנחפרו. אחר־כך הובילו את הקבוצה השניה — נשים, ולבסוף הקבוצה השלישית — ילדים. את דרכם האחרונה קשה לתאר, העמידו את כולם ליד הבורות וקראו בפניהם את הפקודה הרצחנית והברברית של היטלר: כל היהודים נידונו להשמדה ביריה.

לאחד מהאומללים ניתנה רשות לומר את דברו האחרון. דיבר אשר מילר מויסוקי־דבור. הוא הוקיע את מעשה־הרצח הנורא והאיום שמבצעים לגבי היהודים על לא עוול בכפם, וקרא בקול: „אנו חפים מפשע ובעד דמינו הנקי תשלמו אתם הרוצחים ביוקר, עוד יימצא מישהו שינקום את דמינו". עם זה ביקש שיירו בו לראשונה.

הרוצחים השיכורים התנפלו אז על האומללים, הכום וירו בכל שנפל לידם.

עם ביצוע מעשה־הרצח נתרתח בהם הדם עוד יותר והם זרקו את ההרוגים והפצועים יחד לתוך הבורות, שיסעו את הילדים והלמו בפטישים על ראשיהם. לסוף כיסו את הבורות עפר. ממעמקי האדמה עוד נשמעה משך זמן רב אנחת הקבורים. קילומטרים מסביב נשמעו הקולות והיללות של המעונים מטרוקי בעיצומו של ערב יום־הכיפורים.

יירשם הדבר המזעזע בתולדות הימים, שבתוך העיר טרוקי וממנה קיבלו היהודים לפני 530 שנה הזמנה לבוא לליטא ולעזור בפיתוח הארץ, ובעיר זו עצמה עונו היהודים עד מותם בצורה כל־כך מחרידה.

קבר האחים
המקום בו נרצחו והובאו לקבורה יהודי טרוקי והסביבה — כ־2500 נפש

ואלה חללי השואה של תושבי טרוקי

אהרונוביץ לאה, שפטל ורבקה

אהרונוביץ שלמה ופסיה וילדיהם

אהרונוביץ רשה

אהרונוביץ צבי, אלקה ולאה

אהרונוביץ דב בן משה, גוטל וילדיהם

אהרונוביץ דב בן צבי, חיה וילדיהם

אהרונוביץ אלתר ומשפחתו

איליאנסקי דב, פייגל, אסתר וביילה

אינזל ישראל, שרה ודינה

ארש דוד.

בונימוביץ אלתר, ברוך, בנימין, חיה ויעקב

בנקבצ'ר שמעון

ברוידא פייגה, רחל ורבקה

בס רשל

בס נחום, רבקה

בארל גדליהו, לאה, אטל ויהודה.

גולדברג וולוול בן צבי, שרה, ירחמיאל, צבי, משה, דאבל, חוה, רחל, נתנאל ומנדל

גולדברג וולוול, חיה, אבא ולאה

גולדברג לייב, שרה, קארפל, חיה

גורביץ יהודה

גיסר יצחק־מאיר, פייגה־גולדה, רחל, חיה וצביה

גיסר לייב ומשפחתו

גיטליץ מרדכי ומושל

גלוך ברל, פריידל, יענטל, רחל, ליפא, גטול, ישעיהו

גולומב תמרה, הניה, חיים, בצלאל

גלייך זלמן, שרה ומשפחתם

גלייך יוסף, גיטל ושיינדל

גלייך מאטל, האדל ומשפחתם

גלייך מערל ומשפחתה

גליקין שבתאי, דינה, אניה ורשל

גלפרין בנימין, חיים, ליזה וישראל

גלפרין אברהם, בתיה, טוביה ופריידל

גלפרין יצחק, לאה ושמעון

גרוזוביק יענטל ומשפחתה

גרוזוביק שרה ובלומה.

דובובסקי משה, פניה ומשפחתם.

הרשפלד גיטל

הרשמן יוסף וסוניה.

וידצקי ברל, רחל ומשפחתם

וידצקי אלתר וביילה

וילקיסקי לאה ויצחק

וילקיסקי זינה ומשפחתה.

זליקוביץ אלתר, חנה, לייב וחיים

זאיונץ לייב. פריידל, חיה, אליהו, נחום ופסיה

זמלין מַשה

זנדמן יצחק

זמיצ׳נסקי שיינה־צביה וביילה

זמיצ׳נסקי משה ומשפחתו

זמיצ׳נסקי שמואל והירשל

זמיצ׳נסקי שמואל־מאיר ופייגה

זנדר לובּה ומשפחתה.

חסדא מיכאל ואהרן

חצ׳נסקי שרה, יהודה ופסיה.

יושפה מנדל, פייגה ומשפחתם

יושפה יהודה, פסל, שמואל, שיינה ומשה.

כץ חנוך, רייזל, אליהו ויחיאל

כהן לייב, כתריאל, ישעיהו, אבא, אלטה

כהן מרים ומשפחתה.

לַבטר לאה

לַבטר טוביה, סוניה ומשפחתה

לַבטר גולדה, משה ומשפחתה

לַבטר פריידל, אליעזר ומשפחתה

לוין צבי, חנה וגרוניה

לוין יהושע וחנה.

משביצקי הלל, גיטל, פריידל, אליהו מרים.

מַלצמן דוד, חיה, שמעון, אורי, גרשון־משה

מילנר יצחק, חנה ומשפחתם

מילנר צבי ומשפחתו

מילנר רבקה ומשפחתה

מילנר חנן, רייל. גיטה ורבקה

מילנר אידל ומשפחתו

מילנר שניאור ומשפחתו

מלץ אבא

מלץ משה ומשפחתו

מלץ חיים ומשפחתו

מלץ צבי ומשפחתה

מלץ לייב, שרה, אהרן, יענטל ודבורה

מוסקין מאטל, גנסיל ומשפחתם

מוסקין לובּה

מוסקין שמואל ומשפחתו

מוסקין שרה

מינקין יוסף וסימה

מיטלנסקי יוסף ומשפחתו

מיטלנסקי צבי ומשפחתו

מיטלנסקי ניוטה ומשפחתה

מיליקובסקי צמח, רחל ואורי.

נודלר ישראל, חיה, צירה וטוביה.

סבירסקי שיינה ואסתר

סטרז׳ יצחק ופסיה

סגדלר נחום, הבנים, זלדה ושרה.

פוטשניק יצחק־יעקב, שיינה ומשפחתה

פוטשניק יוסף, לאה, פריידל ויעקב

פוקרויסקי שמעון

פנסטר פריידל ומשפחתה

פודולינסקי מנדל ורחל־לאה

פרצוביץ (הרב) צבי־אריה, דיסל ושלמה

פקמן שפטל, רשל ומשפחתם

פוקס שרה ומשפחתה.

צ׳ורני לייזר. שרה־גיטל, ביניס

צוויק זלמן, רבקה וביילה

צבי נחום, פניה ומשפחתם

צבי שמעון.

קלויזנר קדיש ורחל

קלויזנר גדליהו, רשל, לובה ואלטה

קלויזנר שלמה ומשפחתו

קלויזנר חנה ופעסל

קונסקי מנדל, חנה ושמעון

קונסקי חיים, לובה, חנה, רחל־לאה ויחיאל

קוץ אליהו ומשפחתו

קוץ שמעון ומינדל

קוץ מלכה

קבצן חיים, שיינה ומשפחתם.

רבין יוסף ומשפחתו

רבין נחמה ומשפחתה

רשקוביץ חנה, אטל וחיה

ריבק זאב, ינטל ומשפחתם.

שוב אברהם, סימה וחוה

שוב רפאל ומשפחתו

שניידר יעקב וגיטל

שניידר אלחנן ואסתר

שניידר קלמן, בלומה, נחום ומירה

שניידר הניה

שניידר נחום ומשפחתו

שבסלס צבי ורחל

שובין צבי־הירש ובובה

שובין קומה ומשפחתה

שייקון מלכה ומשפחתה.

התוכן

עם הספר — המערכת 7

טרוקי (שיר, קטע מתוך הפואימה „וילנה") — ז. שניאור 9

טרוקי — עיירה יהודית לשעבר... — ש. שומרוני 11

מגילת הזכויות היכודיות ליהודי טרוקי (מתוך „קריה נאמנה" לרש"י פין) . 52

„טרוקי החדשה" (סקירה היסטורית) — ש. שומרוני 54

הנס לא קרה... — צבי חסדאי 62

צרור זכרונות — הרב' ר' נחום פרצוביץ 64

לתולדות התנועה הציונית בטרוקי — ד"ר ישראל קלויזנר 67

אַ טראָקער באַלאַדע — שמשון קאהאן, הי"ד 72

הדואר בטרוקי — אברהם קוץ 73

ימיה האחרונים של טרוקי (מתוך הספר „ליטע", י. ספירשטיין) 75

רשימת החללים 77

